

GÂNDIREA

ANUL XIX — Nr. 1

IANUARIE 1940

S U M A R U L:

NOSTALGIA PARADISULUI

NICHIFOR CRAINIC: Modul teandric	1
ION PILLAT: Poesii	8
VICTOR PAPILIAN: Prea multă putere	10
RADU GYR: Din „Ciclul Neamului”	19
N. CREVEDIA: Poesii	22
IOAN COMAN: Suspinul zeilor	26
ȘTEFAN BACIU: Poesii	31
ȘTEFAN STĂNESCU: Rugăciunea cântăreșului orb	33
TEODOR MURĂȘANU: Steaua serii	34
ION POTOPIN: Numai extazul de-ar fi	36
NICOLAE ROȘU: Melancholia	37

IDEI, OAMENI, FAPTE

PETRU P. IONESCU: Despre filosofia valorilor	49
NIȚĂ MIHAI: Poporul român și fenomenul religios	53

CRONICA LITERARĂ

SEPTIMIU BUCUR: Ștefan Baciuc: Căutătorul de comori	56
ȘTEFAN BACIU: Șt. Bezdechi: Antologia poeziei grecești	57
GH. VRABIE: N. Iorga: Oameni cari au fost IV.—Al. Dima: Conceptul de artă populară	58

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC: „Gândirea” în anul XIX.—Al. Vlahuță. — D. I. Petrovici despre A. Fouillée	61
---	----

E X E M P L A R U L 20 L E I

Ce se cere peste tot ?

VIN ȘAMPANIE **MOTT**

BANCA DE CREDIT ROMAN

TELEFON : *3-1410

BUCUREȘTI

TELEFON : *3-1410

Str. Stavropoleos, 6

— Adresa Telegrafică : „Bancredit“

Omul forte reușește

În lupta pentru viață, sănătatea este primul factor al succesului, lată aci, pentru a păstra nervii liniștiți, creierul limpede, mușchii sprinteni și corpul vioi, o rețetă care a făcut toate probele : e : ta de a a turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă și de a lua, înaintea fiecărei mese, un păhărel din acest delicios vin fortifiant. Dl. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experiența și scrie :

„Sunt ani de zile de când întrebuințăm în casă Quintonine; nu ne-am saturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic“.

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu conține atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediu sigur, complet, eficace — și de preț neînsemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE

PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN
LA FARMACII ȘI DROGUERII

1940

GÂNDIREA

MODUL TEANDRIC

PRIMUL CAPITOL DIN CARTEA „NOSTALGIA PARADISULUI”, SUB TIPAR

DE

NICHIFOR CRAINIC

Creștinismul e a doua creație a lumii, adică refacerea ei în har prin jertfa pe cruce a Mântuitorului. Ce e lumea în sine, de unde vine și încotro merge nu vom ști niciodată dacă nu vom primi descoperirea dăruită prin Iisus Hristos. Nici religiile și concepțiile filosofice din afară de sfera creștină, nici teoriile științei moderne n'au putut clădi vreo explicație integrală despre originea și rostul lumii, universal acceptabilă ca viziune creștină, care așează cosmosul în raport de creatură față de Dumnezeu și ni-l înfățișează ca o desfășurare de forme concrete ale gândirii divine, ce umplu cu măreția lor timpul și spațiul. Delimitată între cauzalitate și finalitate, lumea spânzură de cugetarea lui Dumnezeu, care o cuprinde precum un artist își cuprinde propria-i operă.

Condiția creației e libertatea și dragostea. Nimeni nu e creator decât în libertatea spiritului, și nimeni nu crează fără dragoste. Ceeace numim în logică omenească necesitatea legilor universului nu e decât un mod imanent de a înțelege libertatea transcendentă a spiritului creator, care își imprimă cugetarea în faptură; și ceeace numim finalitatea lumii nu e altceva decât dragostea divină, care o îmbrățișează precum artistul își îmbrățișează opera și îi poartă de grijă. Și cum pe artist îl mănnește adânc desfigurarea sau greșita interpretare a operei sale, tot astfel pe Creatorul divin îl mănnește făptura care, abătută dela destinația ei, provoacă turburare și nefericire în armonia universului creat. După revelația creștină, păcatul sau răul din lume nu e un principiu subsistent în Creator, ci un accident apărut în limitele creaturii din propria ei libertate de voință. Operă a lui Dumnezeu, omul îi poartă chipul în libertatea spiritului, dar mișcarea acestei libertăți, pentru a se menține în armonia cosmică, e condiționată moral de imitația sau de asemănarea cu libertatea divină de mișcare, în sensul în care timpul e condiționat de veșnicie, iar spațiul de infinit. Accidentul păcatului e o desfigurare a frumuseții și armoniei cosmice și, totdeodată, o mahnire pricinuită Creatorului. Omul a fost capabil de păcat, dar e incapabil să-l suprime. Din punct de vedere antropologic, păcatul e iremediabil; așa se explică de ce pentru atâtea religii și sisteme filosofice păcatul, — adică răul în ordinea morală, eroarea în ordinea cunoașterii și uritul în ordinea estetică, — a fost considerat ca un principiu constitutiv al vieții. Dualismul persan și monismul pesimist nu sunt numai erori de interpretare a lumii, dar și recunoașterea indirectă a incapacității omului de a le-
cui răul, pe care l-a pricinuit.

Singur Dumnezeu, autorul lumii, putea să aducă restabilirea mântuitoare, — din dragoste nemărginită pentru propria-i operă. Când zicem: creștinismul e a doua creație a lumii, nu înțelegem suprimarea radicală a păcatului din lume, operată de Dumnezeu fără considerarea omului. Omul e ființă liberă. Și dacă Dumnezeu ar fi suprimat păcatul, lăsându-i totuși libertatea, n'ar fi suprimat cu aceasta nimic, fiindcă posibilitatea de a păcătui ar fi rămas mai departe în om. Iar dacă ar fi lecuit păcatul suprimând libertatea omului, aceasta ar fi însemnat o nouă desfigurare a lumii, săvârșită acum de însuș Creatorul ei. În Dumnezeu, lucrul acesta însă e o absurditate. Suprimarea libertății omului ar fi însemnat o modificare în planul creației divine, adică o schimbare de gând, o imperfecțiune, — lucru de neconceput în cugetarea eternă a lui Dumnezeu! Creștinismul crează lumea din nou asociind pe om la lucrarea divină. Principiul acesta apare în întruparea Fiului lui Dumnezeu.

Iisus Hristos, zice un mare cugetător creștin, Dionisie Areopagitul, a adus în lumea devastată de păcat un mod nou de lucrare: modul *teandric*, adică modul divinomenesc. Prin întrupare, Dumnezeu se face și creatură pentru a ridica pe om și, odată cu el cosmosul, la destinația divină din planul veșnic al creației. Act de nemărginită dragoste e întruparea, dar în acelaș timp e și satisfacția mahnirii lui Dumnezeu prin asocierea omului la opera de rezidire a lumii. Creștinismul e înainte de toate persoana divinumană a Mântuitorului. În misterul acestei persoane unice, în care se asociază cele două naturi, Dumnezeu nu e numai în afară de cosmos, dar și înlăuntrul lui, iar cosmosul participă astfel, cu natura lui proprie, la viața dumnezeiască. În creștinism, răul nu se suprimă radical, ci în măsura în care omul, ca făptură liberă, se asociază la lucrarea lui Dumnezeu în lume. Recunoașterea lumii în Iisus Hristos înseamnă recrearea ei în har.

De obicei, rolul Mântuitorului în lume se înțelege fragmentar, ca un episod istoric punctat de apariția prin întrupare și de dispariția prin înălțare. Iconografia bizantină ne dă o imagine plastică a întregirii acestui rol când înfățișează pe Mântuitorul înconjurat de astre și ținând în mână globul pământesc. Această icoană corespunde concepției juste despre raportul lui cu lumea. Mântuitorul e Alfa și Omega tuturor lucrurilor create. E Logosul sau rațiunea lumii, fiindcă Dumnezeu printrînsul a creat-o; e Mântuitorul ei fiindcă printrînsul o mântuiește; și Judecătorul ei fiindcă printrînsul o va judeca. În afară de lume ca Dumnezeu, el e în lume ca principiu de viață veșnică al ei. Dragostea lui Dumnezeu pentru lume e Iisus Hristos, care „întru ale sale a venit” adică în opera ce trăiește prin el; iar lumea prin Iisus Hristos se recunoaște făptură a lui Dumnezeu. Numele lui e înscris în cosmos dela începutul până la sfârșitul veacului, iar destinul lumii e înconjurat de aureola slavei lui. Sensul vieții, pe care îl caută cugetătorul, se descopere în Iisus Hristos. El este, cum zice Pavel, acelaș ieri și azi și în veșnicie, prezență reală, rațiune a tuturor lucrurilor și mod de a lucra pentruca lumea să-și poată împlini destinul fericit, ce i-a fost dat în planul divin al creației.

Pentru cine nu admite că lumea e opera lui Dumnezeu, sensul ei întreg va rămâne deapănarea o taină, fiindcă lumea în sine nu are unul, ci mii de sensuri după mintea care vrea s'o tâlmăcească. Există o tragedie a cunoașterii omenești și ea stă în varietatea religiilor naturale și a sistemelor filosofice. Dar pentru cine admite principiul revelat al creației, lumea apare în depedență de Dumnezeu și sensul ei strălucește dincolo de marginile ei în dumnezeescul artist care l-a imprimat în operă. Cosmosul e expresia în timp și spațiu a gândirii lui Dumnezeu prin Iisus Hristos și modul de reintegrare a noastră în sensul lui e modul creștin de a lucra, adică modul *teandric*. Universul ne depășește prin masivitatea-i nemăsurată, dar la rândul nostru îl putem depăși prin puterea spiritului, zicea Pascal. Această depășire în spirit, la care se gândește filosoful francez, e fără îndoială cea

creștină. Căci nimeni n'ar putea depăși universul în spirit decât situându-se dincolo de marginile lui în perspectiva gândirii divine. Din lăuntrul lumii, care ne copleșește, nu putem evada în sensul ei divin decât numai dacă știm aprioric că e făptura lui Dumnezeu. Din afara ei însă, înțelesul ei se luminează ca fața lunii bătută de dogoarea soarelui. Spre deosebire de toate religiile și filosofiiile pământului, Iisus Hristos a adus omului acest dar îndoit: de a-l ridica dintr'odată deasupra universului pentru a-i pătrunde înțelesul din perspectiva gândirii divine și de a-i pune la îndemână modul teandric, prin care să se reintegreze în sensul descoperit. A gândi lumea precum Dumnezeu o gândește, a o iubi precum el o iubește și a lucra în ea precum el lucrează, iată în ce stă modul teandric al credinței și al înțelepciunii creștine, modul lui Iisus Hristos.

Precum viziunea creștină a lumii e totalitară în sensul că toate lucrurile existente se cuprind în Iisus Hristos și rădăcinile lor ideale converg în Logosul divin ca lanul de grâu ce există mai întâiu în semințele din pământ, tot astfel principiul teandric al mântuirii cuprinde pe omul întreg cu gândurile și manifestările lui. În ființa singuratică sau în comunitate, credința creștină nu ocupă un compartiment rezervat anume; ea nu e „o afacere particulară” cum decretează mentalitatea laică. Cine crede cu adevărat, nu poate gândi, nu poate vorbi sau lucra altfel de cum crede. Cazul de faimoasă duplicitate al lui Lorenzo dela Valle, care pretindea că, în calitate de creștin, acceptă dogma Bisericii, iar în calitate de filosof adevărul naturii, sau al lui Darwin, care voia să rămână credincios formulând teoria transformismului, constituie atitudini pseudo-religioase, susceptibile de erori funeste. Hristos e unul în toate și toate sunt una în Hristos. Ca atare, nu există un adevăr al credinței și altul al științei; nu există un bine al moralei creștine și altul al eticei filosofice; nu există un frumos al Bisericii și altul al artei. Există un singur adevăr, care ia aspectul binelui în practica dragostei și aspectul frumosului în plăsmuirile artei. El nu se impune samavolnic, ci se îmbrățișează cu credința, în virtutea libertății ontologice a omului. Drumul credinței, înțelegând prin aceasta aderența neclintită la revelație, duce prin Dumnezeu la esența lumii și a vieții. Din această aderență curge ca izvorul din stâncă modul teandric de a cerceta, de a filosofa, de a înfăptui și de a plăsmui.

Cartea de față, îndrăznind să discute problemele culturii, reprezintă un punct de vedere sprijinit pe această concepție creștină. Alcătuitorul ei nu crede în puterea rațiunii autonome. Conceptul modern de autonomie a rațiunii vine din umanismul păgân, adică din încrederea nelimitată în puterea individului de a se ridica deasupra lumii formulându-i sau dictându-i legile lui. E o atitudine de orgoliu, care reproduce la infinit și consacră păcatul lui Adam, căzut prin trufie în clipa când îl îmbăta iluzia înălțării prin propria-i natură. Lumea dinaintea de Hristos a gândit în această autonomie; lumea modernă, divorțată de Hristos, s-a întors la ea, reluând păcatul dela capăt. Neumanismul, care și-a făcut din ea principiul de temelie, crede că reînviază ideile greco-latine când, în realitate, repetă tragica rebeliune adamică. Considerată în rezultatele ei din domeniul culturii, autonomia individuală a rațiunii se înfățișează ca o incurcare a limbilor. Nu se înțelege filosof cu filosof. Ceeace e lege pentru unul apare pentru cellalt ca lipsit de fundament. Forma cea mai ridiculă o îmbracă principiul autonom în filosofia idealistă, unde bietul individ cugetător e grav convins că el crează lumea fiindcă începe s'o gândească. Probabil acest spectacol de fum teoretic, în care culminează orgoliul autonom, e salutat cu hohote de sadică satisfacție de tartorul iadului, inspiratorul biblic al trufiei omenești.

E aproape de prisos să amintim că autonomia e altceva decât ideea libertății creștine. Pornind din aceeași rădăcină ontologică, libertatea creștină e înfrângerea autonomiei

individuale. Suficientă sieși acolo, rațiunea umană se recunoaște insuficientă dincoace. Exercițiul libertății creștine începe de fapt cu această recunoaștere a insuficienței individuale și continuă, în consecință logică, cu împlinirea ei în perfecțiunea divină. Să observăm că în domeniul autonomiei chiar, deficiența rațiunii dacă nu e proclamată în principiu, e totuși recunoscută de fapt. Ca să stabilească un acord în varietatea modurilor individuale de a cugeta, neoplatonismul născocise o inteligență universală supraindividuală, iar Plotin practica, dincolo de dialectică, extazul intelectual ca să poată ajunge la o cunoaștere mai esențială. Deasemenea în doctrina stoică, ce poate fi logosul seminal, menit să fecundeze rațiunile individuale, decât recunoașterea tacită a incapacității de-a ajunge, autonom, la un acord universal? Dar în cugetarea modernă, recursul atât de frecvent la Kant, la Hegel, la Marx ori la Bergson nu înseamnă același lucru? Și ce e oare autoritatea fiecăruia dintre acești filosofi, primită de unii, respinsă de alții, decât semnul durerosului relativism în care se sbuciumă gândirea autonomă?

Modul creștin de a cugeta înfrânge acest relativism prin acceptarea principiilor revelate. Revelația e gândirea lui Dumnezeu, nu a lui Kant sau a lui Marx. A cugeta lumea și lucrurile din ea prin Iisus Hristos e garanția unică a salvării din autonomismul individualist. Hristos e „locul” suprapersonal, unde rațiunile omenești se pot unifica în acordul sensului atât de necesar pulverizatului spirit modern. Năzuința, ce stă la temelia cărții de față a fost aceea de a o scrie în sens creștin și de a contura doctrina ortodoxă în mult desbătutele probleme ale culturii. Ceeace va fi găsit în ea ca lucru izbutit aparține doctrinei creștine; iar ceeace va fi găsit neizbutit nu vine din doctrină, ci din neputința autorului de a o contura. Problemele culturii au fost discutate la noi prea mult autonom și prea puțin creștin. Din această pricină au fost puse în circulație o serie de sensuri ale culturii, care, prin însuș isvorul lor, sunt egale cu desorientarea, și s'a lăsat impresia falsă că între religie și cultură ar exista un hiatus sau ar fi vorba de două domenii streine unul de altul.

Mărturisim că numeroasele păreri emise în ce privește originea și semnificația culturii, esența și finalitatea artei, nu ne interesează decât în măsura în care ne dau prilejuri, negative sau pozitive, de afirmare a explicației creștine. Sunt două feluri obișnuite de a construi asemenea cărți. Pe unul l-am putea numi metoda colecționară, fiindcă stă în adunarea autorilor și citatelor ce s'au exprimat în fiecare problemă de cultură; se clădește astfel un film obiectiv și respectuos față de toate contradicțiile gândirii autonome, un expozeu de idei în care cititorul intră ca într'un bazar oriental să-și aleagă o concepție despre cultură. Astfel de cărți, foarte erudite uneori, cu aspectul colecțiilor filatelice, obosesc și lasă un gust amar fiindcă deschid toate perspectivele și nu ajung la nici o concluzie. Ele fac parte dintr'un anume fel de a practica știința, recapitulând toate erorile ce s'au spus în cutare chestiune pentru ca ea să rămână mai departe fără deslegare. Cellalt fel e critic și subiectiv; el reprezintă un punct de vedere personal care, ca să se poată afirma, expune critic părerile celorlalți. Adesea, în asemenea cărți, părerea personală nu e decât o combinație de câteva elemente anterioare, dacă se poate exprimate într'o terminologie ingenioasă pentru a da un aer de originalitate.

Cartea de față nu ambiționează nici să facă un expozeu erudit al teoriilor despre cultură și nici să lanseze un nou punct de vedere personal și autonom. Ea vrea să arate că, dincolo de interpretările autonome și arbitrare, cultura ca totalitate a creațiilor genului omenesc nu are un sens în sine, ci se integrează ca parte în concepția religioasă. Ea iradiază din credință ca văpaia din focul aprins. Această idee poate fi socotită ca o convingere personală numai în măsura în care corespunde unei suverane realități istorice, ușor de verificat. Separația artificială dintre cultură și religie e un fenomen specific mo-

dem. Istoria neamurilor ne vorbește, dimpotrivă, de o inextricabilă simbioză a culturii cu religia, în legătură una cu cealaltă ca forma cu fondul. Credința e puterea generatoare de cultură, iar cultul organizat pe temeiul unei doctrine religioase devine stimulatorul și călăuzitorul plăsmuirilor, imprimându-le acea pecetie distinctivă, care sunt marile stiluri cunoscute. Și totuși, în desfășurarea istorică, raportul dintre cultură și religie e mai mobil, de cum ne-am imagina. Despre felurile lui aspecte se va discuta în prima parte a cărții.

Restrângând problema din liniile ei generale într'un contur mult mai special, ne vom opri în partea a doua la raportul dintre teologie și estetică. Actualizarea concepției Bisericii creștine în domeniul estetic e necesară mai întâiu fiindcă e prea puțin cunoscută de contemporanii noștri. În zestrea cu care vine dintr'o experiență aproape de două ori milenară, Biserica ortodoxă ne aduce nu numai cea mai largă concepție despre cultură, dar și o doctrină despre frumos, despre funcția artei și despre semnificația ei. Această actualizare, făcută prin confruntare incidentală cu diferite poziții din estetica modernă, ne va ajuta, credem, să înțelegem mai just ideea de frumusețe, procesul creației, relațiile artei și finalitatea ei.

Precum simbioza culturii cu religia e o realitate istorică, tot astfel e un fapt de observație că geniile creatoare de cultură se simt mult mai aproape de Dumnezeu decât de oameni. În graiu păgân, mult mai aproape de zei decât de oameni. A trăi între oameni, — adică a suferi în ordinea imperfecțiunilor. A trăi aproape de zei sau de Dumnezeu, — adică a căuta perfecțiunea care nu e din această lume. Geniile o intuiesc în regiunile ideale de dincolo de realitatea vieții, desfigurată de suferință și limitată de moarte. Plăsmuirile lor modelează în carnea lumii noastre imagini ale perfecțiunii întrezărite dincolo de ea. În mod firesc vorbind de oameni, îi raportează la zei, la destin sau la Dumnezeu; vorbind de timp, îl raportează la eternitate; vorbind de spațiu, îl raportează la nemărginire. Insuș procesul creator al acestor plăsmuiri, care rămâne o mare taină a vieții naturale, ne sugerează ideea unei comunicări cu cealaltă ordine de existență. Inspirația, în care cred deopotrivă geniile din păgânism sau din creștinism, dar pe care gânditorii raționaliști ne-o explică atât de sumar, are aspectul unei colaborări teandrice în sensul cel mai larg al cuvântului. Crezând în Logos ca în rațiunea divină a lumii, doctrina ortodoxă admite, precum vom vedea, valabilitatea universală a principiului teandric. În lumina ei, geniile apar ca niște profeți naturali ai lui Dumnezeu în această lume. Insuș procesul plăsmuirii artistice, atât de deosebit de toate celelalte lucruri omenești, apare ca singurul act prin care geniul reproduce în ordinea terestră actul sublim al creației divine. Ideea creștină că omul natural e chipul lui Dumnezeu își găsește cea mai frumoasă exemplificare în plăsmuirea genială.

Ca să nu prilejuim vreo confuzie în înțelegerea ideii teandrice, — ideea de temelie a cărții de față, — trebuie să adăugăm că, după doctrina ortodoxă, ea are două aspecte deosebite, după cum două aspecte are ideea de revelație divină. Există o revelație naturală și o revelație supranaturală, care implică deopotrivă o colaborare a lui Dumnezeu cu omul. În ce privește însă participarea omului la colaborarea teandrică, trebuie să ne referim la cele două concepte de antropologie creștină: *chip* și *asemănare*. Omul e chipul *real* al lui Dumnezeu prin creația divină, dar omul e *asemănarea posibilă* a lui Dumnezeu. Nu atârână de om să poarte chipul lui Dumnezeu sau nu, fiindcă acest chip e un *dat* în făptura lui, în structura lui spirituală, prin care se deosebește de toate celelalte creaturi. Dar atârână de el să se asemeneze sau nu cu Dumnezeu, și această posibilitate stă în libertatea voinței lui, care are în față modelul de perfecțiune morală Iisus Hristos. Astfel conceptul de chip sau imagine a lui Dumnezeu are o accepțiune general ome-

nească, iar cel de asemănare una specific creștină. Gradul culminant al chipului lui Dumnezeu în om e geniul, care poate să fie sau nu creștin; gradul culminant al asemănării e sfântul, care nu poate fi decât creștin. Dacă există o revelație naturală admisă de doctrina ortodoxă, nimic nu ne oprește s'o vedem realizându-se în lume în colaborare cu geniul, precum revelația supranaturală, dată prin Iisus Hristos, se realizează mai departe în colaborare cu sfântul. Din punctul de vedere care ne preocupă, uneia îi atribuim creația culturală, iar celeilalte lucrarea morală, fără să înțelegem o separație categorică între amândouă.

Astfel, ideea teandrică, în accepțiunea ei generală, ne pune în față geniul ca vestitor sau ca profet natural al unei ordini de perfecțiune superioară lumii noastre, simbolizată în plâsmuirile lui; precum în accepțiunea ei specific creștină, aceeași idee teandrică ne pune în față pe sfânt, în a cărui perfecțiune morală contemplăm un semn al perfecțiunii veșnice. În lumina acestei concepții, cultura, care e altceva decât natura, cuprinde în sine un sens profetic, convergent cu doctrina creștină despre finalitatea vieții în ordinea eternă. Despre această chestiune, se vorbește în partea a treia a cărții, intitulată „Nostalgia paradisului”.

În prima ei destinație, această lucrare a fost un curs de apologetică pentru studenții Facultății de teologie din București. Prin legea de raționalizare a învățământului superior, fostul patriarh Miron Cristea, atunci prim ministru, a suprimat catedra de teologie ascetică și mistică, iar titularul, care reînviase această disciplină de însemnătate esențială pentru ortodoxie, a fost obligat să se improvizeze în apologet. Nu constituie, desigur, nici o scuză faptul că acest curs a fost scris și predat în intervalul dela 16 Ianuarie la 20 Mai, 1939. Recunoaștem totuși că, pentru complexul problemelor atinse, ne-ar fi trebuit un răgaz mai îndelungat și mai liniștit decât cele patru luni de presiune. Nu l-am avut și nu-l avem. Dacă ne-am hotărât să dăm la lumină acest elaborat în prima lui versiune, am făcut-o din două motive. Unul e ca să concretizăm astfel amintirea personală a unui episod dintr-o viață destul de sbuciumată și fără ei; iar cellalt e oportunitatea eventuală a problemelor discutate în această carte.

Există în contemporaneitatea europeană o luptă pentru sens cunoscută de obicei sub numele de criza culturii moderne. Despre cauzele ei mai depărtate și mai apropiate vom vorbi în paginile ce urmează. Ceeace ne interesează deocamdată e că faptul are un ecou apreciabil în viața intelectuală românească, unde se vorbește de cultură ca de un domeniu cu totul separat de religie, dacă nu deadreptul contrar. Autonomia culturii e înfățișată cu eliminarea înrăuririi religioase. Trebuie să accentuăm însă și cu acest prilej că nici un motiv nu s'a ivit vreodată din partea ortodoxiei românești sau din partea Bisericii ecumenice, care să dea dreptul cugetării libere să adâncească un conflict între religie și cultură sau între credință și știință. Dacă există un asemenea conflict în Occident, el nu se ține de esența lucrurilor, ci își are originea în felul nefast cum romano-catolicismul medieval înțelegea știința, — chestiune analizată în prima parte a lucrării noastre și urmărită până în consecințele ei actuale. Ortodoxia ecumenică, cu o lărgime de vedere unică, a știut să asimileze în corpul ei toată lamura culturii antice și, consecventă în această atitudine, e față de cultura profană selectivă, iar nu exclusivă. E de prisos să adăugăm că ortodoxia românească dealungul vieții sale istorice a observat fără modificare atitudinea ecumenică.

Abia spre sfârșitul veacului XIX începe să se agite și la noi un conflict între religie și cultură. El exista în Apus, și cum dela noi nimic nu-l provoca, trebuia agitat prin mimetismul intelectual. Oameni de știință formați la Universitățile streine, îmbrățișând cu

entuziasm necontrolat unele doctrine, — astăzi demodate, — și publiciști cari îi secundau în presă cu un semidoctism agresiv, se grăbeau să scuze Biserica națională de „reacționism” și „obscurantism” față de progresul social și de luminile științei. Prin reacționarism se înfiera în Apus feudalismul catolic, iar prin obscurantism inchiziția romană. Mimetismul intelectual nu găsea în istoria ortodoxă nici violente opoziții eclesiastice față de reformele sociale, nici ruguri aprinse pentru frigerea savanților și a filosofilor. Totuși fantoma conflictului trebuia agitată pentru a pregăti o generație streină de Hristos și dușmănoasă față de Biserică. Nu e idee ostilă vânturată de gândirea autonomă occidentală, care să nu fi fost și să nu fie reprodusă de condeiele mimetiste dela noi, forțând astfel un proces de descreștinare a păturii cărturărești și o imagine cu totul falsă despre ortodoxie.

Pe lângă cele câteva capete de mare prestigiu științific, dintre cari nu vom uita niciodată pe doctorul Nicolae Paulescu, cari au demascăat sistematic erorile importate și au restabilit adevărul, ne-a trebui o luptă și o hărțuială de douăzeci de ani ca să demonetizăm pe exponenții mimetismului intelectual și să afirmăm necesitatea legăturii organice a noii culturi românești cu tradiția ortodoxă. Există astăzi, slavă Domnului, un puternic curent în filosofia și literatura românească, înfipt în realitățile autohtone și respirând ozonul seninătăților creștine. Dar cu acesta, lupta nu s'a sfârșit. Ea e viață, e fecunditate. Și poate e mai mare bucuria să te simți luptând decât să pipăi laurii biruinții pe fruntea obosită. Adversari se vor ivi mereu. Posibilitatea lor e dată în curentele ostile religiei, de peste hotare, curente care au trecut de mult din faza teoretică a polemicii științifice la faza violenței politice împotriva Bisericii. În Apus lupta teoretică a gândirii autonome se poate considera ca pierdută. Însăși știința pozitivă părăsește faimoasele poziții ateiste și se redeschide, binevoitoare, spiritului. Ultimul refugiu al duhului îndrăcit e violența politică, izbucnită în vremea noastră cu o furie nimicitoare, față de care vechile persecuții ale împăraților păgâni pălesc cu totul. Ea poate face, în lipsă de argumente, martiri cu miile, cu sutele de mii, cu milioanele, cum a făcut. Pe Iisus Hristos. Logosul lumii, nu-l poate nimeni doborî. Când un altar se pustiește aici, lumina dumnezeiască aprinde dincolo sumedenii de altare, care au fost stinse cu secole mai înainte de același duh al pustiirii. Ne gândim în deosebi la Rusia și la Franța. Oricum însă, câtă vreme există aiurea curente ostile creștinismului, posibilitatea adversarilor, aici e dată în mimetismul servil, de care e capabil uneori cărturarul român.

Mimetismul acesta e o pacoste nu atât pentru mințile noastre plâsmuitoare cât pentru judecata critică cu pretenții de a le tălmăci și călăuzi. Valoarea unui îndrumător nu mai stă în capacitatea de a reliefa elementul propriu al operei judecate, ci în zelul de a găsi și mai ales de a născoci influențe streine, înfățișând-o ca o imitație a modelelor de peste hotare și raportând totul la măsuri de cultură și artă, ce n'au nimic aface cu sufletul românesc. Osândit prin natura lui la sterilitate, mimetismul e o soluție de continuitate în dezvoltarea normală a culturii naționale. Nici o cultură națională însă nu poate crește parazită pe trupul altei culturi. Ea e de sine stătătoare și vrednică să fie luată în seamă numai în măsura în care simbolizează în forme superioare proprietățile ființei neamului. O cultură înfiptă adânc în autohtonismul etnic și absorbind în plâsmuirile ei lumina spirituală a ortodoxiei are singură de partea ei garanția unui stil propriu. Prim mimetism nu vom ajunge în veacul veacului la el, fiindcă stilul propriu e strălucirea distinctivă a tuturor creațiilor culturale, rezultată dintr-o mare concepție de viață, în care se întâlnesc și se recunosc originalitățile creatoare. Pentru noi, această concepție e ortodoxia strămoșească, în cuprinsul căreia s'a clădit tot ce e durabil în istoria românească.

P O E S I I

DE

ION PILLAT

PANTA REI

Spumă, fulg, vânt, val, nisip și ploaie,
Clipe uitate, ceasuri pierdute, zile și ani —
Totul se scurge, totul mă lasă, fuge și moare
În necuprinsul, în nesfârșitul tău ocean.

Cum s'opresc fața mea în oglindă?
Seara brumată, apa viorie, mi-o fură din ochi.
Vremea năluca mă prinde în tindă,
Doruri uscate foșnesc prin vechile rochi.

Brațul iubitei, zâmbetu-i, păru-i,
Mâna de-atinge și trece prin fum.
Visul subțire în care mai stăruie,
Vraja de astăzi, zorii, amurgul: flăcări și scrum.

Versul acesta îl vrei pe piatra veciei —
Ștearsă, tocită, nu ține nici vorbă, nici pas.
Ard numai ochii cei sfinți ai Mariei
Tainic pe-al lumilor iconostas.

SUFLET

Ecou necunoscut al cărnii mele,
Din care lumi pierdute vii zălog —
Precum pe bălți coclite chiamă stele
Făr' de păcat. Și, tainic înorog,
Ce vrajă mi te-a dăruit să-mi fii
Sol și stăpân din mare până'n munte,
Logodnic alb prin negre veșnicii
Și, peste moartea timpului, o punte.

SEARĂ PE APE

Murmurul apei tot mai
Moale s'a stins împrejur.

Seara și-a tras aur pur
Sub bărci de pescar.

Păsări se duc în lumină.

Turma de fluer legată
Leneș cu-amurg se adapă.

Insulă, pace deplină...

Cântecul suie stingher
Pe brațe fluide la cer.

Linia țărmlui ca un tăiș —
Sus ostrov de humă, jos ostrov de vis.

Între mine și sufletul meu
Cumpăna stelei pe ape mereu.

M'aplec pe oglinda fără hotar —
Cu pașii luminii m'afund și dispar.

P R E A M U L T Ă P U T E R E

DE

VICTOR PAPILIAN

Era parcă un sunet de trompetă...

Sau poate un cântec de cocoș ?

Prin somn, tânărul încerca să se apere. Dar de cealaltă parte a câmpului cernit, la orizont, apăruse o lumină ca o geană, în care dispăreau ca pe lunecuş umbre fugare, păreri de chipuri vii, sgomote şterse...

Adormit, el îşi strânse ochii cu putere, ca în copci, şi îşi infundă urechile, care sunau hăuit ca scoicile goale.

Şi totuşi era un sunet de trompetă.

Atunci el se sgribuli în sine, prins parcă de friguri şi, ca să nu-i clănţâne creierii în cap, îşi trase peste chipul adormit un strat gros de păclă, ca o pătură, peste cap. O arşiţă urmată de o caldă moleşală i se slobozi în tot trupul. Sunetul trompetei se înfigea acum ca o lamă de cuţit subţire în carnea crudă. Noaptea întunecoasă se deschidea anevoie, ca un trup supus la casnă, şi din cer o lună plină vărsa venin de pucioasă peste buzele ciuruite de răni. Durerea înainta tot mai adânc, tot mai ascuţit, până în creier, până în suflet, până în măduva oaselor. Un capac greu de plumb îi apăsa răsuflarea, inele de oţel îi imobilizau mâinile şi picioarele.

Tânărul se trezi leoarcă de sudoare. Ar fi vrut să ţipe, dar n'avea glas ; ar fi vrut să ridice de pe piept greutatea, dar n'avea putere. Afară era lumină şi trompetele sunau desluşit şi apropiat. El înţelese tot. Peste noapte, Simina murise.

Totul e părere...

Când o fi ajuns în luncă ?

Când s'o fi îmbrăcat ?

Când s'o fi furişat de-acasă ?

Bine nu-şi aducea aminte dacă a vorbit cu taică-său, dacă maică-sa l-a binecuvântat ca de obicei, cu semnul crucii şi cu un sărut pe frunte.

Timpul stătea pe loc, parcă nimic nu s'ar fi mișcat de azi dimineață, și totuși ceva alerga în vârtej amestecat în jurul lui, ca la călușei. Era sufletul lui?... Era sufletul moartei?... Poate nu s'a risipit de sub pleoape norul visului, sau dimpotrivă, poate că se afla aievea pe o altă față a lumii?...

— Ce faci aici singur, domnule Simioane?

Tânărul se trezi rușinat, ca un om surprins că vorbește singur cu el însuși. Era Ilie Șopârlei, cântărețul bisericii.

— I-auzi cum îi zic Țiganii... făcu Șopârlei privind fudul din coada ochiului.

Intr'adevăr, cântecul suna rotund și apropiat, ca și cum ar fi fost turnat prin țeava goarnelor.

— Muri și Simina... continuă Ilie, turnând un fir de răs viclean în ochiul închis cu înțeles: asta însemna înmormântare, praznic, colivă...

Simion nu răspunse. Niște fete, care pășteau găștele, începuseră să zică după trompetă, din toată inima, cu surli pițigăiate și false, strivind parcă sunetele cântecului în niște osii neunse.

— Așa-i trebuie, dacă s'a ținut de drăcii...

Inima tânărului se făcu mică și rece, ca o gămălie de gheață. Ar fi trebuit să se repeadă la cântărețul ticălos și cu un pumn să-l doboare la pământ. Dar nu... stătea locului, culcat cu mâinile sub cap, ochii în cer, în aparență indiferent, ascultând infamiile ticălosului.

— S'a ținut cu Vasile Păpădie...

— Nu-i adevărat... sări dintr'odată tânărul, mirându-se singur de a sa izbucnire.

Dar cântărețul avu un rânjet răutăcios.

— Ba-i adevărat... A fost ibovnica lui...

Simion închise ochii cu putere ca și cum ar fi prins pleoapele în mâini și le-ar fi strâns în pumni.

— Apoi, s'auzim de bine... Plec să văd de ale înmormântării.

În sufletul tânărului se porni o mișuneală și o forfotă de vânt inviforat.

Fetele încetaseră obosite, dar trompetele nu-i dădeau liniște, trompetele care spărgeau tăcerea grea în țândări de lumină, improscându-le ca pe o sticlă pisată, până'n slava cerului. Auzea deslușit valurile râului înfierbântat, auzea rostogolirea pietrelor în vad, auzea fuga găngâniilor prin ierburi, simțea bătaia și împreunarea miresmelor prin aierul tare al dimineții și prindea parcă chiar și clocotul apelor de sub pământ. Nu putea înțelege: i se descleștaseră simțurile aievea, sau totul se petrecea numai în sufletul și în închipuirea sa?... Il vedea pe Șopârlei la cârciumă, în sfatul celor răi. Îi auzea deslușit râsul, îi simțea batjocura: Dacă s'a ținut de drăcii... Oameni păcătoși, ce-și găsesc plăcere în pleava cuvintelor de rând...

Simina... Lunca asta le fusese paraclis de cununie, și pajiștea asta, pat de nuntă. O lacrimă i se prelinse din colțul ochiului și i se opri în buze. O iubise el... dar cât îl iubise fata!... Își otrăvise pânțele, dar sufletul ba. Știa că n'o să se poată lua niciodată, el teolog, viitor preot în sat, ca și logodit cu Sia, fată de aceeași condiție cu el, normalistă și fiică de învățător, ea rămasă țărăncă. Cât se iubiseră de mult! Adevărat, cu patimă, cu nesaț, dar fără gând viclean, cu păcat ascuns dar fără de minciună. Și acum, ce batjocură!...

Mintea lui Simion se răsuci ca în burghiu.

Batjocură?...

Din nou afurisitele de trompete. N'avea omul răgaz o clipă de răul Țiganilor, care

dela liberarea lor prefăcuseră satul în cazarmă. La fiecare pas, alt semnal militar. De sosea domnul prefect, dădeau „alarma”; la începutul horii „adunarea”; la sfârșit „ruperea rândurilor”. Pentru nuntă aleseseră „trecerea podului”, iar pentru moarte „marșul funebru”.

O altă lacrimă caldă, ca o bubă coaptă se sparse pe față mai jos de umărul obrazului.

Acasă găsi pe tatăl său mulțămît. Aceași mulțămire ca și la cântărețul Ilie. Inmormântare, praznic, colivă.

— Simioane, făcu preotul, să repeți rânduiala înmormântării...

— De ce, tată?... întrebă băiatul cu mintea zăpăcită.

— Măine, la înmormântare, dai tu răspunsurile.

Se rupse ceva în sufletul tânărului, ca o pecetie de pe un zapis împăturat, și mintea lui fu la pravila dumnezeiască.

— Asta-i mare pedeapsă...

Și apoi speriat:

— Dar dascălul Ilie, tată?

— Dascălul Ilie e un porc... Vrei să se îmbete și să ne facă de râs?

Și apoi:

— Mai câștigi și tu un ban.

Sufletul teologului căta din ce în ce mai speriat la chipul preotului. Acum îi descoperea ochii mici ca vârful de peniță, ascunși parcă de șiretenie înapoia pleoapelor, barba ascuțită de craidon și trupul indelat și pântecos de om trăit bine. Simion încercă o împotrivire.

— Nu se poate, tată... se supără dascălul.

Dar tatăl său știa să fie și sever.

— Atât îi trebuie, că-l și mătur... După ce-i stricat de beție, să facă și nazuri? Azi, după masă, pleacă la oraș cu ordin urgent la părintele protopop...

— Dar nu-i legal...

Tatăl său îl privi lung și apoi fără nicio vorbă îi întoarse spatele, intrând în casă. Tânărul rămase cu ochii fixați asupra unei perechi de porumbiei, care se giugiuleau. Se pare că porumbiei se iubesc pe vieață și pe moarte...

— Simioane maică, ia vino'n casă...

Era glasul mamei care de obicei curgea blajin, dar de data asta, cobora ca o suviță de lacrimi în suflet.

— Și glasul blajin al mamei tot pedeapsa lui Dumnezeu este...

Și deodată tânărul avu o izbucnire în sine.

— Dacă m'aș spovedi mamei?...

— Maică, n'ai vrea să mănânci ceva?

Gândirea tânărului se răsuci din nou. Ce valoare avea azi mâncarea?

— Vin maică... altcum ai să slăbești, ai să te prăpădești...

Sufletul lui se lămuri cu o lumină necunoscută. Iată un cuvânt pe potriva vrierii lui: să se prăpădească. De ce nu voia Dumnezeu să se prăpădească numai decât, în ziua aceea, în clipa aceea, să nu mai vie noaptea, blestemata noapte, cu visuri și vedenii, apoi deșteptarea în cântecul goarnelor, iar la urmă prohodul.

— Vin, maică... vin să te iubesc și eu...

Cât îi sunau de ciudat acum cuvintele de iubire.

— Ascultă, Simioane...

Era glasul preotului.

— Va trebui să ții și o cuvântare la mormânt. Și fiindcă acum predicile sunt obligatoare să-mi faci și mie una. Tu ești om cu carte, teolog...

Băiatul o luă razna prin curte, în neștire. Ochii îi erau o pâclă groasă, sufletul numai praf și pulbere. Picioarele îi erau o piedică; sufletul, o prăpastie...

— Maică, maică... îl striga mamă-sa.

— Lasă-l, făcu tatăl, trebuie să-și pregătească predica.

II

Blestemații de Țigani, cum nu-i dădeau pace! Ce drăcească zăbavă în canonul lor. Parcă-i fără sfârșit. Și cântecul lor îi taie în felii creierul, inima și ficatul. Acum îi sloboade viața din trup în leșin ușor, ca sângele din vinele deschise. Cu siguranță că toată ziua o să-i zică, și mâine dimineață au s'o ia dela început, apoi la prohod, în drum spre cimitir... Vezi bine, jelesc... Asta înseamnă pomană, praznic, hainele moartei. Socoteală ți gănească. Dacă le-ar da un bacșiș ca să isprăvească?...

Dar Simion nu se mișcă. E din nou în lună, fugit deacasă, să nu mai vadă chip cunoscut, să nu mai audă vorbă de om... căci îl urmărește vorba Siei:

— Simioane, tu trebuie să vorbești din partea noastră, a cunoscătorilor... Am fost cu toții colegi de școală primară. Parc'o văd pe Simina, sărmana...

Tânărul teolog simte că dacă se pleacă durerii va fi răpus. Adevărat, el e vinovat de moartea Siminei... dar numai în parte. Căci o iubise cinstit... O sfătuisese chiar să ia pe Vasile Păpădie, văduvoiul cu trei copii, să-și facă un rost, și când rămăsese grea o oprise cu toată tăria să se ducă pe la babe și moașe. Și totuși argumentarea minții se pierdea într-o volbură înflăcărată. Din pricina afurișilor de Țigani, care nu mai încetează odată...

Vrea să-și astupe urechile cu mâinile, dar mâinile îl ascultă anevoie, sunt grele, îi atârnă. Și parcă tot trupul se îngreuiează din ce în ce mai mult. Acum și mintea coboară în pâclă deasă. Din depărtările zărilor îl încearcă tăcerea unei păci tot mai amețitoare. Parcă s'ar așterne o liniște definitivă, fără vise, fără așteptare. Poate e svonul morții...

— Mi-o făcuși, domnule Simioane...

Tânărul își simți sufletul strângându-se în ghimpi, ca un ariciu.

— Mi-o făcuși, domnule Simioane...

Era Ilie Șopârlei, dascălul, care se întorcea acasă beat.

— Te-ai bucurat de dreptul meu...

Tânărul se ridică, nebun de furie. Singur nu se dumirea de unde atâta putere în trupul său până atunci mort.

— Pleacă de-aici, bețivule...

— Nu plec... se întărește dascălul. Ai să-mi dai socoteală.

Svâcnea acum sângele în vinele umflate, mușchii se întăreau în brațele vânjoase și mâinile se încleștau în pumnii de piatră. Ii făcea parcă bine cearta și înverșunarea. Parcă Dumnezeu la timp îi trimesese pe dascălul bețiv.

— Nu vă mai săturați de bani.

— Cine, nemernicule?

— Popa și cu dumneta...

— Așa vorbești tu?

— Vorbesc... Pentru dreptul meu merg și până la Dumnezeu...

— Pleacă...

— Nu plec... Imi iei dreptul și acum mă gonești?...

Atunci Simion îi repezi un pumn în gură. Bețivul se clătină de câteva ori și deodată fu la pământ. Minteă tânărului parcă explodase. Era numai fum și scânteii; nu știa ce mai face.

— Nu mă omori, domnule Simioane...

O moleșală i se lăsă în tot trupul, ca și cum fiecare vână, fiecare mușchiu s'ar fi golit dintrodată. Se găsea deasupra dascălului și, cu mâna în beregată, căuta să-l sugrume.

— Nu mă omori...

— Pleacă... făcu Simion ridicându-se. Dar nici o vorbă...

Dascălul se sculă împleticindu-se. Simion s'așează gâfâind pe un butuc.

— Asta-i norocul dumnitale, domnule Simioane... ai prea multă putere...

— Pleacă, ți-am spus...

Dar dascălul se întoarse.

— Ba nu plec... tot mi-ai luat dumneata dreptul, ia-mi și vieța...

Tânărul se sgribuli în el. Ii clănțăneau dinții în gură și un fior îi juca, rând pe rând, fiecare fibră musculară. Omul îi prinsese parcă slăbiciunea.

— Omoară-mă, domnule Simioane... omoară-mă. De ce ți-a dat Dumnezeu atâta putere?... Să ucizi pe cel slab... Doar c'o vieță sunt dator...

Sufletul lui Simion se pornise în hohot cald.

— Omoară-mă, să-mi lași și copiii pe drumuri...

În sufletul lui Simion se produse dintrodată o schimbare bruscă. Ar fi vrut să-l roage de iertare, dar nu-l lăsa inima să se umilească unui dascăl, unui țăran.

— Pleacă, Ilie, de aici... făcu împăciuitor.

— Ba nu... Omoară-mă, domnule Simioane... Măine slujești la Simina în locul meu... poimăine, pentru mine.

Simion nu mai putu răbda. Se ridică și fără o vorbă o luă în mare grabă către fundul luncii.

Nici aici nu-i dau pace blestematele de trompete. Ce așezare păcătoasă avea și satul ăsta!... Dar mai proastă era așezarea sufletului său. Și din fundul iadului l-ar urmări sunetul trompetelor.

— Să le fi dat Țiganilor un bacșiș...

Dar repede își înghiți gândul, parcă pe nemestecate. Dacă dădea de bănuir? Și pentru întâia dată îi apărură un sentiment net de frică. Frică?... Frică, de cine?... Frică? Ni-meni nu-l bănuia. Toată lumea îl credea vinovat pe Vasile Păpădie. Și totuși fuga și do-sirea lui aproape inconștientă, după ce doborâse la pământ pe dascălul Ilie, îi dovedea că voia să se îndepărteze, să fugă de cineva. De cine?...

Poate ar fi trebuit să se mărturisească. De dimineață avusese acest gând. Față de mamă-sa. Dar mamă-sa ar fi plâns și asta i-ar fi mărit desnădejdea. Sau poate unui preot. Din nou sufletul se trase în el ca într'o scoică. Nu, nu... nu-și putea încredința taina unui preot. Ii cunoștea doar cât sunt de flecari.

Erau două simțiri în luptă: desnădejdea și frica. Și el prefera frica. Adineaori nu-l omorâse pe Șopârlei, nu din frică, ci ca să nu-și mărească desnădejdea. Afurisitul dascăl nimerise bine: prea multă putere era în el. Și parcă, salvarea lui de aici se alegea, din acest exces de putere. Căci trebuia să trăiască, să se însoare, să ajungă preot, poate

profesor, să aibă copii... Copii? Dintrodată, parcă tot sufletul lui se năruie. Dela un copil, și dela un copil care era să fie al lui, se trăsesse moartea bieteii fete.

Simion se simte dintrodată gol, parcă fără haine, fără suflet, fără gânduri, trup uscat, poate stârv aruncat undeva într'un șanț. Apoi o pâlpâială abia mijită îi luminează un colț de minte și în ureche aude șoaptele tânguirii lui Iov: „Domnul a dat, Domnul a luat”... Parcă atât a așteptat făptura lui goală, ca să se umple cu durere... durere care să-l sprijine, să-l întărească.

„Blestemată să fie ziua în care m'am născut...”

Apoi din ce în ce crește, parcă cu versetele atât de bine cunoscute și răzvrătirea lui Iov care acum e răzvrătirea lui.

„Îți place să chinuești și să disprețuești făptura mânilor Tale... Oare ai ochii de carne, sau vezi cum vede un om?...”

Teologul se trezește la vieață leoarcă de sudoare. Ce face? Se răzvrătește?... Se răzvrătește împotriva lui Dumnezeu?...

A luat-o la goană în neștire. Parcă coboară către sat. Da, da... coboară acum în pas de marș funebru, ca în urma unui dric de ostaș. Il cheamă trompetele Țiganilor. Unde va ajunge nu știe. Capul lui e în clocot, trupul în flăcări. Ce-a făcut? S'a răzvrătit împotriva lui Dumnezeu! El, teologul?... Și totuși un sentiment cald, ca o tentație îi îmbie făptura. Să se poată răzvrăti, să găsească vinovat pe Dumnezeu!... De fapt, numai Dumnezeu putea fi învinuit. Și el și Simina ascultaseră de îmboldirile hotărâte de Cel a-tot-puternic. Sau, poate nici nu există Dumnezeu? În mintea lui a hohotit un râs nebun. Nu e Dumnezeu! Cei ce cred în El, rămân înșelați, și celor ce vor să-L vadă li se seacă ochii din adâncul golului, iar în loc de cuvinte sfinte nu aud decât sunetul trompetelor.

Râsul nebun din creier s'a prelungit în tot trupul și fiecare încheietură, fiecare fibră musculară, fiecare por râde... E în întregime un râs, cu chipul schimonosit, cu mâinile și picioarele jucăușe ca un Vasilache.

Și acum trompetele sună altfel. Vede obrații umflați ai Țiganilor și ritmul pe care-l indică la fiecă măsura, cu capul. Unde se găsește? E în curtea Siminei. În curtea, în care venea pe furiș când mamă-sa era plecată la câmp; lângă pridvorul de unde privea noaptea cerul înstelat; lângă odaia în care s'a iubit. A ajuns, nu știa cum... ba da, pe urmele trompetelor... ca ucigașul care bănuie în preajma locului crimei.

— Ce bine că veniși, maică...

E baba Fira, bocitoarea.

Înăuntru, la capul ei, veghează Vasile. Simion aude cuvintele bătrânei parcă din altă lume.

— Gonește-l, să nu dea peste el Tudora.

El judeca tot cu mintea strâmbă. Tudora parcă e mama Siminei. Da, așa e... Ce Dumnezeu, a înnebunit de tot?... Incet, încet s'a apropiat de fereastră. Privește cu o liniște năucă. Vede moarta întinsă pe un pat de lemn, nu-i poate zări chipul, e acoperită toată cu flori.

— Oare, de unde atâtea flori? se întreabă el proteste.

— Gonește-l, maică.

Intr'adevăr, lângă moartă veghează singur Păpădie, cu capul în mâini. Trompetele îi sună acum în ureche. În onoarea lui Țiganii dau drum întregului meșteșug. Mintea continuă a judeca. El e teolog, nu se poate lupta cu Dumnezeu, nu se poate lua la bătaie cum a făcut cu dascălul.

— Gonește-l, maică...

El continuă să-și ducă mai departe judecata.

— Prin urmare, cu Dumnezeu nu... cel mult cu conștiința lui...

În sufletul teologului s'a lăsat o pace nefirească. Parcă de mult alerga după gândul ăsta și gânul se furișă prin toate coclaurile, prin toate văgăunile sufletului și trupului.

— Maică, vin după mine... făcu bocitoarea.

Simion o lăasă să intre și apoi fugi pe poartă afară. Ca un hoț intrase, ca un hoț pleca. Dar aceeași senzație de ușurare, că va avea să dea socoteală conștiinței lui. La cotitura drumului, lângă o troiță, o femeie ingenușiată făcea mătănnii. Era Tudora, mama moartei.

— Blestemu-te pe tine, nemernicule, care mi-ai furat lumina ochilor și puterea bătrânețelor mele... Blestemu-te pe tine, Vasile Păpădie, duh necurat, tâlhar de suflete tinere și nevinovate...

Simion nu plecă. Parcă se liniștise. De când avea să dea socoteală numai conștiinței lui, trebuia să fie bun cumpănitor. Din adâncul făpturii lui robuste își făcea drum un gând nou, liniștitor, gând de nădejde și de pace. Dacă bătrâna avea dreptate?... Dacă Vasile fusese ibovnicul Siminei?... Și se depărtă încet, încet, ca un om ce-și făcuse bine socoteala.

— De ce nu?... Putea să fie și ibovnica lui și a lui Vasile?... Ii jurase credință!...

Tânărul avu un surâs amar, parcă în colțul sufletului.

Cine e atât de prost să creadă în jurământul unei femei?...

III

A doua zi dimineța Simion plecă de-acasă în mare grabă. Dormise bine peste noapte, se simțea chiar odihnit de risipa de gânduri și sentimente din ziua cealaltă. Minte-i era limpede, voia curagioasă. Avea impresia că trebuie să isprăvească o afacere, s'o ducă la bun sfârșit, ca să se apuce de ceeace vieța, cu toate grijile și necazurile ei îi impunea zi de zi.

Țigani ziceau mereu marșul funebru soldățesc, dar sunetele trompetelor rămăneau departe de suflet, treceau pe lângă urechi, aiurea.

Era grăbit.

La urma urmei, în viață sunt și alte probleme, nu numai acelea de a te slei în sterpe tânguiri. Așa îl povățuia cinstita judecată a conștiinței.

Tânărul teolog simți un imbold de voință. Conștiința! Rezolvase o mare problemă. Nu putea aduce pe Dumnezeu în târgul măruntelor interese lumești. Dar numai decît îl șfichiui biciușca unui semn de întrebare. Era creștinesc?... Era, mai cu seamă, ortodox felul acesta de gândire?

Graba din mers îi prinsese acuma tot: mintea, sufletul. La urma urmei el avea să se conducă și după judecata lui, nu numai după caietele de curs. Avea ambiții mari. Voia să ajungă profesor. Deci și purtarea trebuia să-i fie pe potriva acestei demnități de cuget. De fapt, rezolvase o mare problemă metafizică.

Se opri în dreptul casei lui Vasile Păpădie. În curte, un copil, copilul gospodarului, bătea cu un ciocan în cercurile unui butoi, în joacă.

— Acasă-i tată-tău?

— Da.

Lui Simion inima începuse să-i svâcnească în piept: împotriva grabei din picioare și creier. Dar mintea se înălțase parcă și domina, gata de luptă, întreaga dușmănie a

soartei și a vieții. Avea să-și măsoare puterea cu puterea destinului și avea s'o aplece voinții. Simțea deslușit senzațiile de forță, ca pe niște curenți reci pornite din fiecare por al făpturii lui. Nimic nu tremura, nimic nu era turbure. Planul îi venea parcă de-a-gata : să ia pe om cu binișorul, cu mare șiretlic, ca pe nesimțite să-i smulgă mărturisirea.

— Ei, vere Păpădie... strigă el din curte.

Își controlează glasul și fu muțămît. Să-i fi cerut împrumut o tîrnă de porumb și glasul nu i-ar fi sunat mai prietenos, mai fără nici o teamă. Omul veni în tindă, cu un alt copil în brațe.

— Ce-i, domnule Simioane ?

— Tocmai treceam pe aici... și ce mi-am zis?... hai să mă abat și pe la vărul Păpădie.

Tot șiretlicul lui țărănesc îi alintă acum vorba, însă cu mare pîndă în ochi și urechi. Vedea chipul omului căzut peste fălci în jos, îmbătrînit de azi pe mâine. Parcă-l ținea în sus, copilul din brațe, altcum s'ar fi prăvălit la pămînt. Ce bine suna vocea lui tînără, puternică, desghețată.

Prea multă putere... auzi el, în zumzet șters, cuvintele dascălului Ilie și le goni ca pe un roi de muște.

— Că o fi amărit... continuă teologul.

Vai de capul meu, domnule Simioane...

Tînărul avea impresia că e pe calea cea bună.

— Ai iubit-o mult, vere Păpădie ?

— Așa-i, domnule Simioane.

Auzul tînărului svăcnea de amîndouă părțile, ca și cum în fiecare ureche ar fi avut o inimă în miniatură. Prin urmare, omul se pornise pe mărturisiri.

— Era vorba să vă luați, vere Păpădie ?...

— Da... dar ea tot amîna.

Omul cîta jos cîtăva vreme, fără să spună un cuvînt. Simion așteaptă cu sufletul pe buze.

— Vezi, domnule Simioane, ăsta-i păcatul nostru, al oamenilor... să mințim pe alții și să ne păcălim pe noi...

Simion începu să gîfăie. Picuri de sudoare simțea mustind pe la tîmple. Oare ce voia să spună țaranul ? Nu cumva, desmeticit, primea lupta ?

— Dar totuși te iubea... făcu el iscoditor.

Ochii țaranului cătau la el mari, blânzi și îndurători ; parcă înlăcrimați.

— Da, mă iubea...

Simion deveni liric.

— Vere Păpădie, asta-i tot... iubirea...

Își dădea bine seama de toată infamia purtării lui, dar acum nu mai era timp de scrupule și muștrări. Trebuia să afle. Erau în joc liniștea lui, viața lui. Deci, din ce în ce mai duios, îl îmbia :

— Să n'o regreți, dacă v'ați iubit...

Ochi țaranului schimbaseră acum căutătura. Tot mari, tot deschiși, dar căpătaseră o putere de dominație, față de care sufletul teologului se pierdea.

— Da, ne-am iubit...

Simion înțelese c'a ajuns la punctul culminant al interogatoriului. Și totuși lupta era inegală : el cu vorba, celălalt cu sufletul. Dar lui, numai vorbe îi trebuiau. Avea deci să introducă o nouă notă de iscodire, cea a blajinii măguliri.

— Frate Păpădie, dacă v'ați iubit, poți zice că ești un om fericit... și n'ai trăit zadarnic pe pământ dacă ți-a fost ibovnică...

Oare țăranul prinsese meșteșugirea? Nu se putea ști. Intregul lui chip sta răstignit pe un zâmbet larg, indulgent și a tot-cuprinzător. Ochiul lui erau luminoși ca ai copilului din brațe.

— Da, făcu el clătinând ușor din cap, mi-a fost ibovnică...

IV

— Ce frumos ai vorbit, Simioane...

— Erai tu acolo, Sio... și prezența ta îmi dă un avânt nebănuț...

— Tu, Simioane ești un orator... trebuie să ajungi profesor...

— Voiu ajunge, Sio...

— Și ce glas minunat ai... M'au trecut lacrimile când ai cântat: „Unde ești desmierdarea cea lumească?... Unde ești nălucirea cea trecătoare?...”

Se găseau în luncă. În jurul lor, liniște ca într'un pahar cu apă stătută. Nici răsuflul parfumat al frunzelor înnoite, nu adia; nici un zumzet nu turbura aierul; nici o găză, firele de iarbă. Chiar și lumina cerului se oprise locului, între zi și înserare, iar clipoceala valurilor pierise în depărtare, parcă spre orizont. Și deodată, din culmea dealului, trompetele începură să zică rugăciunea. Stătură nemișcați până ce gorniștii terminară.

— Pentru pacea sufletelor noastre, să ne rugăm lui Dumnezeu... făcu fata.

— Pentru pacea sufletelor noastre, să mulțămim lui Dumnezeu... răspunse Simion.

DIN „CICLUL NEAMULUI“

DE

RADU GYR

SURGHIUN

Prea-și răsvrătea, de mult, fruntea semeață,
boerul tânăr iute ca hangerul.
Frigeau, sub gene, chiciura și gerul,
mânia lui tuna ca o sâneață...

Surghiunul mi ți-l roade și-l mănâncă
la mănăstirea neagră și pustie.
Scobită, jos, sub lespede, adâncă,
il afârtecă vrăjmașa lui chilie.

Din mucegai ies cârtițe buimace
și broaște moi ca lintița jilavă.
Toamnele scuipe 'n groapa lui băltoace
și-aprind pe zid o Precistă suavă...

Putredă-i ziua. Noaptea, mătrăgună.
Și când adoarme 'n lacrimi și dogoare,
vânează'n visul lui mistreți pe lună
și fură jupânițe din pridvoare.

CRONICARUL

Nu basne în bucoavna mea oiă pune,
nici scornituri, ci lacrimi și smerenii,
că scriu îngenunchiat, ca 'n rugăciune
de țara asta arsă de bejenii.

Tu, veacule de negură și sloată,
poștește-aici la judecată dreaptă.
Măria-Ta, cântarul meu Ți-arată
ocalele din cuget și din faptă...

Mi-e dat să cern isbeliștea și slava.
Ca prin cămări cotrobăesc prin vreme.
Mi-aud troznind ca din țâțâni voroava,
și ca un piept letopisețul geme.

Dar când smeritul rob ce sunt, cutează
a scriere că de la Râm pogoară, —
Crăciun mi-e pana, slova bobotează,
și se răstoarnă ceru 'n călimară.

IOAN VODĂ-CEL-CUMPLIT

Somnule verde, guștere la pândă,
de șapte nopți mă muști cu vise rele.
Vicleană lună, scorpie flămândă,
veninul tău îmi gâlgâe sub piele.

Visez că mă scufund într'o bulboană
și văd harapi, mocirle și pădure...
Eri noapte, m'am visat târât în goană
de cozile a patru vânturi sure.

Sburau ca niște iepe mari de ceață
și spintecau stihiiile cu brume,
isbind de stele carnea mea răsleată
și măcinându-mi hoitul peste lume.

Și se făcea că peste țară ninge,
din cer, cenușa leșului amară,
și nimenea sărmana mea funinge
n'o aduna într'o basma ușoară.

Doar câini lingeau cenușa cu osândă...

Ei, ce gândiți, boeri, de ce-mi năzare?
Nu-i printre voi vreunul să mă vândă?

Lovi-l'ar bubă neagră și lingoare!

LETOPISEȚ

Burduf de 'nvățătură, grămăticul
se lăfăia la curte 'n cinste mare.
Cuvântul lui era ca borangicul,
și 'n ochi avea șerpească lunecare.

Ci intocmi răvașe urzicate
cu pără despre Vodă și ocară
(că-i bețivan și rânced de păcate)
și pre ascuns le-a fost trimis din țară.

Aflat-a Vodă și, chemând boerul,
i-a pedepsit amarnic vicleșugul
și l-a cârnit pre dânsul cu hangerul,
să-l rușineze foarte beteșugul...

Și și-a purces sârmanul cărn năcazul
prin țări nemțești cu leacuri felurime,
să-i dreagă doftorii și meșterii obrazul,
că-i ciumpăvit să nu-l cunoască nime. —

Dar de i-au dres cărnia, vracii, bieții,
în niciun chip tămadă nu-i aflară
să-i stingă'n piept pucioasa și ereții
și lacrima și sfântul dor de țară...

P O E S I I

DE

N. CREVEDIA

CÂNTECUL CĂRȚILOR

Pe voi aş vrea să vă cânt acum,
Cum stați, la rând, volum lângă volum —
Cărți albe, cărți netede,
Gătite, ca niște fete de școală.

Iată, cum stau unele, aplecate,
Par'că li-i somn și sunt supărate.
Una, pe dulap, se 'ngână cu un tablou,
Vreo șapte mi s'au urcat pe birou.

Un dicționar gros cât o ladă,
O copertă — ca o livadă.
Și-au ieșit în recreație
Și câteva care-au obținut dedicație.

O carte de poezii, cu slove ca de stambă,
S'a tras lângă lampă.
Altele, numai în... cămeșuțe
Le-am găsit pe măsura de noapte.

Seara 'n pridvor, rămâne câte una,
Ca o bucată de lună.
Ziare, reviste, ca niște berze bolnave,
Manuscrise, cu florile negre, șterse...

Albume 'nnalte cât ușile,
Alte cărți negre, ca maicile și ca mătușile —
Sfânta Psaltire,
Stareță de mănăstire, cuvioasă.

Am o carte albă, cu file grele de noapte,
Literale, cât niște boabe coapte —
Și e plină de ceară, de sânge și șopti
Dintr'o mie și una de nopți mari.

Ceru-i plin de tomuri, ca un pod.
Ce goi anii noștri și repezi!
Și voi, grele ca niște lespezi,
Inflorite cu slova lui Kiril și Metod.

V'am întors ca pe niște brazde,
Mi-ați fost de atâtea ori gazde bune
Și pereți împotriva vântului —
Cărți care ciripiți în toate limbile pământului.

Surpat, castelul de piatră și vis —
Risipite prin odaie, ca niște cărămizi —
Cărți arse și caete, voi,
Mi-e dor de-abecedarul meu cu o-i, oi.

Dragi mi-ați fost, totuși,
Pure cărți, ca niște lotuși.
Eu nu vă taiu foile frumos. Avar,
Le rup, ca pe bluzele unei fete mari!

Și noaptea, în iatacul cu lumină moale,
Satan, între cadâne goale,
Ce le mai mângâiu și le răsfir
Foile de somn și trandafir —

Că de câte ori, măre, am mas
Lâng' o carte, ca lâng' un obraz.

Cărți vechi, sfinte, cărți proaspete cu miros de brad,
Voi pleca 'ntr'o zi, supărat,
Spre neștiutele hărți —
Între patru scânduri, ca 'ntre patru cărți.

FLOAREA SOARELUI

Ne-am despărțit aseară. Pe totdeauna. Măine,
Par' că te văd, zgârcită, la mine tot în poală —
Căci un adio nu e, așa cum rupi o coală
Și-aice, sub cămașă, mi-ești inimă și pâine.

Era aseară-o noapte, ca marmura era —
Rotundă, calmă luna și mare, uite-atât.
Bătea 'n albastru lumea și lume nu părea
Și 'n țărmi ei de piatră, mi s'a făcut urât.

Am astupat păreții, cu tot trecutul, tot.
În cubii mei de noapte, ce vast-profundă groapă!
Și se făcea o cale de sare, în vis — și-o apă,
O Caspică pe care o tot trudeam, înnot.

Te socoteam pierdută, la marginile himei,
Stins soare, ca o floare-a-soarelui japon —
Iar între noi, o carte de vise — un oblon
Și-o țandără de lună, pe tot înaltul lumii.

Suntem în anii mierei și-a fost, îmi pare Marți —
Cotoiu zbârlit ce'n brațe mi te prefaci că torci —
Nu te-am bătut, vezi bine. Mai dulce să te 'ntorci.
Da, trebuie, adesea, să și te mai desparți.

CÂNTEC DE CUNUNIE

Cine ne-a pus cununiile,
Ce hain, ce vrăjmaș?
Bate-l-ar fierul, mâniile,
Pietrele-acestui oraș!

Adu-ți aminte anii acei,
Primul surâs, întâia ferveare —
Ne-am cunoscut într'un Fevruare,
Cu serile — țigănci cu ghiocei.

Părul galben — o toamnă clară,
Pumnul cu șoapte, cât un ghioc.
Desfrunzit, trupul ți-era o vară,
Mirosind sfânt a siminoc.

Cine ne-a pus paharul la buze
Și ne-a rupt inelele de iarbă?
Aibe-r-ar tristețea noastră, aibă!
Nu s'ar mai deslega — nu se!

Pierduți, apoi nu se știe unde
Pe-ale nădejzii înfrunzite — alei —
Poate, în Cana Galileii,
Poate, în noapte, ca'ntr'un munte.

Era peste puțină, atunci,
Că vor fi privighetorile găi,
Că soarele atârnă tigăi
Și visele face-s'or prunci de liceu.

Unde e înnaltul, chinul
De-a fi măreț și-a fi fost ?
In curtea cu fini și cu rost,
Ne ducem surghinul.

Bradul tău, bradul meu,
Ce scuturați, ce vechi !
Sub stelele — bomboane — perechi, perechi,
Cunună-se robii lui Dumnezeu.

In petecul nostru de eternitate,
Ne țin sacrele sarcini.
Fără 'nceput și fără margini,
Cerul e libertate — și voiaj.

Dumnezeu, Dumnezeu, Nunul,
Singur și-i Unul —
Lanț de mâini cine ne-a pus
Și ne poartă, osândiți, spre Apus ?

Astăzi, pe severul mal,
Caut fecioara de-atunci, frumos supărată.
Sus, luna noastră albă, curată,
Ca un pat de spital.

S U S P I N U L Z E I L O R

DE

IOAN COMAN

Melodia durerii nu este un privilegiu exclusiv al muritorilor. Nemuritorii înșiși au intonat-o deseori; suavele imnuri ale imaculatului azur au trebuit, din când în când, să cedeze locul glasului suferinții. Durerea nu este o infirmitate pentru stăpânii pământului roditor, ai mării celei largi și ai cerului albastru. Epopeia existenței și destinului lor e împletită cu a noastră, a oamenilor, prin firele nevăzute dar nesfârșit de lungi ale durerii. Durerea e magnetul care apropie lacrimile muritoare de focul ochilor nemuritori. Zeii eleni suferă ca noi și cu noi. Departe de a condamna durerea, ei o socotesc drept o distincție. Durerea nu e un accident, ci un fapt connatural oamenilor și zeilor; ea face parte din zestrea pământului și a cerului, așa cum face parte existența însăși. Deaceea suspinul zeilor e un element integrant din viața lor însăși. Aceeaș liră a lui Apollon care vibrează de bucuria și fericirea relativă a zeilor face să răsunе și caldele lor suspine.

Cum se explică acest paradox al durerii în existența locuitorilor Olympului? Spre deosebire de majoritatea pantheoanelor popoarelor vechi, cel grec prezenta particularitatea de a nu fi exclusiv nici o construcție de speculațiuni metafizice, și nici — ceeace era și mai rău — o menagerie de monștri. Erau, în pantheonul elen, elemente sporadice din ambele aceste feluri de mitologii sau teologii contemporane, dar substanța însăși a acestui pantheon o alcătuia marele conformism cu existența omenească; pantheonul grec era proiectarea idealizată a societății umane, mai precis a familiei umane. Nici theriomorfism tiranic ca în cele mai multe mitologii orientale, nici monoteism semitic, ci un anthropomorfism elegant, rareori alterat de o reminiscență monoteistă sau de o invazie naturistă ori henoteistă.

Proiectarea în ideal a celor mai buni dintre oameni sau a celor mai înalte calități ale lor, creia o lume superbă de desăvârșiți, încununăți cu aureola puterii, frumuseții și eternității. Dar acești „desăvârșiți” nu erau o realitate obiectivă, ci doar o dilatare a umanului. Omenescul va puncta cu toate splendorile dar și cu toate defectele lui pe toți membrii divini ai pantheonului elen. Zeii greci nu sunt decât niște oameni hiperbolizați. Ori cât de înaltă ar fi această superlativizare, nemuritorii rămân, în fond, oameni și se vor manifesta ca atare. Chiar când printr'un Platon sau alți gânditori filosofia spiritualistă antică va încerca să retușeze anthropomorfismul în sensul unui vag monoteism sau pan-teism, rezultatul va fi nul pentru credințele și superstițiile populare.

Zeii greci au îmbrăcat strălucitoarea lor hlamidă anthropomorfă în chipul cel mai desăvârșit la Homer. Nici un alt poet elen n'a reușit să zugrăvească în mod așa de amă-

nunțit, integral și plastic viața intimă a Olympienilor ca Homer. Intreaga acțiune a Iliadei și Odyseei e străbătută ca de un fir roșu și deseori susținută de voința sau de pasiunea zeilor. Zeus și ceilalți membri de seamă ai familiei sale sunt puternici, inteligenți și bravi, dar nu pot scăpa de norul tristeții, al mâhnirii, al urii, al durerii. Ei n'au moarte, dar nemurirea lor privește numai viitorul, căci ei au un început în trecut, care nu e prea depărtat. Ei se iubesc, se căsătoresc, se ceartă și au între ei raporturi asemănătoare celor dintre oameni.

Zeus e puternic, mai puternic decât toți ceilalți zei :

*„Dacă de cer atârna-veți un lanț cu belciuge de aur
Și vă veți prinde de el cu toții, voi zei și zeițe
Nu veți putea din Olymp să trageți la vale pe Zeus,
Sfetnicul vostru mai 'nalt, oricât v'ar fi cazna de multă.
Dar dacă lanțul l'oiu trage spre mine și eu cu 'nadinsul,
Repede am să vă salt spre cer cu pământul, cu marea
Și am să leg dupaceea de piscul Olympului lanțul,
Jur-împrejur și în slăvi au să spânzure toate ale lumii ;
Iată că! eu sunt mai tare decât muritorii și zeli¹⁾*

Dar el nu-și poate reține strigătul de durere și suspinul când vede că în lupta de sub zidurile Troiei, fiul său iubit, Sarpedon, avea să fie răpus de Patroclu :

*„Vai mie, fiul meu cel mai iubit de pe lume, Sarpedon,
Are să-mi fie răpus de Patroclu, și stau îndoelnic :
Oare să-l iau pe ascuns, cât el este viu, din războiul
Cel lăcrimos și să-l mântui în Licia, țara cea grasă ?
Ori în bătaie de-acuma să-l las să-l omoare Patroclu ?”²⁾*

Zeus, el cel mai mare și cel mai puternic, nu era singurul care suspina de durere la perspectiva morții fiului său iubit. Hera, soția sa, îl înștiințează că și ceilalți zei au odrasle pe care le-ar vrea scăpate din vârtejul măcelului :

*„Poate și altul o fi între noi, care vrea să dea drumul
Fiului său cel iubit din crâncena încăierare,
Doar o grămadă de fii de-ai zeilor după-a lui Priam
Mare cetate se bat și tare îndârjise-vor zeli”³⁾.*

Afrodita e rănită de Tidid Diomede, pe când încerca să scape dela moarte pe Aeneas :

*„Și năvălind, o împunse cu lancea pe gingașa mână
La 'ncheietură în palmă, și'n piele o pătrunse prin haina
Cea strălucită, măiastră, țesută de zânele Grației ;
Prinse pe loc după asta să picure sângele zânei,⁴⁾*

De durere

Tip' Afrodita vârtos și pe iuu, și-l aruncă departe.⁵⁾

1) *Iliada* VIII, 19—27, trad. G. Murnu, ultima ediție. Toate textele homerice din acest articol sunt citate în traducerea așa de exactă și frumoasă a lui G. Murnu.

2) *Ibidem* XVI, 433—438.

3) *Ibidem* XVI, 446—449.

4) *Ibidem* V, 337—339.

5) *Ibidem* V, 343.

Iar zâna se duse amețită de otrava durerii :
Vinteșă Iris o prinse și o scoase din deasa 'nglotire,
Invinețită de chin și cu mâna înroșită de sânge⁶⁾"

Rănită, Afrodita nimereste la fratele-i Arcs căruia-i cere să-i pună la dispoziție telegarii pentru a se sui pe Olymp la Părintele Zeus, „căci tare sufăr de rana ce un muritor mi-a făcut, Diomede”⁷⁾. Mângâind-o, Diona, mama sa, i se adresează cu aceste cuvinte :

„Rabdă, copilo, și inimă prinde, măcar că te doare ;
Nu numai tu, ci mai mulți din cei care locuie Olympul
Au pățimit dela oameni și ne-am chinuit fără milă
Noi îndenoi. A pățit-o chiar Ares odată, când fiul
Lui Aloen, Efialt și Otos, puternic în lanțuri
L-au ferecat și la temniță'n chiup de aramă'l ținură
Dar Eribea, frumoas'a lor vitregă mamă, lui Hermes
Dete de știre, și el pe ascuns îl desprinsese din lanțuri
Și de necaz îl scuti și de greul osândeii. Și Hera
Biat'a pățit-o când fiul lui Amfitrion, oșelitul
O nemeri pe la sân. Nespusă i-a fost pătimirea.
D'apoi năpraznicul Hades, când fătu'l lui Zeus, acelaș
Hercule, îl nemeri și pe el cu săgeata la poarta
Morților, jos pe tărâmul cellalt, și-l supuse durerii.
Hades atunci pe Olymp a venit la palatul lui Zeus,
Plin de mâhnire și-adânc de durere pătruns, că săgeata
Umăru-i țapăn răsbise și nu-i da răgaz suferința”⁸⁾

Zeii toți, au suferit și au lăcrimat fie de pe urma muritorilor ca în cele mai multe cazuri la Homer⁹⁾, fie de pe urma unora dintr-ei, ca în diferite teogonii, cum este în cea a lui Hesiod¹⁰⁾, fie în anumite conflicte cerești sau subpământene între unele divinități, pentru folosul sau desființarea neamului omenesc ca în cazul lui Prometheu¹¹⁾, Hercule¹²⁾, Dionysos¹³⁾, Orfeu¹⁴⁾, ș. a. Suferința și suspinul zeilor erau provocate de diferite pricini, unele mai ușoare, altele mai adânci, unele de structură sau coloratură pur omenească, altele pornite din profunde și inexplicabile temperaturi divine, la mari altitudini față de atmosfera terestră, dar aceste suferinți și suspinuri nu erau mai puțin un semn premergător pentru destinul zeilor în viitorul credințelor elene în bazinul mediteranean.

Suspınul zeilor eleni isvorăște nu numai din caracterul transparent omenesc al divinităților, aureolate de o perfecțiune ideală, dar și din faptul că chiar după această proiectare în ideal, zeii continuau să aibă unele legături cu oamenii, legături care coborau inaccesibilul și maiestatea divină în proza nivelatoare a omenescului. Splendoarea unui Zeus, unui Apollon, unui Hermes ori a unei Afrodite era sfâșiată de raporturile erotice prea omenești cu muritoarele sau cu muritorii sau anihilată de acte de violență, furt

⁶⁾ *Ibidem* V. 352—354.

⁷⁾ *Ibidem* V. 361.

⁸⁾ *Ibidem* V. 382—400.

⁹⁾ Unde însă adesea ei se jicnesc și se rănesc și reciproc ca unii ce sunt împărțiți în două tabere adverse, după cele două armate dușmane, aceea a Grecilor și aceea a Troenilor.

¹⁰⁾ *Theogonia* 715 sqq; 839 sqq.

¹¹⁾ Hesiod, *Theogonia* 521 eqq; *Erga Kai Hemera* 48 sqq; Aeschylus, *Prometheu înlanțuit* 93 sqq. etc.

¹²⁾ Care a suferit enorm pentru binele neamului omenesc. Cf. cele 11 atkila sau isprăvile lui.

¹³⁾ Cf. diferite episoade ale istoriei sale în teologia orfică.

¹⁴⁾ Chinuit și sfâșiat pentru a fi încercat să îndrepte pe oameni din sălbăticia lor.

ori alte metehne umane. Incercările unor poeți ca Pindar ori Aeschylos, sau a unor filosofi ca Xenophanes sau Platon de a curăți Olympul de viții și de a-l spiritualiza n'au dus la nici un rezultat. Credințele populare și bogata floră a divagațiilor mitologice formau un parapet de netrecut pentru orice reformă bine intenționată. Insuccesul reformei morale a pantheonului grec s'a repetat cu ocazia reformei patronată de Octavian Augustus.

Zei nu se puteau ridica la înălțimi mari depășind cu totul sfera omenescului și pentru un detaliu, să-i zicem *chronologic*, și care pare fără importanță la prima vedere, dar care-și are greutatea lui. Acești zei sunt nemuritori și intangibili în viitor, dar nu și în trecut. Nemuritorii eleni s'au născut în timp; a fost deci o vreme când ei nu existau. Theogonia hesiodică și alte poeme thegonice ne relatează cu lux de amănunte peripețiile apariției diferiților zei. Nașterea a fost provocată sau întovărașită cele mai adesea de convulsii teribile și suferinți fără nume. Cine însă se naște în timp va participa inevitabil la lacrimile lumii.

Ca în cazul celor mai mulți din zeii lumii vechi, zeii eleni au fost, înainte de a îmbrăca haina anthropomorfismului, întruparea forțelor naturii. Deși ridicat la rangul de „Tată al oamenilor și al zeilor”, și mai târziu chiar la acela de Demiurg, Zeus a continuat să păstreze ca blazon semnul fulgerului, el fiind divinitatea protectoare a atmosferei și în deosebi a fenomenelor de ploaie. Hera e aerul, așa cum o arată însuși numele. Demeter e expresiunea pământului și a fenomenelor legate de acesta. Phoibos e întruparea luminii solare. Anthropomorfismul a dat zeilor personalitate și o serie de atribute inerente acestei personalități, dar opera de grefare a omenescului s'a făcut pe naturismul primitiv al divinității. Hephaistos, Hermes și Prometheus sunt, în evoluția mitologică, divinități deosebite, având roluri specifice, dar în fond, acești trei zei sunt trei nume pentru unul și același element al naturii care e focul. Intr'un cuvânt, divinitățile grecești, la început întrupări sau emanări ale puterilor naturii, continuă să se prezinte, chiar în stadiile cele mai înaintate ale evoluției pantheonului, ca simboluri ale diferitelor fenomene sau forțe ale firii. Dar fenomenele naturii sunt un joc și o agitație nesfârșită a stihilor provocând continue hiatus-uri și catastrofe. Ca simboluri ale acestor fenomene, zeii eleni sunt într'o continuă mișcare și conflict unii cu alții. Aspectul luptei crâncene a stihilor inspiră omului gândul suspinului zeilor. E suficient să citez în această privință lupta faimoasă din Theogonia lui Hesiod dintre zeii olympieni, giganți și titani. Succesiunea celor patru anotimpuri și în deosebi venirea toamnei și a iernii au punctat și vor puncta totdeauna cu durere și suspin mersul *chronologic* al existenței. Să nu se obiecteze că natura e o înlanțuire de fenomene indiferente în sine, adică nici vesele, nici triste și că, deci, ea fiind amorală nu poate fi privită sub un unghi afectiv. Aceasta este o concepțiune modernă despre natură. Lumea veche vedea în marea și variata succesiune a fenomenelor firii o infinitate de forțe divine dotate cu intenții și capacități de a face binele sau răul. Natura, așa dar, putea plânge sau râde, după împrejurări. Caracterul efemer al oamenilor, în deosebi al poezilor, atribuia aceeași efemeritate și forțelor firii.

În fine, suspinul zeilor eleni e un corolar al caracterului laic al poporului grec și al lipsei de ierarhie sacerdotală și de teologie sistematică în Grecia antică. Această țară n'a avut nici preoție organizată ca Egiptenii, Persii, Babilonenii și Indienii, și nici o teologie oficială. O clasă preoțească instruită ar fi elaborat o teologie în care divinitățile ar fi devenit puteri metafizice, inaccesibile înțelegerii și deci profanării vulgului. Anthropomorfismul și toate celelalte metehne legate de origina naturistă a acestor divinități ar fi dispărut. Cum ar fi putut însă să apară o teologie savantă cu teologi ca... Homer și Hesiod, pe cari Herodot îi numește cei mai vechi și cei mai mari teologi ai Elenilor? Iată de ce zeii eleni au continuat să suspine până la sfârșitul antichității.

Suspinul zeilor, adică îmbrăcarea efemerului de către nemuritori, a fost însă o adevărată binefacere pentru geniul grec. Creațiile științifice și literare s'ar fi resimțit adânc în prezența monopolului divinității de către o teologie savantă sau o preoțime exclusivistă. În țările vechi cu regim teocratic sau cu orientare teocratică, totul se mișcă sub semnul tiraniei zeului. Rareori un inspirat sau un om de știință încearcă ieșiri timide de sub tutela castei sacerdotale. E drept că uneori arta literară se poate desvolta în voie sub bagheta celei mai savante teologii, dar cu condiția prezenței unei calde pietăți. Imnurile Indienilor, Babilonenilor și Evreilor sunt cel puțin unele din ele — adevărate capo d'opere. *Cântarea cântărilor* sau *Psalmii* Vechiului Testament sunt modele ale genului. Neajunsul este că această poezie se restrânge exclusiv la teme religioase. Largul protestantism elen antic în materie de credință permitea însă o nesfârșită eflorescență a tuturor genurilor poetice și cercetărilor științifice. Extrema libertate de mișcare a Olympienilor era un izvor nesfârșit de inspirație pentru poezia de toate genurile. O *Iliadă* și o *Odyssee* erau cu neputință de conceput și de realizat cu ideologia și sentimentele lor și în forma artistică în care le cunoaștem, cu un pantheon ca cel semitic sau egiptean. Intreaga gamă de virtuți și metehne cu care operează eroii și zeii homerici, respirând acel etern omenesc și reliefând acele acte și atitudini divine care fac farmecul incomparabil și dau valoarea nemuritoare celor două opere homerice, n'a fost posibilă decât sub regimul râsului și suspinului zeilor. Eroii homerici sunt și activează în proporții de epopee, exclusiv grație climatului creat de zeii homerici. Aceștia din urmă conduc războiul troian sau iau parte directă la luptele de sub zidurile cetății lui Priam nu numai pentru că ei s'au împărțit în două tabere, protejând unii pe Greci și alții pe Troeni, ci și pentru că, mai ales pentru că aproape fiecare dintre nemuritorii olympieni aveau de ocrotit o odraslă proprie în această bătălie. Ce-ar rămâne din *Iliada*, dacă am elimina episoadele care povestesc diferitele intervenții ale zeiței Tethys cea cu picioarele de argint pentru fiul ei, Ahille? Sau acelea ale Afroditiei pentru fiul ei Aeneas, sau acelea ale lui Zeus pentru iubita sa odraslă Sarpedon, sau acelea ale lui Ares pentru fiii săi? Credința Grecilor în zeii lor era o aderență mai mult la sublimul omenescului din ei decât la supranaturalul din anthropomorfismul lor. Pietatea mitică a Elenilor e un sbor circular între jocul imaginației, al simțirilor și al inteligenței de cea mai pură factură umană și supranatural. Acțiunea epopeilor homerice nu e antrenantă și interesantă decât prin râsul și suspinul zeilor.

E la fel cu poezia lirică și dramatică. Cele mai înalte creații dramatice ale teatrului grec și poate ale teatrului din toate timpurile sunt apariția infernalelor Erinyi în piesa *Eumenidele* și răstignirea și chinuirea Titanului Prometheus în piesa cu acelaș nume, ambele opera poetului Aischylos. Dacă în *Pentheu* al lui Aischylos și în *Bacchantele* lui Euripid Dionysos pedepsește pe Pentheu, regele Tebei, în *Broaștele* lui Aristofan, zeul teatrului e bătut cu vergi în drumul spre Hades. Dar Hercule ars în cămașa dată de Deianira și ucigându-și soția și copiii? Nici o pagină din mitologia greacă consacrată zeiței Demeter nu e mai răscolitoare ca aceea în care se povestesc durerea și tristețea acestei zeițe în căutarea fiicei sale răpită, Persephona.

Suspinul zeilor a fost cea mai fermecată floare din care și-au cules nectarul inspirației hârmicele albine ale poeziei elene.

Noembrie 1939.

P O E S I I

DE

ȘTEFAN BACIU

VACANȚĂ

Intre calzii și dragii pereți ai odăii
Mă pierd în mine și nu mă mai știu,
Mă bate pe frunte căldura văpăii,
Fumez o țigare, cetesc și mai scriu.

Uitat de iubite, de prieteni, de lume,
Mă aflu uimit într'o filă de carte,
Dar nimeni nu e să mă strige pe nume,
Un vânt sau un cântec venit de departe.

Mă văd în versul meu ca 'n oglindă,
Și 'n negura zilei singur mă plimb;
Din inima mea mlădiat-am colindă
Și nu-mi dă nimeni un zâmbet în schimb.

— Te scoli dela masă, te duci înspre viață,
Să-ți cauți amicii, ridicol Pierrot?
Veni-vor cu toții, fantose de ghiață:
Horațiu, Laforgue, Eminescu, Rimbaud.

Și 'ntre tandrii pereți ai odăii mărunte,
Uitat de iubite, de prieteni, de lume,
Se lasă o calmă lumină pe frunte
Și glasul tăcerii mă strigă pe nume.

CEAI DANSANT

Luminile din sală pun arc lunar pe creștet
Și decoltate doamne pășesc abia simțit,
De pe terasa albă se vede parcul veșted,
In care ieri sau astăzi am plâns și am iubit.

Prin fumul veşniciei îţi văd profilu'n seară,
Plecându-se pe cupa, ce leneş o vei bea,
Din colţ, un semn cu mâna, şi închina-voiu iară,
Paharul plin cu vise în, pură, slava ta.

Dar dacă 'n seara castă tristeţea te 'nfăsoară
Şi 'n cercuri mari s'or sparge luminile pe zid,
Să ştii, privirea asta e cea din urmă oară :
Lachei cu negre aripi orbita mi-o închid.

MONADĂ

N'am din lumina lunii
Nici un strop, oricât ar vrea
Să mi-o ceară, seara, unii,
Să mi-o schimbe pe o stea.

Cerc şi arc întins imi sânt,
Deopotrivă 'n orice oră ;
Plămădit din dur pământ,
Prefăcut în auroră.

Lângă voi, tot eu voiu fi,
Deslegând acelaş vis.
Numai nourii m'or şti :
O fereastră spre abis.

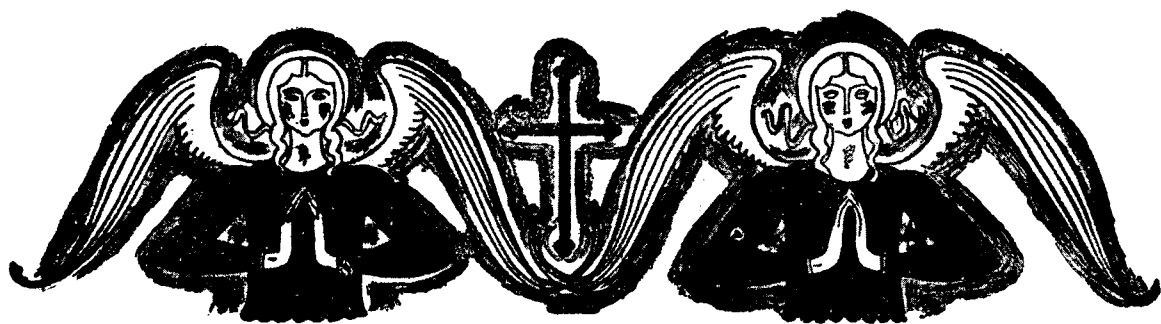
PRIMĂVARĂ URBANĂ : DUMINECĂ

Un plop nătâng, cu vârful 'n fumuri,
Aruncă frunze noi, ca mii de mingi,
Un soare dulce trece peste drumuri,
De poţi cu vârful unghiei să-l stingi.

Departe o flaşnetă sgârie timpul
Şi papagalul cocoşatului bărbos,
Cu vorbe vii şi tari, ca ghimpul,
Sfâşie-obrazul străzii, luminos.

Fereastra larg deschisă către zare —
Eu stau şi scriu ; un vânt umflă perdeaua,
Sunt trist şi fericit, nici o 'ntrebare
Nu-mi mişcă de pe fruntea clară steaua.

Tramvaie goale fug spre nuştii unde,
O casă cascade, larg, prin negre uşi
Şi plictiseala ca un fur s'ascunde,
In ganguri mari, ca degetu 'n mănuşi.

RUGĂCIUNEA CÂNTĂREȚULUI ORB

DE

ȘTEFAN STĂNESCU

Treacă, o, treacă și dela tânărul neferice
Cupa de chinuri! Fie s'o poată bea!
Măinile lui, astăzi, nu pot să ridice
Setei, balsamul răcoritor din ea.

Apa 'n fântâni și 'n reci isvoare de munte,
Buzele lui de neprihană temând,
Trece prin mii de prunduri tari și mărunte;
Din adâncimi urcă spre ele, cântând.

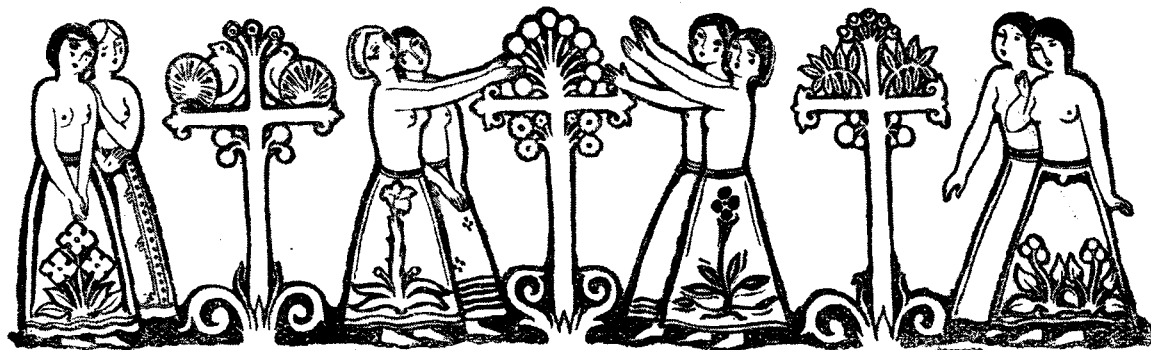
Dar, când ajunge, tainic se 'mpurpurează
Nevinovatul și prețios lichid.
Ochii se 'nchid, inima se 'ntristează,
Buzele arse istovitor se 'nchid.

Dela un timp, pieptu 'ndrăgește arsura,
Dela un timp, searbăd e orice leac.
Pieptu-i vulcan, crater de flacăra gura,
Vărsând muștrării lava topită'n veac.

Poate 'ntr'o zi, totul va fi ca 'nainte.
Poate 'ntr'o zi, chinul cel crud va pieri.
Sărmană soră, setea lui prea ferbinte
Dintr'un pahar de purități va sorbi!

Cerul milos îl va feri să nu fie
Veșnic smochinul biblic neroditor,
Smuls de frunziș, în așteptarea târzie,
Și 'mbrățișat de focul mistuitor!

Nu vă 'ntristați și nu vă pierdeți avântul!
Tot, cu nădejde, se poate 'ncet mântui.
Credeți în rostul trudei ce-o dă pământul
Prea lângă ceruri să poată 'n van dăinui.

STEUA SERII

DE

TEODOR MURĂȘANU

Steaua serii, cine ți-a dat
Elegantul licăr de gene?
Până 'n suflet mi-a străbătut
Mătăsoasa lene...

Nu tu ești cumva candela ușii
Raiului din nemărginiri, —
Farul pentru înghețate oceane
În portul Nicăiri?

Clipățul tău dacă se 'nchide
Peste al nesfârșirilor abis,
Ca o icoană din draga copilărie
Mă urmărește 'n vis.

Lina-ți lumină peste talazuri
Dacă răsbate,
Ochilor îmi este nepotolită uimire,
Sufletului singurătate.

Născută cu milenii înainte-mi
Vei rămâne peste mii de vieți,
Făt-Frumos ori Cosânzeană a lumilor,
Izvor nesecat de tristeți.

Sveltă lumină turburătoare a serilor
Călcând din abis în abis,
Tu fulger lin peste întunecuri,
Eu umbră și vis...

Fericit, că i-a dat o scurtă 'ntâlnire
Umbrei ce trece,
Peste câmpul înflorit al pământului
Văpaia ta rece.

Ia-l cu tine pe aprinse făgașuri,
Steaua serii și a nimănui,
Aninat de raza-ți de aur,
Pe cel mai singur în singurătatea lui !...

NUMAI EXTAZUL DE-AR FI

DE

ION POTOPIN

Extazul, numai extazul de-ar fi
N'ar cădea pe frunzi brumata zi
Geana aromelor nu ne-ar strivi
Extazul, numai extazul de-ar fi.

Dar vin alte și alte minuni...
Moartea și'n soare trimite păuni
Trăim ore, zile și luni
Dar vin alte și alte minuni.

Logodiți cu visul — logodna se rupe
Zadarnic fumează inima 'n cupe
Când smeura morții singură 'n trup e
Logodiți cu visul — logodna se rupe.

Extazul, numai extazul de-ar fi
Prin vechile taine nu ne-am smeri
Visul din pleoape n'ar putrezi
Extazul, numai extazul de-ar fi.

M E L A N C H O L I A °

IUBIRE, DURERE, MOARTE

DE

NICOLAE ROȘU

Orice încercare de a cunoaște viața altfel de cum se arată în realitate este zădarnică. Nu luăm contactul cu lumea din afară, cu tot ce există, decât prin mijlocirea simțurilor. Suntem încarcerați de destinul nostru pământesc, spumă de valuri, și rămânem robiți de neputință ori de câte ori nădăjdum să sfărâmăm chinuitoarea constrângere a ființei. Astfel glăsuște un bine hrănit materialist, căruia nu-i lipsesc nici argumentele placide și pe înțelesul tuturor, pentru a ne releva mizeria morală a existenței. Se află totuși o cale de a ne regăsi altfel de cum suntem, un drum care urcă pe creștetul stâncos al existenței esențiale. El se poate cuceri prin dragoste și durere.

Dar pentru aceasta se cere o frământare incandescentă a spiritului, o voință viforoasă, o frenezie a setei de cunoaștere, o învăluire melancolică a vieții pământești.

Acei cari au răzbit prin calvarul acelei transfigurări, și-au înălțat durerea până la cunoaștere. Alta decât aceia pipăită cu simțurile noastre. O cunoaștere pură și edenică, pecetluită de perfecțiune. Muritori ca și noi, acești eroi ai melancoliei au desfășurat puteri demiurgice, s'au încheștat dramatic în realitatea dureroasă, și-au sfâșiat sufletul, și necruțători cu propria lor suferință au despicat o altă zonă a vieții. În lupta lor prometeică vibrează elanuri spre absolut, se sbuciumă mânia de durere o pasiune care înobilează și eternizează lutul omenesc. În rândul acestor oameni se prenumără Dante, Petrarca, Victor Hugo, Nietzsche, Mihai Eminescu...

În cronologia lui Dante Alighieri sunt însemnate cu precizie câteva date de o însemnătate covârșitoare. Ele pot trece totuși neobservate de o inteligență mediocră, nebagătoare în seamă a fenomenului de adâncă prefacere spirituală. În luna Mai 1274 Dante a întâlnit pentru prima oară pe Beatrice... „una bambina di otto anni finiti”... Să fi avut loc această miraculoasă întâlnire, sorocită de destin, sub cupola bisericii Santa Croce, sau pe malurile Arnului cu apele lui murdare și putrezi, tăinuind bestialitatea sanguinară a timpului, sau poate undeva, într'un decor de paradisiacă închipuire, nimeni nu ar pute-o spune.

Trecuseră nouă ani, și pașii predestinării se încrucișează din nou, dar de data aceasta, la 1283, Beatrice avea și ea cu nouă ani mai mult, și era alta, deși tot aceeași în imaginația înflăcărată a poetului. Un salut, un zâmbet, o străfulgerare de nădejde pe marginea prăpastiei reci și umede a furtunaticiei ursite. La 24 ani, în 1290, Beatrice moare.

Dante a cunoscut o Beatrice reală, adevărată, o femeie de carne și de sânge, în care se contopea frumusețea și iluzia, speranța și zădărnicia vieții. A iubit-o cu un gând iluminat de flacăra dragostei. A iubit dragostea în sine și obiectul ei esențial: femeia. Dar după moartea ei, în adâncurile sufletului său, s'a petrecut o prefacere: transfigurat de amintirea ei, obsedat de imaginea ei, Dante a căutat-o pretutindeni și nu a mai găsit-o decât în imaginația lui creatoare. Dar de data aceasta Beatrice nu mai era fata de optsprezece ani, ci o închipuire măiastră, o zămislire angelică, îndumnezeită prin puritatea ei; era însăși cunoașterea vieții și a omului, cugetarea însuflețită de credința religioasă, era înțelepciunea însăși, *Donna gentile*. Două căi deosebite se contopesc în una singură: obsesia dragostei, căutarea halucinantă a femeii iubite, îl duce la concentrarea meditativă, la o nouă iluminare a geniului prin filosofie.

Superba viață intelectuală a lui Dante; zilele lui neliniștite de relief aspru și concret al oamenilor; nopțile lui protejate de aripa investigației... Această ambianță morală îi mângâie sufletul nemângâiat și îi deschide porțile luminoase ale paradisiului. Acolo, printre îngeri și sfinți, Dante va întâlni a doua oară pe Beatrice. Procesul cunoașterii prin dragoste, la Dante, prinde contururi dramatice. Absurditatea vieții nu-l mai poate înfrânge, ideea morții nu-l mai consolează; uitarea nu-și găsește loc în creierul și în sângele lui. Beatrice reînviată și reîncarnată, retrăește în ambianța fluxului său cerebral. În fața destinului suflătele se deschid, zăgazurile prejudecății impuse de fatalitate se sparg, pasiunea dragostei îl înalță și îl purifică, îl desăvârșește în sine, îl cristalizează eroic în explozia neînchipuit de puternică a propriei sale ursite. Astfel, cunoașterea prin dragoste, prăbușirea desperată din bucurie în durere, nădejdea descoperită în teamă, desăvârșește procesul de transmutațiune al valorilor: când îngerii o cer pe Beatrice pentru a i se da în rânduiala paradisiacă locul de slavă, Dumnezeu păzitor al lui Dante o reține pe pământ, în înțeles de desfătare intelectuală și de fericire poetică. *Donne ch'avete intelletto d'amore*, exprimă stăpânirea umană a femeii inspiratoare. În jurul ei se concentrează întreaga tensiune sufletească, morală și intelectuală a lui Dante. Ea este: *la gloriosa donna della sua mente*.

Imaginația poetică, siderată de moartea femeii iubite, îl va duce pe Dante la abnegație, la renunțare, la smulgerea definitivă din ambianța exterioară, pentru a se dărui total, extractiv, unei ambianțe interioare, mult mai puternice, care absoarbe și copleșește. Întreaga ființă gravitează în jurul unui singur punct, exclusiv, fosforescent, fascinant, izolat într'un univers de senzații și de forme care se șterg, devin fumurii, incoerente, și în cele din urmă dispar definitiv. Înăuntru se despică orizontul cunoașterii, înafară se închide universul diversificat într'o infinitate de forme cosmice. Deoparte se clarifică zonele cunoașterii paradisiace, de cealaltă parte se închide noaptea unei desnădejdi totale. După un drum lung și amar, prin toate treptele zodiilor, Dante o va regăsi pe Beatrice în Paradis, simbolizată în dragostea de cunoaștere, sublimată în amorul absolut, în vreme ce Virgiliu intruchipează poezia.

Dante a atins un pisc al Edenului prin dragoste, a urcat o stâncă omenească pe care s'a clădit o metafizică. Problema destinului și a cunoașterii la Dante se desleagă prin dragoste, și tot prin ea se cucerește fericirea. Dar până a ajunge aici, la această treaptă dumnezeiască a cugetării, Dante a sângerat în viața pământească, a fost sfâșiat de desnădejde, căci criza morală după moartea Beatricei l-a învăluit cu aripi cernite de melancolie. S'a petrecut în sufletul lui o intensă și neodihnită frământare, și amărăciunea durerii, cu tot

convoiul de renunțări, i-a încredințat soarta în mâinele eterice ale femeii iubite. Astfel se explică idealizarea dumnezeiască, *Donna ideale*, frenetica involburare a gândului străpuns de duhul cunoașterii, unul singur, exclusiv, grandios ca și eternitatea, îngemănat cu perfecțiunea. După moartea Beatricei pasiunea lui Dante nu mai este umană și carnală, ritualul erotic dispare, sentimentalismul crud din *Vita Nuova* s'a perimat. Dante nu mai este nevoit să strige desnădăjduit ca și Faust: „Dă-mi Tinerețea înapoi! (*Gib meine Jugend mir zurüh!*...). În sufletul lui s'a petrecut o iluminare, zările s'au înseninat, și o altă viață surâde, plină de fericire, în veșnicia seducătoare a cerului.

Au trecut multe veacuri de atunci, din ziua neuitată a primei întâlniri, colbul greu al cronicelor bătrâne s'a așezat peste acest amănunt cronologic, dar imaginea neîndurată a creierului răzvrătit de dragoste a fecundat cu puterea ei titanică o operă de nemărginită cuprindere a soartei. Dincolo de lume și de frământarea pământească, dincolo de dragostea sentimentală pentru voluptatea unui sentiment. În sferile eterice ale paradisului, în casa lui Dumnezeu, se cântă o melodie a cunoașterii prin dragoste, un extaz idealist de miraculoasă esență, un delir euforic, muzical și superb.

Dante Alighieri, amplificat de durere, mărit peste marginile firii, previziune cerească, icoană pământească, cine oare îți va sta împotriva la judecata cea din urmă? Tu care ai iubit ca noi toți, ai blestemat și ai înjurat, ai scuipat veninul remușcării, ai desnădăjduit și ai sângerat, ca un uragan te-ai năpustit asupra păcatului și ai închipuit apocaliptice chinuri pentru cei pătimiși, fiind spectator într'o grotescă sancționare a viciului; prea crud cu Francesca da Rimini, neiertător cu Thais, chiar Cleopatra, regina-metresă a Cezarului, își află locul în stolul de femei prea vinovate pentru că au iubit mai mult ca celelalte. Tânguirea Francescăi de Rimini, nu este mai puțin chinuitoare, prin evocarea ei, atunci când spune: „Durere nu-i mai mare, precum e amintirea de timpuri fericite, când ești nenorocit; iar cel ce te'ndrumează o știe foarte bine. Dar dacă ții atâta să afli cum iubirea în inimile noastre întâia oară a ncolțit, ți-o spune eu povestea ca omul ce în lacrimi își scaldă vorba lui" (Infernul, cânt. V. trad. Alex. Marcu). Se răsuțește gându'n loc, zguduit de infernala povestire, se sbuciumă simțurile neputincioase în fața macabrului prăpăd. Dante profetul, justițiar al divinității, nu este mai puțin real în închipuirea lui decât blăstămățiile sadice și obscenitățile prea ticăloase văzute odinioară la Florența.

Dragostea și melancolia, durerea și speranța, ating în opera lui Dante piscuri de cunoaștere, înălțimi luminate de flacăra adevărului absolut.

Prezența unei femei reale, carnale, și receptive în dragoste, nu este indispensabilă, tocmai prin evidența ei concretă, ca să dea flux pasiunii erotice. Această nedumerire, care a fixat datele unei adevărate probleme, a fost mult desbătută și niciodată rezolvată. Femei reale, individualizate într'o dragoste complectă, erotică și literară, istorică și umană, au fost, și sensul existenței lor nu poate fi contestat. Dar nu acesta este faptul fundamental și de neînălțurat. Femeia iubită se obiectivează în plâsmuirile geniului artistic. Devine un arhetip al perfecțiunii. Temperamentul masculin, mai viu și mai puternic, mai real și mai fecund în posibilități de creație, hotărăște condiția posibilă a femeii iubite. Ea este amantă sau prietenă, soție sau mamă, și aceste ipostaze cristalizează sensul viabilității lor.

„Dumnezeu știe, spune Don Quijote, — dacă va fi trăind sau nu pe lume o Dulcineie, și dacă este sau nu o plâsmuire a închipuirii, sunt lucruri pe care nu se cade să le cercetezi prea în amănunțime. Eu nici n'am plâsmuit, nici nu mi-am zăgrăvit în ochii lumii icoana iubitei; o văd însă și o contemp lu în minte ca și cum ar trăi aievea, întrubind în ființa ei toate însușirile care o pot face vrednică de slavă și aleasă întru toate" (partea II, cap. XXXII). Donquixotizarea femeii ideale amplifică delirul euforic, scandează

exaltarea erotică până la sublimul eroic. Nu putem asemăna beția erotică, extazul idealist al dragostei decât cu sentimentul implacabil al morții. Obsesie și sfâșiere, desperare și exaltare, și în tot acest tumult de imagini una singură se conturează până la o intensitate halucinantă, concentrată în sine, în resursele biologice, trădată printr'un surplus de viață, paroxism al fluxului vital interior. Lupta cu moartea presupune o succesiune de aberații și de acțiuni ilogice, de autosugestii înveșmântate în iluzii ridicate la același nivel sufletească.

În categoria cunoașterii sentimentul iubirii naște ideea frumosului, îi dă luminozități rebănuite, penumbre misterioase și sensuri pătrunse de o frenetică posibilitate de transcendență.

Poetul înamorat, în fața frumosului transfigurează conturul realității, adaugă o putere sugestivă versului însuflețit de imagini; realitatea prinde relief de iluzie, și iluzia este înlocuită de halucinație și extaz. În această stare sufletească se pulverizează întregul conținut al vieții. Frenezia potențială a spiritului se arde în mântuirea acestei vrăjitorii, se descătușează de chinuitoarea constrângere a destinului pământesc și se înalță, mister de nepătruns, în spațiile siderale ale veșniciei. Sentimentul iubirii face din ideea frumosului o categorie ideală a perfecțiunii care se îndreaptă către întregirea ființei omenești.

Mihai Eminescu vede în Venera „divinizarea frumuseții de femei”; ar găsi în altele „umbra frumuseții cei eterne pe pământ”; Shakespeare descoperă în frumusețe adevărul absolut.

Unul din prietenii lui Petrarca a contestat existența Laurei, și a afirmat, biziindu-se tocmai pe o presupusă mărturisire a poetului, cumcă iubita lui a fost o „persoană imaginară”; un altul a văzut în Laura prilejul unei „cunoașteri ontologice”. Două teme care se apropie de adevăr. Se spune că Petrarca a văzut-o pentru prima oară pe Laura în biserica din Avignon (1327) și a iubit-o până la moartea ei (1348) și altfel până la moartea lui (1374). O dragoste fantastică, enigmatică și sublimă, care cuprinde întreaga viață poetică a lui Petrarca, dincolo de moartea Laurei, nu legitimează prezența apropiată și carnală a femeii iubite. Laura a trăit firește, în memorie, în evocare și în imaginația lui Petrarca. A fost însă alta, transfigurată de remușcare, de durere, de deziluzie, și poetul siderat de aceste stări sufletești s'a smuls din melancolica amăgire căutându-se pe sine în orgoliul, salvarea și „amorul propriu masculin”. Melancolia și orațiile funebre ale lui Petrarca îl face să gândească altfel decât dacă Laura ar fi trăit. „Prezența ei imediată îl turbură și chiar îl irită”, spune Giovanni Papini. Lipsa ei îl cufundă în singurătate, în exilul voluntar al meditației, și din dragostea erotică, defunctă, se plămădește opera poetică pentru „salvarea” omului și a „sufletului”. Sfârșitul înseamnă lumină și revelație, cunoaștere absolută a adevărului ontologic prin dragostea eternă a perfecțiunii izvorită din condiția ideală a femeii. Enigmă sublimă a cunoașterii: *Quo vadis Laura?*

Albrecht Dürer a izbutit să redea în gravura lui „*Die Melancholie*” toată complexitatea acestei stări de durere interioară. O femeie somptuoasă și înaripată, concentrată în sine, se află corporal într-o relaxare preludată de întreaga stagnare a cadrului plastic. Gânditoare, nu vede niciun drum. Ochii țintesc un punct fix, undeva, departe, pierdut în nelămurirea psihologică.

Dar strălucirea fixității lor trădează o crispă interioară.

Acolo, în adâncurile sufletești, s'a desbătut un proces sancționat de destinul cosmic. O rază de speranță mijeste pe cerul întunecat, și formează un curcubeu în atmosfera umedă, trecând pe lângă figură. Un demon sboară înaintea fascicolului de raze purtând o emblemă: „*Melencolia*”. Un cupidon a încremenit trist și gânditor pe o piatră de moară. Nisipul timpului se scurge în pahare conice. Clopotul a înțepenit. Uneltele sunt răvășite

la picioare. Compasul, în mâna dreaptă relaxată, anulează măsura. Enigmă, tăcere, liniște absolută, și în contemplarea gravurii gândul privitorului se răsucesce asupra lui însuși, fixează nedumerit demonul grotesc, căci acesta este chipul melancoliei dureroase.

Totuși Albrecht Dürer a dat staturii omenеști o grandoare care sfărâmă echilibrul, și privirea prea adâncită în ea însăși luminează tavernele fatalității pământești. Astfel se desprinde cu o putere sugestivă sensul dinamic al melancoliei, latențele vieții luminate de speranță. Tabloul lui Albrecht Dürer ni s'a crispat în memorie, și obsesia acestei femei îngândurate parcă ne provoacă să despicăm taina melancoliei.

Iată-l pe Leopardi, singur în fața mării, copleșit de imensitate, surpat de neliniște, bolnav de tuberculoză, pândit de o dureroasă melancolie. Leopardi aproape orb la 21 ani, amenințat să nu mai poată ceti și scrie, el care la Ricanati nu avea altă țință decât biblioteca. Leopardi călcând pe urmele lui Dante și Petrarca, urmat de Victor Hugo, scriitori de luptă, ei au dus până la ultima limită indignarea și suferința. Au urcat calvarul durerii într'o splendidă solitudine, și au rezolvat eroic problema destinului omenesc. Dar a venit vremea să facem un *distinguo* categoric între acei mari poeți, răpuși de durere, și la care, un șoc emotiv, un traumatism psihic prelungit a imprimat o putere neînfrântă melancoliei lor. În această categorie ar trebui să înglobăm pe Dante și pe Victor Hugo, evident păstrând proporțiile, pe câtă vreme în cealaltă, a desgustațiilor de viață, a plictisițiilor, cu procesul sufletesc consumat într'o criză egoistă de cunoaștere, fără motivul exterior al durerii, ar trebui să cuprindem pe Shelley și Lord Byron. Leopardi, cu poemele lui, exemplificând pesimismul romantic, definește o stare intermediară. „Poetul durerii”, Leopardi, era absorbit de problema destinului omenesc văzut în raport cu cosmosul. Dorința cunoașterii adevărate, profunde, eterne, prin om și prin viața reală, este amputată și nimicită de puterile potrivnice ale destinului supra-uman, cosmic și absolut insondabil. De aici decurge „amărăciunea și desgustul, iată viața”, spune Leopardi.

Temperamentul romantic condiționează egoist resfrângerea momentelor din viață. Un prea puternic individualism psihic face indispensabilă cercetarea biografică. „Baby Byron”. — după cum îl numea Augusta (sora lui), cu bunătatea lui proverbială, dar și cu frecvente capricii, cu extravaganță și îndrăzneală, violent chiar, încât ar fi mers până la asasinat, înregistrează un complex aproape instantaneu de atitudini contrarii. O întâmplare din Italia, cu una dintre iubitele sale, este tot atât de doveditoare ca și conflictul cu un căpitan din garda papală din Bologna.

Macabru și orgiac, hipocondriac și sportiv. În ziua înmormântării mamei sale, pe când i se transporta corpul în cimitir, Lord Byron participă frenetic la o partidă de box... Era în această obișnuință o obsesie stupidă a îndeletnicirilor secundare din viață, era în toată hăzenia ei meschina prejudecată a libertății individuale. La castelul Newstead duce o viață depravată. Orgii dionisiace și bacanale grotești. Cei care l-au văzut spun că obișnuia să bea vin din țeasta unui craniu de om. Când prietenul său Shelley moare înecat, și corpul îi este ars, Lord Byron cere să i se dea craniul, dar i se refuză pe bănuiala întemeiată a extravaganței sale. La Venezia, în Palazzo Mocenigo (1818) îl vedem înconjurat de femei, în obscenități și ebrietăți scandaloase. După divorț, de o soție placidă pe care o chinuia și o regreta totodată, este acuzat de incest cu sora lui Augusta Leigh. Traversează înnot Helespontul, din orgoliu sportiv. La 1820, complotează la Ravena alături de carbonari. La toate aceste întâmplări, de o năprasnică îndrăzneală, de o teatrală dezinvoltură, se adaugă participarea la războiul pentru independența Greciei. Unii biografi limpezesc fișa morală a lui Byron prin contribuția heredității: bunicul se sinucide, tatăl este acuzat de omor cu intenție într'un duel, mama lui a fost o femeie decăzută. Dar aceiași biografi nu se înțe-

leg în ceiace privește psihoza unui picior bont. Această infirmitate fizică (după unii la piciorul drept, după alții la piciorul stâng) îi determină crizele de ură contra mamei lui pe care o numește Hydră. *Le diable boiteux*, frumosul Lord Byron, suferea de *silent rage* — turbare tăcută. Numai aceasta să fie oare cauza melancoliei lui, — sau viața prea intensă, exuberantă, dureros de voluptoasă, până la ultimele limite ale fanteziei satisfăcute, dincolo de care se întindea tristețea desfrâului metafizic?

„Adesea ori apăsător de o întunecoasă și tristă melancolie, prevestire de viitor, spune el în Amintiri din copilărie, mă duceam să mă așez pe mormântul preferat”. Se afla acolo, în vecinătatea castelului Windsor, un mormânt ca oricare altul, într’un cimitir cu tăceri resemnate, departe de lume și de pasiunile pământești, în singurătatea adâncă a morții. Țipătul orgolios din sufletul lui „Manfred” (poezie de Byron, compoziție muzicală de Robert Schumann), disperarea și zădărnicia spațiului teluric se îngemănează sub privirea vulturească a acestui om cu viziuni supra-umane, revoltat pe condiția lui omenească. Magistrala solitudine leonină din Manfred, un vers nemuritor, o pagină din eternitate.

Nu se poate vorbi despre Lord Byron fără a se aminti câteva episoade din viața lui Shelley. Amănuntele biografice sunt foarte prețioase pentru a fi încadrate acestei prietenii încheiată cu o sfâșietoare tristețe romantică.

Percy Shelley mistificator, excentric, bizar, preocupat de magie și operații misterioase de alchimie, pasionat de scena vrăjitoarelor din Macbeth; amintirile macabre, închipuirile diabolice îl fermecau, și în acest inocent paradis al fanteziei, în această „abstracțiune” letargică ochii lui albaștri deveneau și mai proeminenți, părul lung și sburlit mai aspru. Întreaga făptură era însuflețită de o imaginație dionisiacă. Soția îi naște în luna șaptea o fetiță debilă care moare după două săptămâni; câțiva ani mai târziu îi moare un băiat.

Același demon al extravaganței și aceiași neliniște nimbata de îndrăzneală, ca și la Lord Byron, îl urmărește neconținut. Plăcerea călătoriilor pe apă, fără a ține seama de vremea furtunoasă, i-a fost fatală. Când s’a înecat, și cadavrul i-a fost pescuit la Viareggio, în unul din buzunarele hainei lui s’a găsit un volum din Eschyl și în celălalt poemele lui John Keats. Corpul i-a fost ars, și în vreme ce vâlvătaia flăcărilor cuprindea resturile unui trup macerat de apă și oasele membrilor descarnate, Lord Byron sacrifică din nou inspirația lui pentru a da o înțelegere epopeică acestui ceremonial funebru. Recitând versuri din Iliada, Lord Byron suportă cu resemnare jertfa prietenului său. Inima numai i-a fost smulsă din foc și îngropată dimpreună cu oasele calcinate, la Roma, alături de rămășițele lui John Keats.

„Expresia tristeții tragice” din poeziile lui Shelley este o caracterizare curentă; o dureroasă melancolie provocată de reminiscențe. Pentru Shelley viața nu are alt scop decât în satisfacerea plăcerilor, și când nici plăcerile nu mai pot fi satisfăcute, când panica tristeții îl înțepenește ca într’un bloc de gheață, nu-i mai rămâne decât renunțarea, moartea prin sinucidere.

Desgustul de viață, plictiseala, *taedium vitae*, nu se poate confunda cu astenia psihică; nu coexistă aceste două stări sufletești, deoarece desgustul de viață presupune căutarea unor dorințe nesatisfăcute până la ultima limită a puterii lor, și omul se vede copleșit de acest demon al neputinței, de propria lui incapacitate, de tirania monstrului lăuntric.

Cunoașterea prea adâncă a vieții, pe un plan biologic, cu o trăire intensă, extravagantă și fastuoasă, este izvorul acestui desgust. Ceiace spunea cu alte cuvinte Paul Valéry se potrivește foarte bine Lordului Byron: „Acei care și-au satisfăcut toate dorințele, toate plăcerile, acei la care sațietatea a dezvoltat luciditatea, încearcă cel mai mare,

și cel mai complect desgust de viață... O rece și perfectă claritate este o otrăvă imposibil de combătut. Realul în stare pură oprește instantaneu inima". Studiul acestor stări psihologice arată că de îndată ce dorințele au fost satisfăcute, și nu mai rămâne nicio tendință vicioasă de împlinit, omul ajunge la o stare de durere morală, de desgust și plictiseală, de revoltă pe sine și pe viață.

La cerebralii cu sisteme de idei prea complicate, la temperamentele emotive, surpate de neînfrânte dorințe, la cei cu o activitate nimbată de o imaginație vie, resursele acestei melancolii anxioase sunt mult mai adânci. Dela starea pasională sensibilă se trece cu multă ușurință la logica pasională. În pragul acestui dezechilibru sufletesc rânjește zâmbetul straniu al delirului.

În alt chip și în alți termeni se pune problema durerii, a renunțării, a urâtului și a sinuciderii posibile la Senancour și la Henri Frédéric Amiel. Obermann (eroul lui Senancour) parcurge drumul dela plăcere la durere numai până la jumătate; Amiel dimpotrivă, absoarbe plăcerea, se risipește în spațiul infinit al bucuriei, savurează cu exuberanță voluptatea cunoașterii, se depășește pe sine, înfruntă neantul, sfidează eternitatea. Se îmbată de cuvinte, delirează euforic, și într'un stil spumos și incandescent se interpun progresiv spații goale, căderi în vid, dureri larvare, infirmități psihice, până când întreaga spovedanie naufragiază într'o neagră renunțare, într'o anulare a voinței, în anarhia morală, în moarte. Amiel ne vorbește în jurnalul lui de „visări prodigioase”, „cosmogonice”; în jurul frunții sale „nimbează fosforescent puterea contemplativă”, după aceasta totul se pierde și mijeste „crepusculul posomoritei și monotonei virilități”. Apoi contradicțiile din lăuntru converg simultan spre focarul vieții cerebrale: „Nouă ambiguitate: nu sunt nici revoltat, nici supus. Starea de neliniște, instabilă, nedefinită, anxioasă este adevărata mea stare. Enigmă care se cunoaște enigmă, haos care se percepe, dezordine care se simte dar nu se lămurește, aceasta este situația mea” (12 Sept. 1876). Însfârșit, „eu am intuiția clară și profundă a zădărniciilor tuturor lucrurilor, a fatalității oricărei vieți, a melancoliei ce tănuiește suprafața oricărei existențe”.

H. F. Amiel a parcurs un drum de percepții reale, adulterat cu visări abstracte, până când a ajuns la această mimicare a personalității. W. N. P. Barbellion înregistrează dimpotrivă, o agonie lentă și sinuoasă, o topire progresivă a vieții, o obsesie permanentă a morții dela început până la sfârșit. Obermann caută fericirea dar nu o găsește, are pasiuni și speranțe realizate numai pe jumătate, căci neconținut demonul micimii omenești. tiramul infirmităților psihice, îi arată golul cunoașterii, găunoșenia aspirațiilor, inutilitatea eforturilor. Obermann este în același timp anxios și neputincios. Antiteza este absurdă. Fazele de excitație, de delir, de furoare maniacală, de explozie a voinței, cu desfășurarea unei energii nenaturale, alternează cu altele de depresiune, de inactivitate, de renunțare, de pasivitate psihică și de astenie. Acesta este procesul clinic, evoluția ciclică a psihozelor periodice.

„Desgustul de viață, spune R. Benon, trebuie deosebit de un anume număr de stări, unele patologice altele nu. Desgustul de viață nu este melancolie, melancolie adevărată. Aceasta se naște dintr'o idee obsedantă a unei nenorociri suferite, a unei pierderi încercate; ea este caracterizată printr'o durere vie și persistentă, cu regrete, pocăințe, remușcări, adesea cu un delir de auto-acuzare și anxietate supraadăogată. Nostalgia, varietate de melancolie, nu poate fi confundată cu desgustul de viață, și cu atât mai puțin cu sindromele melancolice datorite altor cauze decât unei supărări precise”. Depresiunea melancolică a lui Ovidiu, în timpul exilului la Tomi, limpezește și mai mult această caracterizare. Dulceața amoroasă a versului, farmecul vieții dela Roma, lipsa de combativitate

și de puternică voință, circumscriu un temperament puțin pregătit pentru a întâmpina o mare durere.

Între barbari, în iernile viforoase, în pustietatea ținutului îndepărtat de fastuoasa Romă, spiritul lui Ovidiu este cuprins de o melancolie extrem de afectivă și inspirația în loc să fie înăbușită de astenie se ridică la elegii de puternic relief liric. Tristele și Ponticele imploră iertarea, sugerează grafierea, dar puterea de evocare și complexitatea procesului mental ne încredințează că talentul lui Ovidiu a fost amplificat de melancolia exilului.

Declamator și retoric, cu o explozie verbală fosforescentă, susținut de o imensă putere de muncă, Victor Hugo este un mare afectiv, un sentimental amplificat de patetica paternității. În perspectiva acestei vieți se ivesc două evenimente cu o însemnătate covârșitoare pentru evoluția destinului său poetic: dragostea umană și adâncă, inspiratoare și tandră, totodată erotică și intelectuală, cu femeia ideală pe care o descoperise în Juliette Drouet; exilul dela Guernesey, durerea sângeroasă a pierderii unui copil iubit, ambele întâmplări cuceresc imaginația melancolică a lui Victor Hugo, îi stimulează puterea de muncă, descătușând geniul din condiția umană a durerii. În preludiul dragostei sale cu Juliette Drouet s'au petrecut totuși unele fapte de cabotinaj și îngâmfare stupidă, de umilință învăluită de orgoliu. Când relațiile dintre Sainte-Beuve, prietenul lui intim, și d-na Adele merg prea departe, când acest cinic tigru îl fulgeră cu denunțarea relațiilor literare, destăinuindu-i adulterul, Victor Hugo nu reacționează, nu este cuprins de indignare, ci îi cere să scrie articole laudative despre opera lui și să-i facă reclamă.

Poetul îmbătat de glorie, adulat de mulțime, preocupat numai de sine, obsedat de persoana lui, nu reacționează împotriva înveninării morale a prieteniei sale, ci se răzbună pe Adela, perfid, cinic, cu un gest care anulează toată umana înțelegere a faimoaselor sale cuvinte: *Oh, n'insultez jamais une femme qui tombe...*

La un spectacol de teatru, gelozia înțepenită de obsesia propriei genialități descoperă subit prilejul de răzbunare care, evoluiază premeditat către o dragoste ideală. Mirajul scenei, cu feeria decorului și lumina concentrată asupra obiectivului de admirație, aplauzele spectatorilor, iată iluzia frumuseții unei actrițe și a atracției magnetice exercitate asupra fanteziei unui poet. Această femeie nu era alta decât Juliette Drouet.

În creierul incandescent, în fantezia hugoliană, a izbucnit dragostea, tălăzuirea de sentimente erotice, puțința implicită de amplificare a talentului prin prezența femeii iubite. Se pare că însuși destinul i-a deschis porțile acestei fermecătoare taine; că însăși providența a atins cu degete diafane fruntea care adăpostea un vulcan de imagini și de senzații. Nu ar fi de prisos să redăm cuvintele adresate de Victor Hugo amantei lui, după ce nesațiul voluptății erotice îl îmbătase până la delir: „Am plecat în viață cu încrederea abosolută în ființa pe care o iubeam și care pretindea că mă iubește; am fost înșelat. Nu vreau să reîncep. Vreau doamnă, să vă pun la o încercare. Aveți bani, oameni care să vă facă curte (vă iubesc) și o situație artistică ce poate să crească. Veți părăsi toate acestea; îmi veți aparține numai mie, în întregime. Veți duce, timp de doi ani, o viață mizerabilă, unde nu veți vedea alt om decât pe mine; după această încercare, dacă am recunoscut, d-voastră și cu mine, că putem merge în viață ținându-ne de mână, ei bine, aceasta va fi un lucru înțeles. Ori care ar fi vicisitudinile, nu mă veți părăsi niciodată și nu vă voi părăsi nici eu”. Se pare că Victor Hugo avea o presimțire dureroasă, nori negri se adunau deasupra ursitei sale, și mireasa sufletului său nu știa nimic din toate acestea. Dar presimțirea fugace a unui gând obscur nu putea încă să-i neliniștească. Victor Hugo era un pasionat de călătorii prin locuri pitorești, în sud, în Pirineii care-și oglindesc crestele în apele Mediteranei, departe de Parisul abject și tentacular, și acolo, ochii lui

se deschideau feeric pentru a sorbi toată voluptatea naturii. Călătorind cu trăsura, în to-vărășia amantei, Victor Hugo obișnuia să înopteze la un han, cu decor rustic sau medie-val, cu geamuri care se deschideau în zarea pădurilor, cu ziduri străjuite de o vegetație fibroasă. Odată cu zorile, fascicule de raze pătrundeau indiscret în alcovul fericirilor tru-baduri: Juliette Drouet era o femeie frumoasă și seducătoare, iar Victor Hugo un Neptun în care clocotea viața delirului verbal. Îi recitea poezii, trohee și alexandrine, cu un glas pe care lui însuși îi plăcea să-l asculte, să se audă vorbind, și să confirme prezența lui, a lui Victor Hugo!... Păsările ciripeau, gâzele sburau amețite de parfumul pajiștei, florile fremătau în ritmul poeziei, Juliette Drouet și Victor Hugo se hrăneau cu ambrozie și nec-tar, pășind pe căile lactee ale paradisului erotic. Amețit de narcoza voluptoasă a naturii, închinată la picioarele lor, Victor Hugo își îmbrățișa iubita și ea cădea în brațele lui, molatecă și caldă, copleșită de fascinația acestui zeu silvestru. Alteori îl mângâia cu teamă, și buzele ei fierbinți de sărutări îngăimau litania feminității: „Vino dulău mare de mă fră-mântă cu labele tale, obosește-mă și mă sfarmă cu puterea negrăit de dulce a bărbă-ției tale”...

Și Victor Hugo răspundea în versuri, în tirade romantice, strofe și poezii multe și bogate, o simfonie de sunete și imagini, o cascadă de verbozitate fierbinte. Era el, Victor Hugo, în toată splendoarea voinței sale, de a se vedea pe sine, oriunde, amplificat, necon-tenit mărit de fluxul spumos și torențial al versului. Când crepusculul țesea horbota nopții, acelaș Victor Hugo compunea scrisori înflăcărate soției lui, și Juliette Drouet, le cetea și ea și nu avea nimic de adăogat. Astfel s'a scurs călătoria din Pirineii spanioli, pove-s-tită mai târziu atât de Victor Hugo cât și de Juliette Drouet.

Pe când se găseau la un restaurant din Rochefort, Victor Hugo află dintr'un ziar moartea ficei sale Leopoldine, înecată accidental dimpreună cu soțul ei Charles Vacquerie. Lovitura de trăsnet căzuse năprasnic, necruțătoare, și instantaneu, în mintea lui Victor Hugo începe să se rostogolească o bizară evocare: un copil iubit, nemărginit de drag, mort, o femeie tandă și bună, părăsită.

O durere vie, învăluitoare, îl sfărâmă și îl copleșește cu regrete, remușcări, po-căințe. Un delir de auto-acuzare, o melancolie anxioasă pune capăt acestei dureri pa-terne. Victor Hugo se smulge dela masă, aleargă în neștire, halucinat, fuge pe cărări dosnice, nu știe de nimeni și de nimic, și frânt de oboseală, anulat sufletește, sângerat de tortura morală, răpus de oboseala fizică, se prăbușește într'o pădure. Pe seară, Juliette Drouet l-a găsit acolo. Victor Hugo descoperise marea revelație a durerii, tristețea ne-sfârșită a pierderii Leopoldinei, melancolia creatoare!...

Această stare sufletească va face să se desprindă din versurile lui Victor Hugo cele mai profunde accente de durere. Versuri din *Les Contemplations* îi scandează sfă-șietoarea tristețe.

*Oh! je l'avais, si jeune encore,
Vue apparaître en mon destin!*

*C'était l'enfant de mon aurore,
Et mon étoile du matin!*

scria Victor Hugo la 4 Sept. 1844.

Durerea sfințită de sentimentul paternității, disperarea ucigătoare, desmembrează sinteza dumnezeiască a vieții, face să triumfe revolta împotriva firii, să se prăbușească toate criteriile logice și morale, căci chinuitoarea suferință a ireparabilului este prea vastă și prea adâncă pentru a îngădui o cumpănire lucidă. Nu vom înclina niciodată să credem că Victor Hugo a fost un farseur sau un cabotin declamator și în aceste versuri, după cum adesea ori s'a spus de detractorii săi. Ar însemna să vedem în el un monstru stupid care mușcă din propria făptură. De altfel, splendida lui atitudine din timpul exi-lului, și după aceea, când se reîntoarce la Paris, ne aduce tocmai o dovadă contrarie.

De aceste ocări vulgare nu a fost ferit nici Leon Daudet, după asasinarea fiului său Philippe, și este totuși de înțeles cum tocmai Leon Daudet, anti-hugolian prin definiție (când este vorba de politică și teatru) a scris cuvinte de caldă înțelegere și a văzut în Victor Hugo un poet „mărit de exil și de durere”. Pe această linie de afinitate electivă, apropierea dintre Victor Hugo și Leon Daudet este și mai evidentă când ne gândim că pamfletarul monarhist a fost exilat în Belgia (1927—29) și tocmai în acest timp, aflându-se la Bruxelles a scris o splendidă evocare a patriei sale intelectuale, boeme și artistice în „*Paris vécu*” (2 vol.), și tot atunci, între altele, seria de patru volume din „*Courrier des Pays-Bas*” unde se află tipărit și pomenitul eseu despre Victor Hugo. Am deschis o paranteză pe care ne grăbim s-o închidem cu concluzia că Leon Daudet a intuit întreaga valoare a acestei ambianțe psihice dominată de melancolie.

Să revenim deci la Victor Hugo. Liberal, democrat și republican după revoluția dela 1848, lovitura de stat din Dec. 1851 îl obligă să fugă la Bruxelles, și de aici în exil la Guernesey. Efectul așteptat de adversarii săi politici se anunță cu totul altfel.

În loc să i se sterilizeze puterea de creație, Victor Hugo în exil, după cum spune foarte bine Fernand Gregh „a fost ridicat dintr’odată pe un piedestal care îl mărea tocmai în propriile sale priviri, ținut pe stâncă întocmai ca un Prometeu, surghiunit într’o insulă întocmai cași Napoleon...” Acolo a viețuit Victor Hugo optsprezece ani, în mijlocul familiei, cu d-na Hugo, dar cu deosebire nu se putea lipsi de prietenia erotică și literară a Juliette-i Drouet. „Având aproape de el copii, — spune Leon Daudet, — soția sa care era o povară, dar și metresa, adevărata lui tovarășe, Juliette Drouet, la care ținea mai presus de orice, având sub priviri imensitatea Oceanului, splendoarea nopților, toate aceste mari motive nedesluite se potriveau atât de bine cu verbozitatea lui lirică, și astfel s’a depășit pe el însuși. A scris anumite poeme exaltate din *Légende de Siècles*, cu un condei muiat în uitare, în regret și melancolie, cu o influență atât de puternică asupra inimilor. El ajunge prezicătorul și magul, căruia mulțimile îi găsesc toate virtuțile”. Despre viața intimă a lui Victor Hugo la Guernesey se povestesc multe amănunte, unele picante altele melodramatice. Cert este că în această epocă a scris enorm, și încă cea mai bună parte a operii lui. Orele de recreare sufletească, de savoare erotică, de recitare a operilor elaborate și le petrecea cu Juliette Drouet la Friends-house sau în promenade pe litoralul insulei.

Anii se scurg fără a întuneca relațiile dintre Juliette Drouet și Victor Hugo. În această amantă găsisese femeia ideală, prezența indispensabilă a sufletului care înțelege și simte, iubita din tinerețe, metresa dela maturitate, prietena devotată de totdeauna. Tre-cuseră exact 27 ani dela călătoria în Pirinei, și la 1 Sept. 1870 primește vestea mare a luptei decisive. Tunurile încep să bubue la Sedan, Louis Bonaparte făcut prizonier. Victor Hugo se reîntoarce la Paris, dar mirajul singurătății devine cu timpul o obișnuință, și desgustat revine la 1872 la Guernesey. Pecetea destinului era neașteptată, căci Victor Hugo era „tipul de om pe care durerea îl mărește și lingușirea slugarnică îl micșorează”.

Victor Hugo nu poate fi conceput fără iubirea Juliettei Drouet, fără melancolia exilului, fără durerea ireparabilă a sentimentului patern. Aceste stări sufletești se contopesc tocmai prin permanența lor; dragoste și durere, melancolie și plăsmuire enigmatică de artă. Și Ch. Baudelaire a iubit-o pe Jeanne Duval, negresa cu fascinații sensuale, demonul funambulesc al depravării, chiar în alt chip pe d-na Sabatier și pe actrița Marie Daubrun, și fiecare își află locul în poemele lui, dar categoria lor psihică se găsește sub înțelegerea boemelor melancolii. Și Catul a iubit-o pe Lesbia, dar „amica tuturor bărbaților” este doar o inspiratoare care n’are nimic deaface cu femeile din tulpina serafică a idealului.

În viața nefericitului melancolic Fr. Nietzsche există un epizod cu o înfățișare stranie. O tânără rusoaică, mai mult decât frumoasă, interesantă, enigmatică, atrăgătoare, — și chiar inteligentă (o raritate la femeile frumoase) — interesându-se de aproape de opera lui Nietzsche, pe care se părea totuși că o și înțelege.

Mergea chiar mai departe: în conflictul cu Wagner, Salomea Lou participă bizar și entuziast alături de Nietzsche. Nietzsche o cunoaște, într-o întâlnire mijlocită de d-ra Meysenburg cu intenții matrimoniale. Se îndrăgostește de ea, cerebral și erotic, apoi brutal și violent, filosofic totodată, și nu întârzie să afirme: *Das ist eine Seele welche sich mit einem Hauch ein Körperchen geschaffen hat*. Pentru gloria cunoscută a filosofului, pentru îndrăzneala apocaliptică a gândirii sale, orice biograf, cercetând antecedentele acestei apropieri, ar fi inclinat să creadă că d-ra Salomea Lou va avea cel puțin curiozitatea dacă nu chiar pasiunea să însuflețească dragostea erotică a lui Nietzsche. Dar această femeie exprimă prin toate hotărârile ei un complex bizar, cu inclinații filosofice; conștiință de farmecul frumuseții ei îmbină dorința de inițiere spirituală cu luxul vestimentar purtat prin toate capitalele europene. Mai avea și o mamă, un fel de menajeră cu ifose de grandoare. Ar fi vrut poate să-i fie lui Nietzsche o prietenă intelectuală, o inspiratoare, un titlu de glorie la care râvnesc toate femeile orgolioase, dar nu vroia să-i fie nici amantă nici soție. Salomea Lou, își vânduse sufletul dracului, luxului, petrecerilor, și într'un chip cu totul ciudat... filosofiei. Legăturile dintre Paul Rée, prietenul lui Nietzsche, și Salomea Lou grăbesc ruptura brutală. Dezamăgit, furios, Nietzsche pleacă la Genova. Era tocmai timpul în care își închipuia acea făptură grandioasă și dinamică, sinteză a puterii și a perfecțiunii: supraomul, *Übermensch*. Salomea Lou va scrie o carte despre Nietzsche, o carte simplă, feminină, ca multe altele care satisfac un orgoliu ieftin. Nietzsche scrisese însă după această dramă *Also Sprach Zarathustra*, o carte demonică, uluitoare, cum numai un creier devastat de dureroasa melancolie a lumii poate concepe.

Nu așteptăm realitatea ca să vie la noi, nici nu ne luăm de piept cu ursita. Destinul crește singur din enigmatica lui plămădă. Dacă un filosof se numește Nietzsche și un poet se numește Eminescu, pentru o femeie este tot una. Și uneori viața se repetă, crudă, sângeroasă, dramatică, de parcă nu a mai fost trăită de alții, iar cei care o trăesc se pare că nu înțeleg nimic. Astfel s'a făcut că în viața lui Mihai Eminescu au existat tot felul de femei: actrițe drăgălașe și surâzătoare; femei înamorate de trupul lui bărbătesc; prietene capricioase și visătoare care îl stinghereau cu nepotolita lor foame erotică; doamne din lumea bună, stimabile și serioase, care se făceau că-i înțeleg elanurile lirice; o soră mângâietoare și geloasă pe toate celelalte; dar i-a lipsit femeia ideală, femeia sfântită de providență care să-i călăuzească pașii spre Edenul spiritual al cerului. Pe femeia aceasta Eminescu a căutat-o nespus de dureros, a avut de atâtea ori iluzia că a găsit-o, dar chipul ei transfigurat de propria lui imaginație nu i s'a arătat decât în plâsmuirile poetice, în iluminarea trează a perfecțiunii.

În singurătate, Mihai Eminescu găsește ambianța prielnică inspirației. În natură, cu amintirea femeii iubite, durerea se înalță până la cunoaștere, și atunci, singur în fața eternității de dincolo, copleșit de vremelnicia pământească, se desvăluie întregul mister al omului. Solitudinea este de fapt o izolare, o fugă de lume și de oameni, în natură, „în mijloc de codru des”, acolo unde cadrul feeric al nopții înstelate, crengile copacilor, liniștea desăvârșită este singură în măsură să desprindă gândul de dragostea erotică și să-i dea putere de cunoaștere a certitudinilor absolute. Eminescu își făurește singur o lume aparte, un univers personal de senzații, pe care îl populează cu animale și plante vorbitoare, cu zâne din basme, și în cuprinsul acestei metamorfoze telurice dragostea erotică se transfigurează, devenind paradisiacă. Clipa acestei întâlniri este sfântită de puri-

tatea serafică a cadrului pictural. Dacă în sufletul lui Mihai Eminescu izbucnesc sentimente de remuşcare, de revoltă, de tristeţe peste care fâlfâie o nemărginită jale, o jale a firii şi a timpului inutil, expresia exterioară este împodobită în culori vii, încrustată cu imagini plastice, mărturisind o perfectă luciditate. Învăluit de nostalgie, sufletul nu vibrează în acorduri minore, ci se înalţă de tremurarea avântată a cerului, acolo unde se deschid tainele destinului şi se lămuresc toate incertitudinile. Dragostea puternică de natură, prezenţa neconţinut vie a naturii în poezia lui Mihai Eminescu este caracteristică şi personală. Ea ne reaminteşte cel mult natura din poezia populară, decorul feeric şi grandios, al codrului, scurgerea apelor ca şi a destinului omeresc, foşnetul plângător al frunzelor, „dorul” şi „jalea”, elemente eterne de transcendenţă a vieţii.

Dragostea lui Eminescu din erotică şi voluptoasă, din omenească şi carnală se prefăce în iubire eterică şi sublimă. Ajunşi la acest punct, şi privind la desfăşurarea elanului liric suntem nevoiţi să vedem în dragostea lui Mihai Eminescu un prilej de înălţare căci din pământească ea devine apolinică prin perfecţiunea arhetipului idealizat, erotică se transfigurează în spiritualitate pură.

Melancolia lui Eminescu nu este numai de esenţă lirică, ci de esenţă psihologică şi filosofică. Melancolia lui Eminescu este însăşi melancolia vieţii în sine, pe un alt versant, a timpului său, tristeţea împovărată de minciună a jumătăţii a doua a sec. XIX. O melancolie de resurse biologice şi istorice aşa dar, care reînvie istoria. Procesul este logic şi firesc, este singurul drum îngăduit pe care putem umbla. Această melancolie a prezentului presupune tocmai iluminarea viitorului. Este o melancolie dinamică şi plină de multiple sensuri. Privind la caducitatea vieţii, la zădărnicia frământării pământeşti, la finalismul dezolant al existenţei, el putea spune: „că vis al morţii-eterne e viaţa lumii în tregi”. Tot ce este viaţă, tot ce a fost ceva, se prăbuşeşte, se năruie în uitare. În retrospectivă din *Melancolie* se cuprinde întregul destin al existenţei: o nesfârşită scurgere, o înmormântare a credinţei, o tristeţe absolută le învâluie pe toate. Totuşi melancolia vieţii sporeşte elanul către absolut, către cunoaşterea pură. „Nostalgia înălţimilor”, semn evident al dinamicii interioare, izbăveşte tremurarea metafizică a destinului. Acolo, undeva departe, în armonia siderală, se află Edenul fermecător al existenţei. Atingând acest punct culminant al cosmosului, se rezolvă întreaga problemă a destinului, melancolia vieţii pământeşti în sine.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

DESPRE FILOSOFIA VALORILOR

O filosofie a valorilor nu este desigur un lucru nou pentru gândirea filosofică a zilelor noastre. Încă de mult valoarea, ca funcție proprie a cunoașterii și a acțiunii, a interesat pe gânditori. Dar nu numai despre valoare ca simplă funcțiune s'ar putea vorbi, ci și despre valoare ca stând de sine stătătoare valoare. am spus, ca realitate ontologică. Când Blondel instaura o filosofie a acțiunii, considera nu atât valorile în funcție de acțiune cât acțiunea drept o valoare proeminentă. Și bineînțeles, proeminența acțiunii trebuia să se manifeste față de o altă valoare consacrată: cunoașterea. Orice valoare este ca atare pentru că și întrucât e cunoscută, spunea vechea școală a valorilor a cărei obârșie o găsim la Natorp, Cohen, Eucken, Rickert, etc. Orice valoare, este, dimpotrivă ca atare, în măsura în care este făcută, în măsura în care apare din acțiune. E inutil să mai mobilizezi forțele spiritului pentru a surprinde valoarea actului în cunoaștere de vreme ce această valoare este în act. Nu e nevoie să se specifice, neapărat, obiectul și scopul actului; filosofia valorilor de acțiune nu are numai decât nevoie să facă clasificări și ordine ierarhice. Dar este nevoie în orice filosofie a valorilor, fie de acțiune, fie de cunoaștere, să se determine, să se definească, chiar dacă ar fi aci o cerință pedantă, cadrul în care este dată valoarea, structura interioară a valorii, referința ei absolută, adică acest fapt fundamental dacă valoarea este relativă la subiectivitatea cunoscătoare sau activă sau există de sine stătătoare într-o „lume a valorilor“ cum se spune foarte frecvent, de consistență ontologică sau numai de simplă relativitate subiectivă. Așa dar, iată două aspecte foarte bine determinate ale problemei, valoarea într'un cadru dat obiectiv și

structura ei interioară; am fi înclinați să spunem: prezența valorii și valoarea valorii. Este simptomatică aplecarea gânditorilor timpului nostru asupra acestui abis de mister și de frumusețe, de înălțime și de culme înghețată a valorilor. Pentru unii valoarea se scoboară până în ultima fibră în care tresare viața. Pentru alții, ea planează deasupra tumultului. O simți în adâncimile eului acționând energiile spirituale către divinitate, ca în opera lui Berdiaeff sau Peter Wust; pentru alții valoarea are conținut intelectual, logic cum e cazul imanentiștilor care examinează actele cunoașterii sub specia valorii. Interesant este modul în care vede Rickert funcția valorii. În orice judecată noi afirmăm sau negăm ceva, acceptăm sau îndăturăm, adică luăm atitudine față de o valoare. Dar valoarea nu are o ființă reală, concretă. Valorile nu există „realiter“, ci „idealiter“; ele nu au concrețiune ci numai semnificație. Dar în această poziție ea pare aproape absolută întrucât este indiferentă și față de „actul de evoluție“ și față de „relațiile ei în timp“. (Krzesinski. Une nouv. phil. de l'immanence. p. 72). Rickert conchidea deci: „Necesitatea de a judeca într'un anumit chip și nu în altul ni se impune ca o constrângere ce ne pune în legătură imediată cu valoarea“. Tot în domeniul valorilor stau și „adevărurile ideale“ ale lui Bolzano, și „semnificațiile“ lui Husserl. Gânditori francezi ca Louis Lavelle, René la Senne, Leroux, Gabriel Marcel frământă aceeași pastă, când plastică și supusă, când indiferentă și dură, a valorilor în funcție de destinul omului, de aceia ce poate să însemne sensul și misiunea omului pe pământ. Alfred Stern studiază originile doctrinei valorii până la Nietzsche în vreme ce Leroux determină structura interioară, elementele valorii

cu „bogăția“ vitală, armonia, elanul interior. În general, putem desprinde o idee conducătoare și anume aceea că „lumea valorilor“ este o lume aparte, deosebită și de lumea reală dar și de gândire. Unii ajung la acest domeniu pe cale de interiorizare, de adâncire, de „profundzime“; în acest caz e vorba de valorile religioase sau morale. (Berdiaeff, Jankelevitch). Alții ajung pe calea abstracției cum sunt imanetiștii. (Rickert, Söldern, etc).

Școala dela Marburg renunță la căutarea Ființei în folosul valorii. În acelaș sens mergeau și Windelband, Troeltsch și Bauch (școala dela Baden, reprezentată de cei doi din urmă). Pentru Simmel și Volkelt însă „conținuturile ideale“ — adică valorile, au totuși un caracter obiectiv (pentru Volkelt mai cu seamă există o certitudine supremă care te pune în contact cu valoarea, „certitudinea vitală“ alături de „certitudinea intuitivă“). Pentru Max Scheler, cunoscutul filosof german, valoarea este independentă de geneza ei psihică dar are grade erarhice (agreabilul, valorile vitale ca nobilul și comunul, valorile spirituale ca arta sau cunoașterea și valorile religioase, sacrul). Filosofia religiei pe care încearcă să o construiască gânditorul german este o „intuiție de valori și esențe ce se manifestă într-o experiență originală și ireductibilă. (Bréhier. Hist. de la Phil. moderne). Am stăruit asupra acestei prezentări a problemei valorilor pentru a-i învedera importanța. În definitiv, omul nu există și nu gândește decât în și pentru valori. Nimic nu este pentru om materie inertă și indiferentă. Totul este valoare. Dar problema nu se oprește aci. Dimpotrivă, deabia de aci pornește. Am încercat să arătăm pe scurt acest lucru până aci. Nu existase însă o sinteză completă sau tinzând către o viziune de ansamblu care să îmbrățișeze toată complexitatea problemei valorilor. Deși nu complet, îl încercă acest lucru E. Durréel în recenta sa carte: *Schiță a unei filosofii a valorilor* despre care ne vom ocupa mai jos. Ni se pare dintru început că autorul vrea sau își propune să demonstreze un adevăr ce i se pare evident: realitatea și precaritatea tuturor valorilor. Este evident că nimic nu ar sta mai puternic în calea unei atari concepțiuni decât ideea, vechea și neclintită idee a ontologiei, de *necesitate*. Iată de ce, dela început, autorul își propune să dărâme toată zidirea filosofică pe bază de necesitate și necesar. În locul unei lumi necesare trebuie pusă o lume probabilă, contingentă, relativă. Autorul va începe deci cu „critica ideii de ne-

cesitate“. Există o afirmațiune logic necesară? Toată filosofia, dela începuturile ei cele mai îndepărtate, nu a căutat altceva decât să demonstreze că o cunoaștere absolută este posibilă dar că o asemenea cunoaștere nu poate să aibă drept criteriu decât necesitatea ei. Valoarea adevărului stă în necesitatea lui dar noi nu putem determina această valoare decât sau în mod rațional, ca decurgând, cu alte cuvinte, din dialectica rațiunii însăși, sau empiric, dar în acest caz valoarea nu mai este absolută nici necesară, sau în evidență care nu exprimă însă decât „o stare a conștiinței care judecă“ (p. 3) adică o intuiție, un act ceace înseamnă primatul actului. Pentru a demonstra că necesarul este o noțiune înlăturabilă, Durréel se servește de ideea de carență pe care o numește „intuiția de carență“. În fiecare afirmațiune de necesitate este o lipsă, o carență dacă pun față în față o anumită afirmațiune și opoziția ei. Rezultă o intuiție a lipsei de adevăr a negației de unde urmează acceptarea primei propozițiuni. Nu există niciun criteriu valabil al adevărului pentru că totul se reduce la o intuiție adică la act, dar nu există nici un act logic necesar, ci numai o experiență care e totdeauna contingentă. După cum nu există nici o necesitate logică tot așa nu poate fi vorba de nici o determinare necesară; orice determinare este, în fond, indeterminare. O cunoaștere logic necesară este deci imposibilă pentru că „din necesitatea principiului nu rezultă nicio dată în mod sigur adevărul concluziei, iar dacă concluzia este adevărată nu urmează că principiul este necesar“ (p. 15).

Pentru că să se fi admis și impus minții noastre ideea de necesitate, autorul admite că trebuie să fi existat o condiție fundamentală a înțelegerii lucrurilor și anume credința într-o anumită *ordine* a lumii care, pentru a fi operantă, trebuia să se prezinte ca o *forță*. Raționalismul creiază o imagine a lumii în care ordinea forțează spiritul să formuleze o cunoaștere necesară. Dar această ordine este oarecum statică. Dimpotrivă, filosofia intuiționistă admite un fel de *ordine dinamic* dată în chiar intuiție. Dar aci nu mai poate fi vorba de nici o necesitate: „adevărul pe care îl adoptăm în cele din urmă, decide, în materie de intuiție, între autentic și fals“. (p. 20). Dar există poate o necesitate ontologică sau substanțială? Capitolul al treilea, destul de slab fundat, încearcă să răstoarne, bazându-se pe cele trei elemente câștigate (ideea de carență, de ordine și de forță) afirmarea ori-

cărei necesități ontologice. „Dacă o ființă este „socotită necesară, obligați suntem să recunoaștem că de îndată ce una din proprietățile sale este determinată, această proprietate nu este necesară și invers, dacă vrem „ca proprietățile să fie necesare, aceste proprietăți rămân indeterminate“. (p. 29). Argumentarea ni se pare grăbită pentru că a spune: „are necesar o formă“ și a spune „are necesar *cutare* formă“, sunt două lucruri deosebite. Ontologic, nu interesează a doua poziție. Ontologia determină necesitatea formei iar experiența concretă (hinc et nunc) determină *cutare* formă.

Critica necesității dinamice însumă, firească, critica însăși a cauzalității. Autorul nu aduce argumente noi, după atâtea critici arhicunoscute aduse principiului de cauzalitate. În locul determinismului propriu zis, Dupréel propune un „determinism de probabilitate“ cauzat de faptul că autorul descoperă un sens nou de dat noțiunii de *interval*. Pentru a putea descifra între două fenomene date care e cauză și care efect, este nevoie de un minimum de interval de „distanță logică“. Așa dar între cauză și efect se interpun fenomenele intercalare, singurele care contează și din care spiritul își alege pe cea pe care o socotește mai aptă de a fi considerată drept cauză, alegere care este în funcție de dorință sau de acțiune. Concluzia că „nu există niciodată cauză unică și suficientă, ci colaborare și concurență de condițiuni multiple“ este foarte bună dar nu e nouă. Mai mult, în loc să ducă mai departe acest punct de vedere care putea fi fecund, autorul revine iar la ideile de ordine și interval pentru a conchide asupra nevoii de a admite probabilitatea. A înțelege un fenomen dat înseamnă a-l situa într-un „cadru de probabilitate“, de unde trage această concluzie aproape absurdă că: „de îndată ce e nevoie să admitem mai mult decât o cauză, nu mai există cauzalitate“. (p. 45). Intrebuințând în largă măsură noțiunea de *ordine* era firesc să se discute amplu și această noțiune. Dar autorul face aici o regretabilă confuzie și anume între ordinea ontologică și cea epistemologică, trecând dela una la alta. Era inutilă toată gama de variante ale ordinei (extensivă, de distanță, intensivă, dezordinea) pentru a ajunge la concluzia relativității ordinei și a existenței intervalului adică a dinamicului (distanță și diferență presupun acțiune) de unde legătura puternică dintre ordine și activitate și refutarea posibilă a oricărei filosofii a continuului. „Conti-

nuitatea dialectică nu este omogenitate, ci surdură“ (p. 61). Dupréel se ridică puternic împotriva oricărui primat, fie al ordinei, fie al activității iar recunoașterea acestui fapt ce autorului i se pare fundamental (poate pe bună dreptate!) constituie „plafonul logic“. Totuși aci trebuie să deosebim, dacă nu primatul uneia, cel puțin o diferență de situare în planuri diferite așa încât activitatea (actul) ne apare drept „ideia complementară a ordinei“ (p. 69) Paragraful 61 încearcă să exprime, în cadrul „plafonului logic“, poziția ideilor de spațiu și timp unde joacă desigur un rol de prim plan noțiunea de *interval* care lasă deschisă poarta tuturor posibilităților, tuturor probabilităților. „Am substituit — spune autorul — probabilitatea necesității dinamice și acum vom arăta că *valorii* îi sunt rezervate locurile pe nedrept ocupate de alte noțiuni implicând necesitate ontologică, ființă necesară sau ordine necesară“ (p. 81). După ce și-a preparat astfel terenul teoretic, autorul atacă direct problema valorilor, căutând să determine, prin analiză și observație strictă, caracterele lor esențiale. Primul caracter al valorilor este *consistența* lor. Dar pentru a ajunge să afirmăm consistența unei valori e necesară o comparare a acesteia cu o altă valoare dată. „Oricâteori discernem o valoare, discernământul se face prin opoziție cu o altă valoare recunoscută în prealabil“ (p. 86). Sau, cu alte cuvinte, „o valoare este *altă valoare* mai degrabă decât *cutare valoare*. (ibid). Această poziție dă putință unei refutațiuni a realismului și a idealismului peste care însă, din păcate, autorul trece destul de repede. Al doilea caracter fundamental al valorii este *precaritatea*. Acest caracter îi vine din faptul subiectivității care stă la baza oricărei evaluări. „Valoarea este precară prin faptul că nu există valoare decât grație unui subiect“ (p. 91). Există o strânsă legătură între consistență și precaritate, precaritatea fiind complementară față de consistență, așa cum dinamicul este complementar față de ordinal (p. 95). În ce raport stau însă valorile între ele? În primul rând trebuie să constatăm „multiplicitatea ireductibilă a valorilor. Dacă am admite o valoare ontologică absolută și necesară, ea s'ar prezenta ca un *lucru*, drept ceva cantitativ ceea ce autorului i se pare deadreptul absurd. Deaceia tratează destul de ironic pe Höffding care vorbește despre o „constanță a valorilor“ (Philosophie de la Religion) și mai cu seamă socotește neconsistente ideile lui James din: „A pluralistic Universe“. Ba-

zat pe toate elementele de până aci, Dupréel se hazardază să dea și o definiție a valorii și anume: „Valorile sunt sinteze de ordine și de activitate, consistente prin ordinea ce se menține în ele, precare prin condițiunile de forță ce sunt necesare acestei mențineri pe care singură ordinea nu ar putea să o asigure“ (p. 105). Din acest punct de vedere, totul poate fi considerat în funcție de valoare. Știința lucrează cu valorile și nu este de fapt decât o operație de transport a valorilor; deducția, instrumentul unei bune părți din domeniul științelor, este și ea un transport de valori. filosofia în fine se fundează pe valori. Există două feluri de filosofii: filosofia critică și filosofia care edifică. Prima este relativistă, experimentală, probabilistă, cea de a doua este absolută, deductivă, necesară. Autorul se plasează, după cum e ușor de înțeles, în prima grupă. Filosofia care edifică nu face decât să proclame drept „consistente valorile precare“ (p. 116). Rămăne numai de stabilit ce anume este valoare. După autor, totul poate fi valoare. Iată de pildă lucrurile în care ordinea e dată de formă iar dinamicul stă în coeziune, potențial, elan, echilibru, rezistență, etc. (p. 124). Orice lucru este valoare pentru că este și consistent și precar. Materia este și ea o valoare dacă reușim să descifrăm în ea caracterul de consistență și precaritate, lucru pe care, cu mare bunăvoință, autorul încearcă să-l facă. Dar un domeniu și mai de seamă al valorii este viața care închide în ea și consistență și precaritate. Odată cu viața intră în domeniul valorilor și fenomenul social, și cel biologic, și cel psihologic. Cunoașterea este o valoare tipică pentru că răspunde definiției dată de autor valorii în general. Este interesantă reducția pe care o face aci autorul considerând cunoașterea drept o etapă într'un proces de tehnică, adică de activitate. Deși capitolul este interesant ca atitudine, nu putem subscrie în totul la concluziunile parțiale ale autorului mai cu seamă în ceea ce privește problema noutății ca rezultat al tehnicilor multiple. (p. 172-174, etc) nici în ceea ce privește transformarea acțiunii în cunoaștere, cu excepția unei formule surprinzător de frumoasă: Cunoașterea considerată ca eliberare față de timp și de spațiu. (p. 180). Autorul face reflecțiuni interesante asupra cunoașterii în funcție de cadrul social ca și asupra raporturilor dintre logică și cunoaștere dar ajunge la rezultatul pe care îl așteptam fără a-l dori despre probabilitatea cunoașterii. Trebuia însă să se ia

atitudine, în cele din urmă, în fața grabei întrebări dacă există și întrucât e justificată presupunerea existenței unor valori absolute. Valoarea morală absolută adică *Binele* nu este decât o convergență de probabilități păstrând aceleași caractere de consistență dar și de precaritate. Aceeași soartă așteaptă și valorile estetice absolute adică *Frumosul* ca și valorile teoretice absolute adică *Adevărul*; ele sunt precare și probabile pentru că sunt relative și sunt așa pentru că sunt valori. Valorile absolute nu sunt, în fond, decât anumite valori comune ridicate la acest rang prin „acordul spiritelor“, un fel de consens universal al valorilor sub care critica descoperă totdeauna probabilitatea, relativismul și precaritatea. Valorile absolute nu au între ele raporturi prea fericite. Ele sunt supuse antinomilor, *externe*, când e vorba de conflictul dintre ele ca de pildă între artă și morală, *interne* când e vorba de incompatibilități în sânul aceleiași valori. Dar în vreme ce valorile de *frumos* și *bine* pot trăi în lumea lor alături de alte valori opuse (diverse doctrine estetice, diverse forme de viață morală), valorile de cunoaștere sunt *unice*. Ar urma de aci că o valoare absolută — cunoașterea — este posibilă! Sau că însăși valorile de „frumos“ și „bine“ nu sunt decât cazuri particulare ale cunoașterii! (p. 248) Nu. Valoarea absolută a cunoașterii este ea însăși precară deci relativă. O lungă demonstrare (p. 244—264) caută să stabilească această concluzie atenuată însă prin afirmația că „adevărul este nobil tocmai în măsura în care e mai precar“. Valorile credinței nu scapă nici ele din blestemul precarității. Autorul nu merge mai departe, în materia aceasta, în înțelegerea fenomenului religios, decât școala sociologică patronată de Durkheim. În fine ultima valoare pe care o consideră autorul, filosofia, concordă în totul premizelor sale. Filosofia este „consistentă“ în măsura în care renunță la acțiune, renunță să fie un îndreptar de „înțelepciune“, ci caută numai Adevărul. Dar filosofia este lovită crunt de precaritate. Istoria filosofiei, cu succesiunea ei de sisteme este argumentul cel mai convingător. Filosofia nu e salvată decât dacă renunță la ideea de necesitate și îmbrățișează ideea de plafon logic. Ceea ce în românește se numește: a trage spuza pe turta ta!

Lucrare de mare anvergură, această carte are toate calitățile ca și toate defectele sistemelor vaste. Din punctul nostru de vedere, ne este foarte greu să subscriem la concluzia

de relativism și probabilitate a autorului. Mîntea omenească, dacă e luminată de o oarecare cătine de transcendentalism, dacă simțim în preajma noastră misterul ontic învăluindu-ne și pătrunzându-ne, este imposibil să admită un univers de probabilitate esențială, ci numai întru marginile redusei noastre cunoașteri. Ea va cere mereu o bază on-

tologică tuturor aparențelor, tuturor precari-tăților; ea va trăi deci în tînjirea absolutului. Deaceia Dupréel, ni se pare, a văzut just, dar nu a văzut decât suprafața lucrurilor. Restul i-a fost organic ascuns de această biată condiție care este a noastră și pe care un poet a numit-o cândva: Condiția umană.

PETRU P. IONESCU

POPORUL ROMÂN ȘI FENOMENUL RELIGIOS

Până mai ieri sufletul neamului românesc a fost un cobai de numeroase experiențe, căzut pe mîna unor ingrați chirurghi, cari i-au numărat toate fibrele și i-au catalogat toate articulațiile, fără totuși să-i fi putut bănuși măcar, adîncile zvăcniri de viață care s'au refuzat întotdeauna sistemelor sociologice și psihologice. Cadrul acestor sisteme a fost mereu prea strîmt și niciodată prea cuprinzător, pentru substanța acestui suflet, care înainte de toate cere aderență și înțelegere prin plină comuniune și abia apoi competență științifică și rigoare de laborator.

În climatul spiritual însă al celui de al doilea sfert al veacului al XX-lea, s'au năruit multe dogme și s'au verificat și puținele adevăruri din domeniul de care ne ocupăm. Este vorba de folclor. Nu suntem un procuror diletant în această privință. O zăbavă cu sîrg și pasiune, de peste cinci ani, lângă realitățile folclorice, ne dau tot dreptul de a judeca cu severitate, lucrurile acestea. Ne-am întîlnit în acest răstimp cu aproape tot ce s'a scris din și despre folclorul românesc și cu mult din folclorul altor neamuri. Așa că judecăm într-o perspectivă largă și la lumina unor certitudini documentate.

Nu putem produce aici dovada acestor afirmații, pentru că nu ne îngăduie acest lucru iconomia unei cronici. Aceasta o va împlini paginile, destul de numeroase, ale unei lucrări, care-și așteaptă tiparul.

Am scris acestea însă, citind cartea d-lui Th. Fecioru, cu un titlu prea cuprinzător pentru conținutul ei: „*Poporul român și fenomenul religios*“, apărută în editura librăriei teologice (București, 1939), în colecția „*Stromate*“. Cartea aceasta cuprinde 270 de pagini. Amintim numărul paginilor, pentru că între titlu și cuprins este o disproporție care nu te ieartă s'o ignorezi. Dar mai întîi să ne ocupăm de cuprins.

Pe linia acestor ispititoare preocupări, cartea d-lui Theodor Fecioru înseamnă un popas fără nici-o rivalitate anterioară. Tot ceea ce s'a scris

până acum în acest domeniu, a fost fragmentar când a avut un sens pozitiv și negativ, fără să fie documentat, când a încercat să cuprindă toată problema religiozității populare.

D. Fecioru scrie deci cea dintîi carte pozitivă despre această problemă. Cuprinsul ei are două părți distincte: *introducerea*, în care autorul este aproape în întregime documentat și orientat de Lucian Blaga; unde încearcă să stabilească raportul dintre cunoaștere și credință, afirmînd prea tare, că mîntuirea-i în funcție de credință și nu de cunoaștere, întemeiat pe un citat din P. Svetlov, care spune însă că o cunoaștere FĂRĂ credință nu-i mîntuitoare. Se ocupă apoi de asimilarea dogmei în folclor, care-i individual la origină, dar desăvârșit în comunitate. Această asimilare dă folclorului originalitate și-l rotunjește în factura creștină, care n'a putut fi invadată de pretinsa influență bogomilică. Aici vine vorba de raportul dintre mitologie și folclor, ale căror motive comune se pot explica, după autor, nu prin vr'o influență, ci prin teoria antropologică, sau psihologică, îi zice autorul, a lui Andrew Lang, care crede că elementele comune de care aminteam provin din reacțiunea identică de întotdeauna a omului, în fața acelorași cauze. Și introducerea se încheie cu formele materiale ale trăirii religioase, creștinism și duh-local, ecumenicitate dogmatică, antropomorfism și creație religioasă, cunoaștere mistic-creștină și apoi: „Folclorul religios e creație pe planul culturii minore“.

N'am vrea să trecem mai departe fără câteva observații asupra acestor probleme cu articulații atît de grave. Desigur că, dată fiind atmosfera în care exegetul folclorului românesc trebuie să-și rostească convingerile, era necesară o nivelare ideologică. D. Fecioru a surprins multe din reliefurile acestei nivelări în formule frumoase. Dar nu le-a istovit îndeajuns, în dialectica introducerii sale. Credință și cunoaștere, de pildă, nu se rezolvă prin ecuația, fără suport logic susținut, credință și mîntuire. Că Domnul Hristos a mîn-

tuit pe tâlharul depe cruce și pe femeia păcătoasă fără ca ei să cunoască dogmele, este adevărat. Au cunoscut însă altceva: *iluminarea* din inima lor în prezența Mântuitorului. Iluminare prin har, care e mai presus de nivelul unui document în sprijinul unei afirmații pentru susținerea unei teze. În plus nici teologul rus Svetlov nu vrea să spună că mântuirea omului este în funcție numai de credință, ci că mântuirea prin cunoaștere, fără credință nu-i posibilă. Și apoi, nu este adevărat că poporul nostru n'a cunoscut ceea ce a cântat în vers sau în ghers din folclor. Ci a cunoscut și *a trăit totdeauna*. Noi știm că d. Th. Fecioru s'a gândit la obiecția săcăită a celor cari spun că românul habar n'are de adevărurile de credință ale Bisericii. Aceștia însă trebuie să știe, că dacă acest român nu poate să sesizeze subtilitățile dogmaticii creștine, cunoaște adevărurile fundamentale ale acestei dogmatici. Astfel nu ți-ar putea vorbi folclorul de ele. Distincția aceasta este necesară, fiindcă vrăjmașii ortodoxiei nu pierd niciodată prilejul să speculeze confuzii chiar și acolo unde cu puțină bunăvoință, nu sunt.

Desigur că problemele acestei introduceri sunt numai o mică parte din vastul câmp pe care ni-l oferă domeniul studiat. Iar cele atacate nu-s întotdeauna fericit rotunjite. Mă gândesc mai ales la ceea ce vrea să înțeleagă autorul prin „ortodoxism românesc“ în cadrul folclorului.

Afară de proiectarea în organic a ortodoxiei, sub viziunea lui Lucian Blaga, d. Th. Fecioru dă un caracter românesc decorativ ortodoxiei, cu chenar de peisaj național, fără să sublinieze muchiile și articulațiile de structură și esență românească ale credinții noastre. Aceste muchii și articulații există, iar peisajul și decorul sunt vădirea lor de suprafață. Există un decor și-un peisaj sufleteș, cu rădăcini dincolo de concret, înlăuntrul cărora d. Th. Fecioru n'a izbutit să pătrundă.

Cu acestea iată-ne în a doua parte a cărții. Aici conținutul e bogat și elementele numeroase. Incepând cu afirmarea convingerii că poporul românesc nu este ateu cum îl vrea d. M. Ralea, se oprește puțin asupra așa zisului absenteism divin, asupra căruia Lucian Blaga are frumoase intuiții.

D. Th. Fecioru se mulțumește cu reeditarea acestor intuiții. Credem însă că așa zisul absenteism divin trebuie adâncit prin prisma subiectivă a vitregiei istorice a neamului românesc. Se vor întâlni aici prezența permanentă a lui Dumnezeu, cu absența foarte

rară, e drept, a trezviei religioase a românului. Și iată-ne astfel vorbind, dacă vrei, despre o ațipire religioasă prin care:

Dumnezeu pare că doarme, fără să păcătuim crezând prea mult într-o absență a lui Dumnezeu, cu rădăcini în inima românului.

Să ne oprim puțin asupra acestei corelații: *pronie, destin, fatalitate*. Este un prilej de bogată discuție care însă cere o prealabilă distincție, pe care d. Th. Fecioru n'a suferit-o și anume, în ce raport stau aceste noțiuni? Odată stabilit raportul dialectic, materialul folcloric se grupează dela sine și obținem astfel un foarte interesant capitol de spiritualitate populară. Raportul acesta noi l-am schițat așa: *pronie*—Dumnezeu în acțiune asupra lumii create; *destin*—omul sub imperativele dinamice ale chemării sale și sub duhul comunității spirituale căreia aparține; *fatalitate*—omul împietrit în așteptarea unor împliniri oarbe, sau în contemplarea unor asemenea împliniri săvârșite.

În folclorul nostru, pronia este de-o luminoasă prezență și de-o bogăție nebănuită, străbătându-l dela poveste până la basm și realizându-se din plin în colinde. Destinul de asemenea frânge vitregii care-ar fi putut înghetă un neam mai fără măduvă și cu o mai slabă încredere în rosturile lui. Fatalitatea însă are aproape exclusiv un caracter „post-factic“, adică de contemplație a unor împliniri de neînlăturat.

D. Th. Fecioru se oprește—nu prea adânc—asupra proniei, îi prezintă analitic elementele, fără să-i rotunjească sinteza. Despre destin, sub viziunea marei lui prezente în tot ce-a făcut românul aproape nici-un cuvânt, deși cel mai permanent în tot folclorul este acest caracter al omului sub biciul destinului. Toți eroii legendelor și ai basmelor sunt apostolii destinului.

Fatalitatea însă este surprinsă frumos în aspectul ei post-factic și anulat în aspectul ei de așteptare împietrită, care-i streină românului.

Să subliniem acum o viziune a d-lui Th. Fecioru. Este vorba de „Hristos a trăit în actualitate“. Dacă toate capitolele cărții ar purta semnul acestei vii intuiții, întâlnită în această pagină, fiecare paragraf ar fi o răscolire a bogatelor noastre zăcămintе sufletești: „Nașterea Lui (Hristos) nu se pierde în negura timpului și trăește în amintire creștină.

Ea se actualizează și se reînnoește pe pământ în fiecare an. Iisus se naște mereu, în fiecare

an, și merge cu colindătorii din casă în casă, iar gazdele nu pun la masă pe colindători, ci pe însuși Iisus :.... " (pag. 146). Și aceste adevăruri simple pentru viața poporului răsar apoi din colinde, care spun despre Domnul Hristos și despre Sf. Ion :

„Vii is, Doamne, pe pământ
„Și-i poartă'n alaiu și'n cânt
„Colindătorii la casă
„Și-i cinstesc și-i pun la masă"... (pag. 147).

Desigur că nu putem istovi aici tot conținutul lucrării d-lui Fecioru. Nu putem însă trece cu vederea că d-sa insistă prea mult asupra unor lucruri care-s periferice în viața poporului, cum ar fi de pildă *colaboratorii cosmogonici ai lui Dumnezeu* și se oprește abia în treacăt asupra unor lucruri care-s centrul comunității românești. Mă gândesc în deosebi la sărbători. D. Fecioru readuce toată problema sărbătorii creștine la o problemă de comparație cu sărbătoarea păgână, pe care poporul a încreștinat-o. Aici însă se ridică o neînchipuit de importantă întrebare: care-i rostul sărbătorii în viața sufletească a poporului nostru? Dacă d. Fecioru și-ar fi pus această întrebare cu fața înspre folclor, și-ar fi răspuns că sărbătoarea este matca generatoare a aproape întregii creații populare religioase a neamului nostru. Și încă, este zăriștea spirituală în care poporul românesc se întâlnește cu Biserica, cu Dumnezeu, cu Sfinții și cu toată Scriptura. De unde știe poporul toate lucrurile biblice pe care le cântă și le povestește? Și de unde sufletul acesta atât de îmbisericit al neamului românesc, dacă nu din viața trăită sărbătoare în Biserică? Și apoi, nimic aproape despre Biserică, în cartea aceasta care vorbește despre fenomenul religios și poporul român.

Încă ceva. D. Th. Fecioru se ocupă, în cap. șase cu „*theologumena și viața viitoare*“. Aici amintește despre raiu și iad, pomenind și de *tărâmul celălalt* — ne gândim la basme, nu la Lucian Blaga — fără să precizeze ce ar fi în mintea poporului acest tărâm. Credem că aici este locul unei analize pe care autorul n-o încearcă. N'avem de gând s'o facem noi. Să nu uităm însă că tărâmul celălalt este undeva, unde nu poate pătrunde *om pământean*, decât dacă e Făt-Frumos, sau Cosânzeană. Acestea însă sunt personaje cu privilegii câștigate în aspre încercări, care dacă au pătruns aici, înving întotdeauna acele apocaliptice fapte care-s puterile stăpâne ale acestor locuri. Nu

vă spune nimic, izbânda lui Făt-Frumos în lumea aceasta care nu-i a lui? Care-i realitatea lui românească, dacă-l desbraci de mit și simbol? Și ce-i Cosânzeana? — Întrebările s'ar putea înmulți până am izbuti să înțelegem toată taina — și ea românească — a celui-lalt tărâm, care fiind între rai și iad, sau dincoace de ele și dincolo de noi, nu-l putem neglija.

Să ne oprim aici, fiindcă problemele s'ar prea înmulți și oricât ne-ar ispiti, nu le putem sublinia pe toate.

Cu aceste observații asupra câtorva paragrafe, cartea d-lui Th. Fecioru rămâne deocamdată singura mai de seamă în acest domeniu, atât de mult neglijat și adesea falsificat.

D. Fecioru este suficient de bine informat în materie, dar nu l-a slujit îndeajuns metoda întrebuintată. D-sa pare că vrea să-și impună metoda expunerii dogmatice, care ntr'a-devăr e cea mai proprie pentru o astfel de lucrare. N'o respectă însă cu destulă vigoare și de-aci o ușoară confuzie generală în ceea ce privește distincția problemelor între ele și mai ales în ceea ce privește adăugarea elementelor corespunzătoare din folclor. La acest neajuns se adăogă faptul că fiind cu totul robit de folclorul pur religios, nu utilizează restul folclorului, care-i neapărat util unei sarcini ca aceea pe care și-a luat-o. Care sarcină cere în plus două lucruri: întâiu, o zăbavă îndelungă și frământată asupra tuturor problemelor pe care le ridică spiritualitatea folclorului și apoi: o serioasă lectură de psihologie religioasă și populară, fără a uita sociologia și filozofia religiei.

Abia din perspectiva acestor strădanii te-ai putea încumeta să îndrăznești a rotunji sufletul neamului românesc, în ceea ce are el mai adânc și mai organic. Multe din aceste lucruri s'au spus și s'au realizat în paginile „*Gândirii*“, de care d. Fecioru par'că nici n'a auzit. Oricum, nu „*Gândirea*“ a pierdut.

Peste toate acestea, neținând seamă de anumite stângăcii de stil, d. Th. Fecioru a realizat un lucru util și de frumoasă laudă pentru toți cei cari știu că o carte cere sudoare și sacrificii, iar o carte despre spiritualitatea românească te costă adesea aspre deziluzii, din a căror experiență însă, poate înflori opera care să ne oglindească drept și întreg sufletul.

NIȚĂ MIHAI

CRONICA LITERARA

ȘTEFAN BACIU: CĂUTĂTORUL DE COMORI. *Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”*. — S-a spus deseori că poezia este o virtute a tinereții. Fără îndoială că afirmația aceasta poate fi însoțită cu multă îndreptățire. La nici o vîrstă poezia nu se simte, nu se iubește și nu se trăiește cu atîta pasiune — cu o pasiune care-și ajunge sîesi — ca în anii plini ai tinereții. În sbuciumul acestei vîrste ea devine o funcțiune a vieții, firească, necesară, fundamentală. În sufletul unui tânăr poezia, chiar atunci cînd nu se manifestă ca năzuință expresivă, există totuși ca un substrat general, ca o stare unanim prezentă în economia spirituală a individualității.

Nu e o întimplare lipsită de tîlc faptul că versurile se citesc mai cu seamă pe băncile școlii sau în solitarele seri ale adolescenței. Atunci rezonanța oricărui stih liric se desfășoară într'un cadru aproape concret. Totul vine să sporească, pentru inima adolescentului, frumusețea unică a poeziei. O sporește și îi dă un caracter de nemijlocită certitudine. De aici farmecul inefabil și atît de consistent pe care lectura versurilor îl lasă în sufletul ființei juvenile.

Nu ne temem de nici o exagerare dacă spunem că Eminescu de pildă, despre care se scriu, în ultimul timp, studii de savantă interpretare, trăiește totuși mai intens în gîndurile frămîntate ale tinereții decît în conștiința și în sensibilitatea cărturarilor trecuți de pragul maturității. Psihologic, lucrul se explică destul de lesne. Tinerii mărturisesc o aderență imediată și totală la lumea nemărginită a creației eminesciene. Deși rareori cunosc exegeza literară trebuincioasă pentru înțelegerea critică a operei lui Eminescu, ei au un cult și o dragoste față de geniul *Luceafărului* care merg pînă la un adevărat fanatism intelectual. Aproape fiecare adolescent cu preocupări beletristice s'a visat și se visează, în momentele lui de fervoare, călcînd pe urmele marelui inspirat al destinului românesc.

Am invocat exemplul lui Eminescu, deoarece el reprezintă sinteza cea mai înaltă a eforturilor noastre înspre o formă de artă originală și astfel, cazul său se impune concludent prin el însuși.

Dragostea de poezie armonizată cu un precoc talent de a da glas cadențat sincerelor emoții ce le resimte, a făcut din Ștefan Baciu unul din cei mai înzestrați cîntăreți ai gene-

rației sale, (—dacă se poate vorbi de generația unui scriitor care deabia și-a împlinit, deunăzi, majoratul.—). La Ștefan Baciu, poezia izvorăște din toate darurile tinereții sale.

Intr'o bucată ce poartă numele așa de grăitor: *Poesis*, autorul se definește în două strofe, — o portretizare pe cît de lucidă pe atît de într'aripată:

*Mă urc, scobor din munți lunari,
Speriu căprioarele, încalec cerbii.
Fiuier haiducii, frații mei stelari
Și dorm sub cap cu perna ierbii.*

*Așa e poezia mea: de dragoste și cer,
Fierbinte, colorată, tinerească.
Tot eu sunt grădinar, amant, vier:
Pasc versul, îl iubesc și-l fac să crească*

Modul acesta de autocaracterizare nu este sporadic. El se întîlneste în *Căutătorul de Comori* foarte des, apărînd cu stăruința unui leit-motiv. Iată, următoarele catene din *Făcuc-au Domnul pre poet*:

*„Să faci” îi zise Bunul „cîntece din toate,
„Din Lună și din pomi, din roduri grele,
„Din bolta limpede, din mugurii de stele
„Din tot ce mintea ta să vadă poate.*

*„Să faci duioase muzici din tristețea Mea,
„Din dragostea ce nu încapă în cuvinte!”
Și tîndrul cu glasul sigur și fierbinte
Răspunse: „Doamne, fie voia Ta!”.*

Prin urmare, Ștefan Baciu se consideră neșovăitor, stăpînul libertății acesteia pe care Domnul i-a îngăduit-o poetului.

El vede pretutindeni subiecte de inspirație poetică. Și dacă poruncile divine au fost rostite pentru a fi ascultate, autorul recentului volum, cu siguranță, că n'a ieșit niciodată din cuvîntul lor. Le-a respectat cu un sacru devotament, respectîndu-și totdeauna și libertatea să trăiască poezia fără nici o restricție realistă.

Citînd *Căutătorul de comori* rămîi cu impresia că, raportată la temperamentul lui Ștefan Baciu, lumea întreagă este o claviatură imensă pe care el izvodește mereu, plămînd melodii în slava tuturor ființelor din cer și de pe pămînt. Poetul se socoiește frate cu absolut tot ceea ce îi cuprinde sufletul și privirea. El se complăce într'o ingenuă familiaritate universală. Deaceia cîntă oamenii și ani-

malele, stelele și rîurile, iubirea și moartea, fericirea și durerea. Cititorul asistă deci, la un soi de poetisare a lucrurilor din timp și spațiu. Elementele transfiguratoare se succed nestingherite de nimic, stimulate de o căldură într'adevăr juvenilă. Ștefan Baciú are o largă capacitate de a se iluziona—și mai ales de a imprima *pecetea iluziei* pînă și celui mai neînsemnat obiect pe care cine știe ce capriciu l-a scos în raza de vibrație a lirei sale. (Liră—bănuim a fi un cuvînt potrivit în cazul de față—deși a căzut într'o penibilă banalizare).

În culegerea sa ultimă, am spus că poetul cîntă ființele și lucrurile de oriunde și de ori-cînd. Trebuie să adăogăm că le cîntă numai împins de plăcerea pură a versului. Sunt sigur că Ștefan Baciú e îndrăgit de sonoritatea, de împlinirea formală a poeziei mai mult decît de chinul elaborării ei. Din această cauză la el nu găsești o tematică, o ierarhie a motivelor axate organic în structura expresivă a poeziei. Virtuozitatea verbală nu mai lasă loc conflictului subteran în al cărui foc încins să se călească diamantul rar al imaginii. Metaforele vin una după alta, revărsate pe vadul unei spontaneități excepționale dar diluate în bogăția cuvintelor.

Versul lui Ștefan Baciú rămîne neconținut fidel dorinței din prima strofă a cărții :

E pentru tine cîntecul acesta, truda e a mea.

*Am făurit în albe nopți atîtea pagini
Și vreau să te topesc într'o pădure de imagini*

Ca pe o lîmpede stea.

Sau :

*E versul cel mai alb pantof de seară,
Pentru un bal la care numai zănele se duc.*

Căutătorul de comori se înfățișează desigur, ca o „pădure de imagini” — și tocmai aceasta constituie una din calitățile prin paradox insuficiente a poemelor ce le conține : un dar strălucit al tinereții care însă are nevoie de o aspră purificare ca să se transforme în valoare autonomă pe planul creației artistice.

Cîntecele lui Ștefan Baciú sînt închinare, cele mai multe, iubirii și femeii. Ardoarea neprihănită a poetului a făurit o imagine aeriană și senină aceleia pentru care s'a trudit să înfrumusețeze lumea. Se desprinde din stihurile erotice ale *Căutătorului*, năzuința curată înspre desăvârșirea femeii adorate — nu ca persoană ci oarecum ca principiu elevat al existenței.

Tu stai așa : cu ziua ca o manta pe umăr

*Și cu-o bogată salbă de soare pe grumaz.
În piept cum bate viața, aud și singur număr*

Cum bruna ta paloare îți vine în obraz.

Participarea aceasta a elementelor cosmice la împodobirea ireală a femeii îmi pare a fi una din comorile din plin descoperită de căutarea înfiorată a autorului. Ea reeditează cu succes o alegorie din *Drumeț în anotimpuri*, culegerea mai veche a lui Ștefan Baciú. Aici însă se vedește o concentrare expresivă care ne arată că evoluția literară a poetului poate să ducă la o severă strunire a imaginului.

Insemnăm cu bucurie constatarea că Ștefan Baciú a izbutit să se elibereze de înfriurile livești ale debutului. Poezia lui e mai sigură acum pe ea. Rareori s'au făcut vizibile reminențele din T. Argezi, Nichifor Crainic și Lucian Blaga.

Procesul de clarificare și de găsire are, în orice caz, un sens ascendent. Lămurirea cuvenită va veni mai tîrziu. Pentru ca fazele străbătute să fie răsplatate marcate—și odată, cu ele chiar biruințele artistice—, credem că ar fi mai strategic și mai util ca Ștefan Baciú să mărească intervalul de timp, dintre tipărirea volumelor. Cu șase cărți de poezii la vîrsta lui e o glorie dar și o primejdie, în aceiaș măsură, de luat în seamă. Steaua poetică a lui Ștefan Baciú este o surpriză a literaturii noastre din ultimul deceniu.

De ce oare tînărul poet nu ține să o înzestreze cu o strălucire, mereu proaspătă nelăsînd-o să se ivească decît atunci cînd trebuie?

SEPTIMIU BUCUR

*

ST. BEZDECHI : „ANTOLOGIA POEZIEI GRECEȘTI, 1800—1930” (Ed. „Symposion”).— Am scris în repetate rânduri, sugerînd prezentarea literaturii vecinilor noștri ; tăcerea care a fost răspunsul, a însemnat pentru noi o mare tristețe. Prea ne izolăm, prea lăsăm să treacă pe lîngă noi lucrurile pe care trebuie să le cunoaștem și prea mult ne legăm de-o anumită literatură a apusului, prețioasă, snobă, salonardă — deci inutilă. Și tocmai fiindcă și în acest sezon literar vitrinele librărilor gem de aceste producții, cartea domnului Bezdechi a fost o bucurie din cele mai depline. Nu numai fiindcă ne prezintă întreg aspectul poeziei noi din Grecia, dar și pentru că e o lucrare prețioasă, care va trebui

să tragă după ea, altele de acest gen. Ne gândim de pildă la o antologie a poeziei bulgare, jugo-slave sau albaneze, cărți care pe lângă documentul pur literar, ne-ar putea prezenta un interes de voință și de istorie. În această direcție vor trebui să lucreze cei câțiva specialiști pe cari îi avem, (ne gândim de exemplu la d. A. Balotă) pentru a ne putea prezenta un aspect viu și pregnant al unor culturi vecine.

Intorcându-ne la interesanta antologie a domnului profesor St. Bezdechi, va trebui să ne bucurăm în primul rând că această carte a putut apare. Poatecă în râvna de a ne prezenta cât mai bine poezia greacă d. Bezdechi a introdus în antologie prea mulți poeți, dar această greșeală este întrucâtva scuzabilă, ba chiar explicabilă.

Crescând în timp cam alături de poezia cultă dela noi, poezii greci au știut să ne înfățișeze momente din cele mai interesante, alături de inexplicabile puncte slabe, pe care le-am putut intui la lectura volumului. Trebuie să facem afirmația că, în acest sens, poezia greacă este în general inferioară celei dela noi, lucru pe care nu-l putem (din păcate) cerceta la sursă, dar pe care l-am văzut în repetate rânduri la atâția poeți din antologie. Munca d-lui Bezdechi este însă una din cele mai conștiincioase și mai de preț, iar dacă nu întotdeauna versul nostru s'a putut potrivi celui grecesc, vina în nici un caz nu o poartă traducătorul. Purcezând la unele citate, ne vedem în fața unei abundențe de nume dintre care am reținut, cu deosebire, câțiva care ni s'au părut a fi mai originali și mai poeți.

În primul rând va trebui să-l cităm pe marele Kosti Palamas, care într'adevăr e un poet din cei mai originali, reprezentând cu lumină și substanță noua Helladă. Apoi vom mai cita pe: Kl. Markinas, din care ne îngăduim să transcriem o strofă de-o rară gingășie:

„Cele mai scumpe, mai de preț corale
„Nu pe-a crăeselor grumazuri le găsesc;
„Cele mai scumpe, mai de preț corale
„Pe fundul mărilor se irosesc“.

Mai departe am aflat poezii care ne grăesc despre talentul autorilor, la: S. Skipis, K. Karyotakis, R. Golfis, Rita Bumi, G. Atanas etc. Spre marea noastră părere de rău nu putem să lungim citatele și deaceia va trebui să mai punem pe hârtie numai două strofe din ultimul poet citat. Poezia se numește: „Provincialele“ și ni se pare a fi una din cele mai interesante și mai de preț din volum:

„La mine, cel hoinar, privesc ciudat,
„Provincialele doamne, neschimbate;
„Cum plec, se-așează la pian îndat“
„Să-și dreagă inimile descordate.

„Dar al vieții lor gol nesfârșit
„Nimica să îl umple nu mai poate.
„Câte-astfel de matroane-am întâlnit!
„M'or fi uitat? Eu mi-amintesc de toate!“

Regretăm însă că elanul, uneori prea liric, al traducătorului, a permis ca alături de poezii pomeniți mai sus, să se strecoare și licențe ca: G. Suris, G. Molfeta, care nu au înclinici în mână, cu poezia adevărată. Iată deci un reproș pe care ne îngăduim a-l face domnului Bezdechi: în dorința de a fi cât mai complet, d-sa a devenit cu mult prea îngăduitor, strecurând în paginile mult prețioasei d-sale antologii, o seamă de versificatori care nu au nici o legătură cu poezia.

Oricum, lucrarea d-lui St. Bezdechi — distinsul profesor universitar din Cluj — e o piatră de început, pe care se va putea clădi cu foarte mult folos. Însoțită de-un amănunțit studiu asupra tuturor poezilor înfățișate în volum, studiu pe care orice doritor *de-a cunoaște*, îl poate ceti cu foarte mult folos, această „Antologie a poeziei grecești“ e o carte pe care o remarcăm și-o subliniem cu toată simpatia, document de poezie, dar și de istorie literară, am vrea-o cât mai cetită și mai comentată. Și nu se poate ca din această cunoaștere să nu iasă la iveală idei noi și rodnice, care sunt atât de necesare unei culturi vii.

Va mai trebui să spunem o vorbă de laudă la adresa grupării clujene „Symposion“, care ne-a prezentat cartea d-lui Bezdechi în condițiuni grafice de-o rară frumusețe, pe-o hârtie care încântă, deopotrivă, mâna și ochiul. Suntem foarte bucuroși că încă un gest de cultură a pornit din capitala Ardealului și deaceia căldura acestor rânduri.

ȘTEFAN BACIU

*

N. IORGA: OAMENI CARI AU FOST —
Seria IV-a. — Multiplă și prodigioasă este activitatea lui Nicolae Iorga.

Mi se pare însă că în acele casete cu care zilnic ne obișnuiește „Neamul Românesc“, și obișnuia pe cei din altă generație „Semănătorul“, și care au dus la închegarea volumelor de *Oameni cari au fost*, este concentrată sub toate aspectele creatoare ale unei atât de puternice personalități întreagă arta sa. În cele câteva rânduri, de multe ori o singură

frază, se întâlnește și poezia — mai ales ea, și istoria, și memorialistica, și critica literară, și dramaturgia — unele pagini, ca *Săptămâna Regelui Carol I*, fiind adevărate pagini de dramă, și filosofia și chiar epica de largă respirație — romanul, pe care nu l-a scris încă.

In Oameni cari au fost este prin esență o artă a concentrării și a stilului cascadă, impetuos.

Majoritatea celei de a patra serii o alcătuiesc figuri din trecutul apropiat nouă, din perioada postbelică, publicate mai toate în „Neamul Românesc”. Prea puține sunt paginile evocatoare de oameni și stări de dinainte de războiu, doar cele prilejuite de moartea Regelui Carol I. Incolo, figuri contemporane, pe care le-am cunoscut, care s’au impus vieții prin muncă și spirit de jertfă, prin omenia lor. Mai ales prin omenie.

Un Temistocle Bocancea, fost primar al Cernăuților pe timpul Rușilor, deși „om ciudat, exagerat, bolnav, el a fost un bun și credincios Român”; la fel și protopopul fără biografie Vasile Damian, care „dând tot ce poate, nu înțelege a fi decât *ca toți ceilalți și pentru ceilalți*”; sau Septimiu Albin, unul din tinerii Memorandului, ajuns funcționar al Academiei Române, „a lucrat cinstit și și-a isprăvit viața fără a fi trăit-o; ori acei doi *martiri*: Lascar Luția și Virginia Stoicescu, cel dintâi voluntar bucovinean, căzând întru apărarea Bucureștilor, iar cea de a doua, studentă la Științe Naturale, și-a găsit sfârșitul târîtă în închisoare tot în acele zile de restriște, fiind apărătoare a Regelui jicnit.

Tot așa de impunătoare prin evocarea lor și sensul ce li-l dă, sunt — așa să le spunem — și acei *oameni de ispravă* din domeniul practicului, figuri de români ca Damian Drăgănescu, negustorul gălățean, sau Inginerul C. R. Mircea, ca și Căpitanul de industrie: Roman Căpățână, și mai ales figura acelui Stănescu, feciorul de țaran care „cu mâna lui aspră palmuește”, pe toți miniștrii și demnitarii înalți care nu lasă nimic pentru nevoile neamului.

Peste tot însă paginile sunt pline cu figuri de *Oameni cari au fost* prin cultura lor, prin știința și talentul lor; portrete fizice, dar mai mult morale admirabil prinse, prin linii de-o esențialitate clasică. Ici ne trec pe dinainte figuri de mari oameni ai umanității: Paul Doumer, omul de bogată cultură și frumos talent, dar și de înalt civism, „ajuns între părinții a căror durere reținută sugera toată

jertfa eroică a patriei sale”, Masaryk, Albert Thomas, Gaston Doumergue, Venizelos, ca să sfârșească cu figurile mărețe ale țării sale: Gh. Țițeica, Iacov Antonovici, C. Hamangiu, Gh. Longinescu — *un martir al științei și datoriei*, Gh. Marinescu — *un lacom de a ști*, Octavian Goga — *un suflet de luptător*, Ovid Densusianu — *un neadaptabil*...

Și în toate aceste portretizări morale și fizice, câtă ingeniozitate nesfârșită în ale genului și artă a cuvântului, care isbește și fixează oameni cari au fost, pune N. Iorga. Câtă artă, spre exemplu, pune pentru a ne fixa figura de mare inadaptabil a lui Ovid Densusianu, coboritorul din „Dacul cu părul și barba colilie” — Aron Densusianu și „Călărețul singuratic, îmbătat de vântul culmilor proprii închipuiri” — Nicolae Densusianu.

Intreg volumul însă este predominat, centrat, dacă se poate spune, de două figuri impunătoare: *Carol I și Regina Maria*. Nu există pagini în literatura noastră mai cuprinzătoare și mai pline de sens ca acestea ale lui Nicolae Iorga, scrise pe marginea destinului Regelui Carol I (*Regele Carol I, Săptămâna Regelui Carol I, Cuvântare despre Carol I, Regele Carol în presa bulgară, În amintirea lui Carol I: a trecut soarta*) (38—64), destin de adevărat erou prin *umanitatea* chinuitoare a naturei Sale, prin sufletul bun și plin de poezie, iar de altă parte severitatea rațională a misiunii sale. Și mult mai emoționat scrise prin duiosia de necuprins sunt celelalte prilejuite de moartea Reginei Maria (*Un suflet mare s’a dus: Regina Maria, Un suflet cum nu va mai fi altul, Regina Maria, Doamna noastră Maria în Mărturiile Sufletului ei, A ceea care a lipsit: Regina Maria*).

S’a spus că stilul lui Nicolae Iorga e un stil încâlcit, de neînțeles. Poate pentru scrierile sale istorice, unde scurtîmea perioadelor și curgerea lapidară tinde să le facă mai ușor de urmărit și mai de înțeles de oricine. Dar stilul lui literar, din volumele *Oameni cari au fost* este tot ce poate fi stil mai bogat și colorat, mai plin de armonie și arhitectonică, din arcade și firide. Definiția lui Buffon că „le style c’est l’homme”, nu poate să-și capete o mai deplină confirmare ca în stilul N. Iorga. Plin de patimă clocotitoare, dar și de lirism patetic, omul, temperamentul ardent se strecoară printre rânduri ca un râu de munte ce-și mână apa pe sub pământ, pentru a isbucni mai știu unde.

Sacadată, totuși caldă și îmbietoare — ca în acea minunată pagină evocatoare, demnă

de cea mai pretențioasă antologie, — *In amintirea lui Carol I: A trecut soarta* — deodată fraza lui N. Iorga își arcuște perioade pe pagini întregi, unde nimic nu e de prisos, cuvintele avându-și rezonanța lor noțională, cu care poetul, cu istoricul și cu gânditorul te poartă prin meandrele unei întregi atmosfere.

Inmormântarea lui Carol I, — dar unde este descrisă mai impresionant ca în fraza ce urmează?

„...Și, ca pentru alți Domni bătrâni pe cari i-a luat toamna blândă odată cu cele dintâi lacrimi ale ploilor pentru moartea apropiată a omului, tot așa lunca Argeșului își scutură din miile de copaci bătrâni aurul frunzelor moarte, așternându-l pentru convoiul stăpânitorului și sămănându-i sicriul, pe când în fund muntele stă aspru, măreț sub zăpada sa imaculată, icoană materială a sufletului ce s'a dus acum, plin de melancolia simțirilor ce cad sub austeră înfățișare rece a Regalității și în așteptarea primăverii, a vieții nouă ce va veni“. (pg. 52).

Evocator desăvârșit, portretist ca nimeni altul, Nicolae Iorga este și un stilist ce nu va întârzia să pătrundă și în manualele de școală.

*

AL. DIMA: CONCEPTUL DE ARTĂ POPULARĂ. — Studiul comparat al d-lui Al. Dima — *Conceptul de artă populară*, este un început dintre cele mai serioase în a ne defini atât de amplu, în lumina cercetărilor occidentale, conceptul artei populare, recordat continuu la creația populară românească. În peisagiul cercetărilor noastre de asemenea natură el este prematur și absolut inedit. În cadrul studiilor europene, îndeosebi a celor germane, a cărui tribut ar este, *Conceptul de artă populară* al d-lui Al. Dima, înseamnă „un pas — cum însuși autorul precizează — în vălmășagul tezelor și antitezelor ce se încrucișează cu vioiciune în literatura problemei, determinându-le critic valoarea și reținând rezultatele pozitive de până acum. Se va putea făuri în acest chip un concept al artei populare care să oglindească stadiul contemporan al problemei (pg. 15), cu alte perspective și cu noi ferestre deschise larg către orizonturi în spre care trebuie să se îndrepte cercetările de azi.

Din considerațiile asupra formei este de reținut că arta populară „folosește în genere mijloacele geometrice cele mai simple ale ordonării. Despre aceste observații esențiale vorbește și Francisc Sirato în *Arta*

plastică românească (Gândirea 1924, Nr. 1), articol substanțial întru fixarea structurii artei noastre populare.

Unde mi se pare că d. Al. Dima a adoptat o poziție neclară în vălmășagul tezelor și antitezelor, pe care i le pune literatura problemei este atunci când caută să aducă în discuție pe un plan modern valoarea estetică a artei populare. Involburat de teoriile marxismului științific și a sociologismului monografic, afirmă că individul plăsmuitor de valori populare manifestă „o indiferență aproape totală pentru preocuparea estetică“ că arta populară fiind cu totul legată de viața practică „o înțelegere a ei nici nu poate fi posibilă în afară de aceasta“. Că „o preocupare de a realiza valori estetice — condiție sine qua non a artei — nu pare a-l urmări pe omul din popor“. (pg. 100). Că peste tot această preocupare utilitară înneacă pe cea estetică.

O întrebare îmi trece prin minte: Ce preocupări utilitare va fi avut ciobanul carpătin, ce scopuri practice va fi urmărit el când a creat acele doine ori balade, acele „Flori alese“ ale sufletului său, cum frumos le numește Ovid Densusianu? Se va fi gândit el la vr'un premiu academic sau la vr'un „succes de librărie“? Și mai departe, ca să cuprindem întregul fenomen al creației populare, ce gânduri practice vor fi încercat pe țărânul care-și încrustează bâta, fluierul, furca de tors, ori poarta sau troița dela răscruci de drumuri într'un fel de al lui, de o frumusețe rară? Sau femeea când încondează ouăle, ori îmbină culorile după o anumită manieră pentru a ne da acele altite argeșene sau covoare basarabene? Nimic altceva decât po-doaba, „pitorescul ca pervaz al vieții“ — după cum spune Lucian Blaga. „Setea de culoare, de amănunt, de variație, de belșug de forme, jocul sieși suficient al imaginației, beția ornamentului și aventura arabescului, se realizează în sudetul european și în răsăritul apropiat, ca o haină a unei întregi culturi, parcă spre a întâri odată din plin teoria frumosului ca „finalitate fără scop“. (Spațiu Miortic — Pitoresc și revelație, pg. 167) Iată deci frumosul ca finalitate fără scop ce se realizează în arta populară balcanică, răsăriteană, deosebită, ce-i drept, de cea apuseană — utilitară, practică. — Un distinguo impus de structuri artistice diferite.

Prețios material de discuție și perspective noi și sigure deschide d. Al. Dima *procesului creației în arta populară și circulației ei*. Por-

nind dela concepția romantică a problemei, dela Schlegel, care atribuia cântecului popular o origine ascunsă, tainică, misterioasă, poposind la largi discuții cu Hans Naumann și mai ales cu Iulius Schwietering — care susține că creația populară nu se poate desvolta decât ca exponent al comunității, prin individul ales, înzestrat, autorul „Conceptului de artă populară” adoptă deslegarea direcției sociologice, după care „*Artă populară rămâne în consecință și pentru noi o artă a comunității manifestată prin individualități*” (pg. 133).

Trecând peste acele „Unități sociale creatoare de artă populară”, de care amintește d. Al. Dima — pentru noi rămânând singur *sătul*, și peste „Condiția psihologică a creației”, capitol deosebit de important, să ne oprim puțin și asupra ultimei părți: *Circulația ca element definitoriu al conceptului*. Desigur că acest element este capital pentru arta populară, fără de care nici nu se poate concepe. Cu el creația se despersonalizează, devine de o factură impersonală, atemporală și abstractă, prin descompunere și recompunere. Căci operele individuale modificate d. Al. Dima îi distinge două momente concomitente: distructiv și constructiv.

„Anonimă”, „colectivă”, „trece din gură în gură”, iată elementele pe care școala le re-

petă și le mai repetă încă dela an la an cu privire la procesele artei și poeziei populare. Să sperăm că studiul tipărit de curând de Fundațiile Regale va avea darul să rotunjească și să dea conținut deplin unor noțiuni devenite banale.

Definiție amplă și temeinică, a artei populare, bine susținută, cu trimiteri la cea mai diversă literatură a problemei, printre care sgârcit se strecoară aportul personal al autorului — sgârcit, dar este, studiul d-lui Al. Dima — *Conceptul de Artă populară* îl fixează definitiv ca pe cel mai priceput și pregătit tânăr al generației de azi. De fapt contribuția sa dela „Datina” și „Ramuri”, ca și diversele studii publicate ni l-au remarcat ca pe cel mai activ și pasionat cercetător al fenomenului spiritual românesc — pasionat nu de dragul de a se remarca și impune prin discuții dinamitarde, obișnuite acum câțiva ani în urmă, ci de focul discuțiilor. Așa, fie că într'un moment a combătut ortodoxismul tradiționalist al „Gândirei” cu argumente isvorite dintr'o atmosferă a vremii, nu l-a împiedicat ca mai târziu să reia problema în acele „Zăcămintе folclorice în poezia noastră contemporană”, atât de apreciate și prin materialul oferit de gândirism.

GH. VRABIE

CRONICA MARUNTA

GÂNDIREA IN ANUL XIX. — Cu numărul de față, revista noastră intră în anul al XIX-lea de existență. Ținem să însemnăm acest eveniment ca una din puținele satisfacții, pe care le dă sarcina grea de a conduce o publicație periodică în România. Căci într'o țară unde cel mai ușor lucru e să ajungi cât de sus pe nemuncite, cel mai greu rămâne acela de a lucra în domeniul creației culturale. Acum câțiva ani, însuș M. S. Regele observa cu mahnire ce trist lucru e ca, la o populație de aproape 20.000.000, să avem numai 5-6000 de cititori. Media aceasta însă privește cartea literară, iar nu revistele. Cunoaștem situația celor mai de seamă dintre cele care apar azi. Unele, oricât de interesante ar fi, nu se ridică totuși nici la a cincea parte de tiraj din media de mai sus. Dintre toate *Gândirea* ține recordul, având cam jumătate din această medie a cititorilor. Relativ, e mult; dar raportându-ne la masa celor catorva sute de mii de „intelectuali” din țară, e foarte puțin.

Nu ne trece prin gând să facem nimănui muștrări imbufnate, ci numai constatăm o situație în legătură cu greutatea de apariție a unei bune reviste. După o existență de 18 ani, *Gândirea* însemnează un capitol vrednic de luat în seamă al culturii noastre contemporane și are acest prestigiu chiar față de cei mai înviersunați adversari ai ei. Dar ea se găsește într'o situație paradoxală. Cititorii actuali, admitând prin absurd că toți ar fi buni platnici, nu-i pot întreține apariția și, dacă ar avea de zece ori mai mulți, dificultățile ar crește în proporție directă. Faptul se explică ușor. În general, o revistă costă mai mult decât prețul cu care se vinde. *Gândirea* excelează în această privință. Ea costă exact de 3 ori mai mult decât prețul scris pe copertă. Și anume: costul unui exemplar e 45 de lei, iar prețul de vânzare e 20 de lei, dintre care 5 lei aparțin vânzătorului. Astfel fiecare exemplar din revistă însemnează o pagubă de 30 lei pentru administrație și o favoare egală pentru cititor. Lucrul se poate lesne controla

dacă adăugăm că un număr din *Gândirea*, dacă l-am transforma în carte de format obișnuit, ar rezulta un volum de aproape 300 de pagini. Imaginați-vă acum o asemenea carte, tipărită pe hârtia de lux a revistei noastre, și care s'ar vinde cu 20 de lei! Aceasta e situația materială, reală, a *Gândirii*.

La ea se adaugă încă două mari inconveniente. Unul e acela că nu toți abonații binevoiesc să trimită odată pe an 200 de lei, abonamentul derizoriu. Dacă sunt oameni, cari, de ani de zile, se achită cu o exactitate matematică, — ceea ce le face onoare și lor și nouă —, sunt alții cari, din neglijență ori din deliciul de a ne înșela, rămân surzi la apelurile noastre. Al doilea mare inconvenient îl alcătuiește vânzarea cu numărul, prin librării și chioșcuri. E cel mai mare. Credem că în nicio ramură de comerț nu există oameni mai incorecți ca între librari și chioșcari. Oricâte apeluri ar primi, abia jumătate dintre ei binevoiesc să-și achite conturile. Aceasta e, de altfel, o racilă generală în regimul haotic al imprimatului — cărți, reviste, ziare — din România noastră. D. director administrativ al Fundațiilor Regale, Adrian Scărlătescu, ne-a comunicat, într-o convorbire, aceleași triste constatări. Colportajul imprimatului e o chestiune extrem de importantă în difuzarea culturii și organizarea lui se impune ca o problemă de Stat.

Aceste două inconveniente diminuează în chip considerabil suma care ar reveni din prețul modic, ce figurează pe coperta *Gândirii*. Iată condițiile dificile în care trebuie să apară o revistă elegantă cum e aceasta, care trece înaintea multor publicații de peste hotare.

În asemenea împrejurări, redactorul ei e nevoit să umple golurile, cheltuind o bună parte din energia lui în solicitări, ce implică uneori sacrificiul demnității. El o face totuși susținut de conștiința misiunii, pe care o îndeplinește această revistă în mișcarea culturală a țării. Existența ei de 18 ani se datorește în rândul întâiu eminentilor colaboratori cari, cu fiecare număr, îi sporesc prestigiul, dar nu mai puțin multiplei trude de fiecare zi a unei energii de unul singur, pentru a-i asigura ordinea gospodărească.

Am citit de curând într-o bună revistă bisericască dela Bălți, *Insemnări creștine*, un articol de îndreptățite elogi aduse distinsului ierarh de acolo. În articolul acesta însă, scris de d. profesor I. G. Savin, i se atribuie oarecum ierarhului sărbătorit bunăvoința de a fi apropiat pe vremuri mișcarea *Gândirii* de Bi-

serică. Regretăm că lucrul e cu desăvârșire inexact. O asemenea inițiativă ne-a aparținut exclusiv nouă în naivitatea, pe care o aveam acum vreo 15 ani de a crede că o acțiune de profundă încreștinare a minților creatoare de cultură va găsi înțelegere și apreciere în ierarhia superioară a Bisericii noastre. Ne-am înșelat atunci ca de multe ori în viață. Există numai doi ierarhi, cari au apreciat efectiv însemnătatea *Gândirii*, cu tot ce reprezintă ea în cultura contemporană: Mitropolitul Nicolae al Ardealului, care e om de vastă cultură, și episcopul Clujului, Nicolae Colan, în fosta sa calitate de ministru al Cultelor și Artelor. Incolo, niciun sprijin și nicio recunoaștere din partea ierarhiei superioare, de unde ne-a fost dat să primim, dimpotrivă, unele din cele mai dureroase lovituri, din câte am primit în viață. În toiul polemicelor acerbe, care au fost necesare pentru afirmarea crezului nostru de cultură creștină, adversarii noștri ne-au ripostat că profesăm o ardoare susținută de Biserică, — de parcă ar fi fost ceva rușinos ca Biserica națională să susțină un curent de încreștinare a culturii! Numai că, în timp ce primiam asemenea atacuri, ce voiau, chipurile, să ne defăimeze în ochii publicului, Biserica, prin ierarhia ei superioară, rămânea total indiferentă, dacă nu, în cel mai rău caz, ne pregătia lovituri în loc de binecuvântări. E un capitol de viață, pe care regretăm că l-am trăit, nu pentru noi, ci pentru alții, chemați în situația de a fi apostoli ai gândului divin în această lume contemporană cu sufletul devastat de laicism. Până să vină prilejul să scriem pe larg acest capitol dureros, ținem să se știe că, fără mândrie și fără umilință, Biserica noastră, afară de cele două cazuri citate, n'a avut și nu are absolut niciun amestec în mișcarea gândiristă. Nimeni n'are dreptul să se măgulească cu vreun asemenea amestec pozitiv, când numai noi singuri știm câte sângerări am îndurat pentru afirmarea acestui curent.

Satisfacția că trecem în anul al XIX-lea e legată astfel de nenumăratele dificultăți, pe care le-am biruit numai cu ajutorul lui Dumnezeu.

AL. VLAHUȚĂ. — Data de 19 Noembrie 1939, când s'au împlinit 20 de ani, dela moartea poetului A. Vlahuță, a trecut de abia observată. S'a luat act și s'a trecut mai departe ca peste un lucru fără însemnătate. Domină azi în presa literară un fel de coaliție a câtorva cronicari cu pretenția de a decreta ei ce este

și ce nu este valoare în literatura noastră. Pentru acești neisprăviți, un scriitor ca Vlahuță nu reprezintă mai nimic, fiindcă nu e original ca Arghezi sau ca bărbierul Camil Baltazar. Coalitia e bine organizată; ea deține foiletoanele câtorva cotidiene și rubricile câtorva reviste mai însemnate și înrăurește intimidând chiar judecata foștilor admiratori ai marelui scriitor.

Am vrut să-i rânduiim o comemorare la radiodifuziune și n'a fost chip; am vrut să tipărim o cârtică cu ceea ce am scris despre poet la diferite prilejuri, dar editura, care beneficiază de opera lui, ne-a refuzat. În *Gândirea*, personal n'am avut tihna să scriem ceva nou și nici camarazii noștri, pe cari Vlahuță i-a iubit atât de mult, n'au găsit o seară pentru pioasa-i evocare. Suntem astfel cu toții vinoși față de memoria omului și artistului fermecător, care știa să ne primească în casa lui ca într'un templu al celei mai curate prietenii. Și-mi aduc aminte cât de fericit se simțea fiecare că maestrul i-a întins mâna și i-a spus o vorbă de iubire și de încurajare. Alexandru Vlahuță știa să iubească așa cum nimeni n'a putut iubi din câți au trecut prin vulgarul Parnas românesc. Iar noi nu ne pricepem la altceva decât să-l uităm cu desăvârșire.

Literatura noastră e tânără și, din această pricină, nu prea bogată în valori. Dar dintre toți câți au pus sufletul s'o întemeieze și să-i dea prestigiu, cel puțin câteva nume ca Eliade, Alexandrescu, Alecsandri, Bălcescu, Odobescu, Eminescu, Slavici, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, Coșbuc sau Creangă, nu ne e îngăduit să le uităm. Eminescu și Caragiale într'adevăr nu sunt uitați. Dar un Coșbuc și un Vlahuță parcă ar fi trăit în preistoria unui alt continent.

Alexandru Vlahuță a jucat un rol considerabil în dezvoltarea culturii noastre. În primul rând, prin creația sa în vers și în proză. Un poem ca *Iubire*, de o concepție atât de înaltă, e ceva unic în poezia noastră. *Dan* e întâiul nostru roman modern, care a făcut epocă. Nuvelele sale pun uneori probleme adânci cum nu găsim la ceilalți prozatori ai vremii. Afară de acestea, eseistica lui Vlahuță a jucat un rol imens în educația națională și în formarea unei conștiințe etice a apostolatului. El e cel dintâiu tâlmăcitor către neamul său al geniului lui Nicolae Grigorescu, în monografia scrisă cu o perfecțiune de stil epocală. Iar *România Pitorească*, intrată în

patrimoniul școlii, a rămas până azi imnul fără egal al pământului strămoșesc.

În plus, Alexandru Vlahuță a fost un mare animator al mișcării noastre culturale. A întemeiat reviste ca *Viața* și *Sămăntorul*, și ziare ca *Dacia*, care însemnează etape istorice în dezvoltarea scrisului românesc. A descoperit și a pus în circulație talente noi ca P. Cerna, St. O. Iosif și atâtea altele. N'a existat un alt scriitor să se bucure cu o generositate mai largă și să patroneze mai fericit condeiele tinere, ce se iveau în literatură. Eu am cunoscut, dimpotrivă, scriitori pe cât de mari pe atât de egocentrice și de meschini față de biruințele tinerilor, în cari vedeau parcă primejdii adumbritoare în loc de confrăți mai mici, cari aveau nevoie de un cuvânt bun și de o îndrumare. Alexandru Vlahuță a fost din acest punct de vedere un suflet de o lărgime supraomenească, știind să trăiască biruințele altora cu o bucurie mai mare decât dacă ele ar fi fost ale lui.

El ne-a lăsat o atitudine etică de un îndoit înțeles superior: etica responsabilității cuvântului scris, realizată în toată opera sa și cântată în acea poezie clasică: *Cuvântul*; și etica prieteniei ocrotitoare față de noile talente. Pentru Vlahuță, arta nu înseamnă „să fiu eu singur“, ci „să fim cu toții“, adică să lucrăm cu toții la acel mare chip ideal al patriei, care e literatura. Un sentiment de profundă solidaritate cu neamul său, așa cum l-a trăit un Eminescu sau un Coșbuc. Îl făcea să îmbrățișeze cu entuziasm pe tinerii scriitori, pe cari el îi socotea solii neamului, investiți cu misiunea de a-l portietiza pe pânza de azur a veșniciei. Nu putea fi om de rând cel care profesa și practica o asemenea concepție de artă; și Alexandru Vlahuță n'a fost om de rând și nici scriitor de duzină. Ceea ce îmi place la N. Iorga, care l-a cunoscut de aproape cum a cunoscut toată marea pleiadă a timpului, e că atunci când vorbește de Vlahuță, fraza sa capătă o anume solemnitate de parcă ar vorbi de marele preot al artei naționale. Căci într'adevăr, pentru Vlahuță, arta era o mare preoție *sui generis*, un arhierat laic cu menirea de a împărtăși mulțimii cuvântul cum preotul dăruiește Euharistia depe masa sfântului altar.

E un semn de înjosire a noastră să uităm pe poetul, care, s'a ridicat până la această amețitoare înălțime a soliei scriitorului în viața neamului său. Sau poate mai știi, tocmai din această pricină numele lui A. Vlahuță e ținut în uitare. Într-o vreme de deca-

dență a artei ca misiune social-națională, într-o vreme când pornografia și ațurarea solilocviului ermetic au fost proclamate drept principii ale scrisului românesc, într-o vreme când valorile sunt prețuite cu atât mai scump cu cât s'au muiat mai adânc în locurile dosnice, unde și împărații sunt nevoiți să meargă, actualizarea lui Vlahuță și a superioarei sale concepții despre misiunea scrisului, era într'adevăr un lucru incomod. În România răvășită de azi, există un anume curent de pervertire intelectuală, al coaliției de care am vorbit, după care, cu cât un scriitor reprezintă o valoare etică mai pură cu atât e mai depreciat și cu cât altul însumează o mai execrabilă cuintesentă de abjecțiuni cu atât e mai încununat de elogiul.

I. PETROVICI DESPRE ALFRED FOUILLEE. — În ultimul număr din *Revue de métaphysique et de morale*, închinat aproape întreg comemorării diferiților filosofi, d. I. Petrovici scrie un remarcabil studiu despre Alfred Fouillée, cu prilejul centenarului nașterii acestui gânditor. Fouillée e filosoful *ideilor-forțe*, expresie care a făcut o carieră universală, detașată de sistemul în care a fost încadrată. Acest sistem e înfățișat de d. Petrovici în compoziția lui eclectică, alcătuit din determinism și libertate, din evoluționism și spiritualism, elemente contradictorii, topite împreună în ideea dominantă a sistemului, aceea că voința este esența realității.

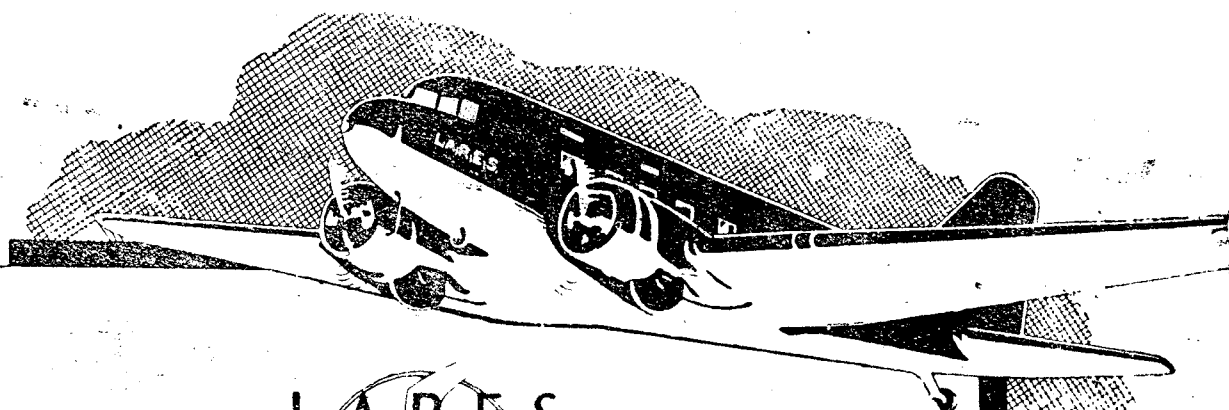
O îndoită dificultate întâmpină expunerea acestei filosofii: una e complexul elementelor ce-o alcătuiesc, iar alta, implicită, e judecarea sistemului în relațiile sale istorice. D. I. Petrovici situează pe Fouillée, în contrast cu pozitivismul lui Auguste Comte, în curentul neospiritualist al gândirii franceze și, diferențindu-l de spiritualismul nedeterminist reprezentat de Renouvier, Ravaisson, Lachelier, Boutroux și Bergson, îl definește ca pe un spiritualist determinist împreună cu discipolul său I. M. Guyau.

Considerându-l dinlăuntru, d. Petrovici analizează elementele componente ale sistemului cu o admirabilă pătrundere și cu un spirit critic ce nu scapă niciunul din nodurile vulnerabile ale ideilor; considerându-l de dinafară, formulează asupra însemnătății lui istorice o judecată, cred, definitivă.

Cugetarea lui Alfred Fouillée, care a deținut un moment actualitatea filosofică, a căzut în desuetudine din trei motive inerente, pe care autorul studiului le precisează astfel: primul e că atâtea elemente contradictorii se fuzionează real în gândirea lui Fouillée și astfel *ideea-forță*, care trebuia să le contopească, rămâne mai mult o „sinteză verbală“, al doilea, evoluționismul psihic, reprezentat de filosoful francez, e prea inconsistent față de evoluționismul mecanic al lui Spencer, pe care a voit să-l depășească; și al treilea, un sistem eclectic, prin natura lui moderată, e sortit să nu stârnească entusiasm și să nu fecundeze curente.

Cum se poate ușor vedea, Fouillée e un subiect dificil nu prin adâncimea ideilor, ci prin aderențele multiple ale eclecticismului său. Abordându-l, d. I. Petrovici a realizat totuși o adevărată capodoperă de monografie condensată. Cititorul nostru e rugat să-și amintească de cellalt studiu similar, publicat în *Gândirea*, pe o temă tot atât de dificilă: Emile Boutroux. D. Petrovici posedă un fel cu totul personal de a scrie studii de istoria filosofiei. Erudiția rară, pe care o stăpânește, nu îngreuiază niciodată, fiindcă e prezentată în esența afinităților infinitezimale ale ideilor cu o dexteritate uimitoare, iar fraza, elegantă totdeauna, are o precizie de termeni teologală, am putea zice. Ideea se desfășoară ca săpată în clarități de marmură. E o mândrie, firește, că un român a fost invitat de celebra publicație pariziană să comemoreze pe un filosof francez, cum e invitat în egală măsură demarile publicației germane. Prin asemenea studii și prin conferințele ținute în străinătate, d. I. Petrovici are azi un profil european în mișcarea filosofică.

NICHIFOR CRAINIC

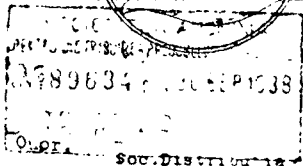

L. A. R. E. S.

LINIILE AERIENE ROMANE EXPLOATE CU STATUL

SOCIETATE ANONIMĂ
Calea Aerodromului Băneasa - 1938

ADRESA TELEFONICĂ L. A. R. E. S.
TELEFON: 111111 - INTERCOMUNICARE
A. P. / E. P.

BUCHAREST 1 29 Septembrie 1938.
No 4703

1000
Str. Gral Budişteanu

Domnule Director General,

În ziua de 2 Octombrie a.c. începe
tează exploatarea noastră pe anul 1938.-

La acest sfârşit de exploatare re-
gulată şi interes, ţinem a vă aduce viile noastre mulţumiri
pentru modul perfect, prompt şi civilizat în care am fost
serviţi cu benzină şi uleiuri pe aeroportul Băneasa şi pe
absolut toate aeroporturile de escază din ţară.-

Dotăţiunea Dvs. în vehicule ultra-
moderne, serviciul direct în avion, garanţia purităţii
combustibilului şi lubrefiantelor, au fost mai presus de
 orice laudă.-

În cele din urmă ţinem a vă semnala
la corectitudinea cea mai desăvârşită a personalului Dvs.
ast sub raportul bunei cuvinţe şi educaţiei, cât şi sub
aceia al ţinutei sale.-

Vă repetăm mulţumirile noastre şi
vă rugăm a primi, Domnule Director General, asigurarea dis-
tinsei noastre consideraţiuni.-

"L. A. R. E. S."
SOCIETATE ANONIMĂ
Director General
Ion Popovici

La fel ca şi pe
câmpurile de aviaţie,
Distribuţia a orga-
nizat un serviciu de
alimentare pentru
automobilişti prin
450 depozite şi sta-
ţiuni OSIN în toate
localităţile şi pe
toate drumurile ţării.

Alimentaţi-vă cu **BENZINĂ ŞI ULEI**
STĂTUINILE
OSIN

NUMAI LA

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

A P A R E O D A T Ă P E L U N Ă

GRUPAREA REVISTEI: LUCIAN BLAGA, VASILE BÂNCILĂ, ȘTEFAN BACIU, DAN BOTTA, AUREL D. BROȘTEANU, AL. BUSUIOCEANU, SEPTIMIU BUCUR, D. CARACOSTEA, D. CIUREZU, IOAN COMAN, † N. M. CONDIESCU, ARON COTRUȘ, N. CREVEDIA, DEMIAN, ARHITECT I. D. ENESCU, GHERGHINESCU VANIA, GEORGE GREGORIAN, RADU GYR, N. I. HERESCU, PETRU P. IONESCU, AL. MARCU, † GIB. I. MIHĂESCU, NIȚĂ MIHAI, BAZIL MUNTEANU, DONAR MUNTEANU, ȘTEFAN NENIȚESCU, OVIDIU PAPADIMA, VICTOR PAPILIAN, CEZAR PETRESCU, ION PETROVICI, ION PILLAT, VICTOR ION POPA, GRIGORE POPA, NICOLAE ROȘU, D. STĂNILOAE, FRANCISC ȘIRATO, GH. TULEȘ, TUDOR VIANU, PAN M. VIZIRESCU, V. VOICULESCU, GH. VRABIE

REDACȚIA: NICHIFOR CRAINIC, STRADA POLONĂ No. 38. BUCUREȘTI III

AU APĂRUT:

LUCIAN BLAGA

ARTA ȘI VALOARE

Ed. „Fundatiilor Regale”.

Prețul 60 lei.

RADU GYR

CORABIA CU TUFANICI

Colecția „Universul Literar”

Prețul 40 lei.

RAINER MARIA RILKE

POVESTIRI DESPRE BUNUL DUMNEZEU

Traducere de NICHIFOR CRAINIC

Ed. „Miron Neagu”.

Prețul 50 lei.

ȘTEFAN BACIU

CAUTATORUL DE COMORI

Ed. „Fundatiilor Regale”.

Prețul 50 lei.

ABONAMENTE: 1 AN 200 LEI; PENTRU AUTORITĂȚI: 1000 LEI ANUAL
IN STRĂINĂTATE: 1000 LEI ANUAL

ADMINISTRAȚIA: STRADA DOMNIȚA ANASTASIA No. 16 BUCUREȘTI I

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 20.—

TIPOGRAFIA „IMPRIMERIA” S. A. R., STRADA MATEI MILLO No. 3 — BUCUREȘTI